

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

HARUN ÇELİK

KUR'AN-I KERİM'DE EDATLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

109222

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK

T 109222

Erzurum- 2001

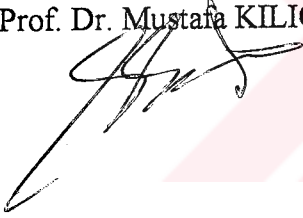
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalının Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Jüri
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK

Jüri
Prof. Dr. Mustafa KILIÇLI

Jüri
Doç. Dr. Turgut KARABEY

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir./...../2001

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII-VIII
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	IX
KISALTMALAR	X
BİBLİYOGRAFYA	XI-XIII

GİRİŞ

ARAPÇA DİLBİLGİSİNDE EDATLARA GENEL BİR BAKIŞ	1
EDATLARIN TASNİFİ	2-3

KUR'AN-I KERİM'DE KULLANILAN EDATLAR

İ

1. ا (ELİF)	4
2. أ (HEMZE)	7
3. إِذْ	17
4. إِذَا	21
5. إِذْنُ (إِذًا)	23
6. ال (HARF-İ TARİF)	24
7. أَلَا	26
8. إِلَى	27
9. إِلَّا	29
10. أَمْ	32
11. أَمَّا	33
12. إِمَّا	34
13. أَنْ	35
14. إِنَّ	38
15. أَنَّ	39
16. أَلَمْ	40

17. إِنَّ	41
18. إِمَّا	43
19. أَلَمْ	44
20. أَوْ	45
21. إِيَّ	48
22. أَيْنَ	48
23. أَيَّ	49
24. أَيَّانَ	51

ب

25. ب	52
26. بَلْ	58
27. بَلَى	59

ت

28. تَاءِ الْقَسَمِ	60
29. تَاءِ الْمُضَارَعَةِ	61
30. تَاءِ التَّائِيثِ الْمَرْبُوطَةِ	61

ث

31. ثُمَّ	62
32. ثُمَّ	62

ح

33. حَتَّى	65
34. (حَاشَى) حَاشٍ	66
35. حَيْثُ	67
36. حَيْثُمَا	67

ر

37. رَبَّمَا	68
--------------	----

س

38. سَيْنِ الْإِسْتِقْبَالِ	68
39. سَاءَ	69
40. سَوْفَ	69

ع

41. عَسَى	70
42. عَلَى	70
43. عَنْ	76

غ

44. غَيْرَ	79
------------------	----

ف

45. (الْفَاءُ الْمُفْرَدَةُ) ف	80
46. فِي	85

ق

47. قَدْ	89
----------------	----

ك

48. كَ	90
49. كَأَنَّ	92
50. كَأَنَّ	92
51. كَأَنَّمَا	93
52. (كَأَيِّ) كَأَيِّنْ	94
53. كَلَّا	94
54. كُلَّمَا	96
55. كَمْ	96
56. كَيْ	98

57. كَيْفَ	98
------------------	----

ل

58. (لَامُ الْجَزْرِ) لِ	99
59. (لَامُ التَّغْلِيلِ) لِ	102
60. (لَامُ الْعَاقِبَةِ) لِ	103
61. (لَامُ الطَّلَبِ) لُ	103
62. (لَامُ التَّوَكِيدِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ) لِ	104
63. (لَامُ التَّوَكِيدِ الْمُرَحَّلَةِ) لَ	104
64. (لَامُ التَّوَكِيدِ الْفَارِقَةِ) لَ	104
65. (لَامُ الْجُحُودِ) لِ	105
66. (لَامُ الشَّرْطِ) لَ	105
67. (لَامُ جَوَابِ الْقَسَمِ) لَ	106
68. (لَامُ جَوَابِ لَوْ) لَ	106
69. (لَامُ جَوَابِ لَوْلَا) لَ	107
70- لَا	107
71. لَا تَ	111
72. لَكِنْ	112
73. لَكِنَّ	113
74. لَعَلَّ	114
75. لَمْ	115
76. لَمَّا	116
77. كُنْ	118
78. لَوْ	119
79. لَوْلَا	121
80. لَوْمَا	123
81. كَيْتَ	124

م

82. ميم اللّهمّ	125
83. ميم الاستفهام	125
84. مَا	127
85. مَاذَا	136
86. مَتَى	137
87. مَعَ	138
88. مَنْ	139
89. مِنْ	144
90. مَهْمَا	147

ن

91. نُونُ الْوَقَايَةِ	147
92. (نُونُ الْمُشَدَّدةِ) نُونُ التَّوَكُّيدِ الثَّقِيلَةِ	148
93. (نُونُ الْمُخَفَّفَةِ) نُونُ التَّوَكُّيدِ الْخَفِيفَةِ	149
94. نُونُ الْمُثْنَى	149
95. نُونُ جَمْعِ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ	150
96. نُونُ جَمْعِ التَّكْسِيرِ	150
97. نُونُ الْأَفْعَالِ الْخَمْسَةِ	151
98. نُونُ الْمُضَارَعَةِ	151
99. نَعَمْ	152

هـ

100. هَا	153
101. هَلْ	154

و

102. (الْوَاوُ الْمَفْرَدَةُ) وَ	155
103. وَاوُ جَمْعِ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ	158

104. وَآوِ جَمْعِ التَّكْسِيرِ	159
105. وَيَكْأَنَّ	159

ي

106. يَاءُ التَّسْبِيَةِ	160
107. يَاءُ التَّصْغِيرِ	160
108. يَاءُ التَّشْبِيهِ	161
109. يَاءُ جَمْعِ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ	161
110. يَاءُ جَمْعِ التَّكْسِيرِ	162
111. يَاءُ الْمُضَارَعَةِ	162
112. يَا	163

SONUÇ
ÖZET
SUMMARY
ÖZGEÇMİŞ

ÖNSÖZ

Nâzil olduğu günden beri gerek başta tefsir gerekse diğer ilim sahalarıyla ilgisi dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm ve içindeki muhtevasıyla ilgili bugüne kadar binlerce eser kaleme alındı. Kur'ân-ı Kerim, indirildiği günden itibaren bütün asırlara hitap etmesinden dolayı onun iyice tetkik edilip insanlığın istifadesine sunulması bu konuda çalışan alimlerin birinci amacı olagelmıştır.

Kur'ân'ın Arap diliyle indirilmesi Kur'ân ilimleri sahasında çalışan alimlerin Arapça'yı ledünni incelemesi gereğini hissettirmiştir. Çünkü onun asgâri hatalarla tercüme ve meallerinin asgari hatalarla yapılması için sarf-nahiv, belâgat gibi Arapça ile ilgili bilim dallarının bilinmesinin yanı sıra her âyetin ihtivâ ettiği konularla ilgili diğer ilim sahalarını da bilmek elzem olsa gerekir.

Tefsir kitaplarında kelime-kelime, hatta bazen harf-harf mana ve irablar yapılmıştır. Ayetin ihtiva ettiği mana içerdiği kelimelerin manasıyla tamamen ilişkili olmaktadır.

Bundan dolayı Kur'ân tercüme, meâl ve tefsirlerinde dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri de âyetlerin içindeki edatların manaları, kullanım şekilleri, hem kendilerinin i'rabdaki yerleri hem de diğer kelimelere irabda tesirleri çok önem arz etmektedir.

Edat bilgisi olmadan Kur'ân'ı ne anlamak ne de O'nun hakkında bir şeyler yazmak, söylemek mümkün değildir.

Öyle ki bir edatın ihtiva ettiği ve tamamen birbirine zıt gibi görünen manaları o edât hakkında bilgi sahibi olmadan anlamak mümkün olmadığı gibi o edâtın ne şekilde kullanıldığı, i'rabdaki tesirleri teferruatlı bilinmeden bu edatın geçtiği âyetleri tercüme etmek de zordur.

Arapça'da edatlarla ilgili birçok çalışma yapıldı. Fakat Arapça'da kullanılan her edat Kur'ân'da ya kullanılmamış ya da daha değişik şekillerde kullanılmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden birisi de belâgat ve i'cazı'dır.

Biz de Kur'ân'da edatların kullanıldığı şekilleri değişik manalarına misâller vererek incelemeye çalıştık. Bu çalışmamızda edatları ele alırken

alfabetik sıraya riayet ettik Konunun çok geniş olması nedeniyle edatların ayetlerdeki i'rab durumlarına değinmedik. Bir de mümkün olduğu kadar edatın basit veya mürekkep olduğunu belirtmeye çalıştık.

Çalışmalarım süresince her zaman yardımlarını fazlasıyla gördüğüm başta danışman hocam Prof.Dr. Kenan DEMİRAYAK Bey'e ve fakültedeki saygıdeğer diğer hocalarıma özellikle Prof.Dr. Mustafa KILIÇLI ve Prof.Dr. M. Sadi ÇÖĞENLİ'ye şükranlarımı arz etmeyi bir vecibe bilir çalışmamızın yararlı olacağını ümit ederim.

Harun ÇELİK

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada aşağıdaki transkripsiyon sistemi uygulanmıştır:

Sesliler:

آ, ل, ی: â; ا: î; و: û; ع: e,

(kalın okunan harflerde: a): ـ: i; ـ: u

Sessizler:

ء: ' , ب: b, ت: t, ث: s, ج: c, ح: h, خ: h, د: d, ذ: z, ر: r, ز: z,
س: s, ش: ş, ص: s, ض: d, ط: t, ظ: z, ع: ' , غ: g, ف: f, ق: k,
ك: k, ل: l, م: m, ن: n, و: v, ه: h, ي: y

Transkripsiyon açısından ayrıca şu hususlara riayet edilmiştir:

a) Harf-i tarifile gelen kelimelerin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiş ve harf-i tarifler cümle başında da olsa küçük yazılmıştır. *el-Kitâb, es-Suyûtî* gibi.

b) Terkib halinde bulunan ibarelerde (*kitap adı, şahıs adı vs.*) vasl gerektiğinde muzâfın irabı yazıda gösterilmiştir. *Şerhu'l- Mufaşşal, Ibnu'l- Enbârî* gibi.

c) Terkib halinde bulunan isim ve lakapların cüzleri bitişik yazılmış ve yazıda belirtilmiştir. *Muhammed b. 'Abdillâh, 'Abdurrahman* gibi.

d) *Kahire, Mekke, Medine, Bağdad* gibi anlaşılmasında güçlük çekilmeyen memleket, şehir ve kabile adlarında transkripsiyon uygulanmamıştır.

e) Arap gramerine ait olup Türkçe'de yaygın ekilde kullanılan bazı terimler transkripsiyonsuz olarak yazılmış, sıfat ve isim tamlamaları ise Farsça terkipler halinde verilmiştir. *İsm-i tafâîl, gayr-ı munşarîf, müzekker, müennes* gibi.

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: bin. ibn (oğul)
bkz.	: bakınız
h.	: hicrî
Hz.	: Hazret-i
krş.	: karşılaştırınız
m.	: milâdî
Ms.	: Meselâ
nşr.	: neşir, neşreden
ölm.	: ölüm
s.	: sayfa
thk.	: tahkik eden
tsz.	: tarihsiz
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve devamı
v.s.	: ve sâire

BİBLİYOGRAFYA

‘Abdu’l-Mun‘im Seyyid ‘Abdu’l-‘Âlî, *eş-Şâmil li ‘Cumû‘i ‘t-taṣḥîḥ ve ‘t-teksîr fi ‘l-lugâtil-‘arabiyye*, Kahire 1981.

Aḥmed el-Hâşimî, *el-Kavâ‘idu ‘l-esâsiyye li ‘l-lugatil ‘arabiyye*, Kahire ts.

‘Alî el-Cârim, (Muṣṭafâ Emîn), *en-Naḥvu ‘l-vâḍiḥ fi kava‘idi ‘l-luġâti ‘l-‘arabiyye*, Kahire 1964.

Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar, bkz. Çörtü

Arapça Edatlar Sözlüğü, bkz. Çöğenli

Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi, bkz. Çöğenli

Arapça ‘da Edatlar, bkz. Günday

Arapça Dilbilgisi (Sarf-Nahiv), bkz. Topaloğlu

Bilgegil, M. Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul 1982.

Birgivi, Muhammed, *İzhâr ve Tercümesi*, Hazırlayanlar: M. Sadi Çöğenli ve Nevzat H. Yanık, Erzurum 1988.

Çöğenli, Sadi, (Selami Bakırcı), *Arapça Edatlar Sözlüğü*, Erzurum 2000.

_____, *Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi*, , Erzurum 1999.

Çörtü, M. Meral, *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv-Edatlar*, İstanbul 1999.

Ediskun, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1999.

Emîl Bedî‘ Ya‘kûb, *Mevsû‘atu ‘l-ḥurûf fi ‘l-lugâti ‘l-‘arabiyye*, Beyrut 1408/1988.

Ergin, Muharrem, (Kemal Yavuz, Kazım Yetiş, Necat Birinci), *Türk Dili Kompozisyonu*, İstanbul 1995.

Fethu ‘l-ḥabîr fi edevâti-t-tefsîr, bkz. Seyyid Mersâ İbrahim el-Beyûmî.

Günday, Hüseyin, (Şener Şahin), *Arapça ‘da Edatlar*, İstanbul 2000.

Hâdi ‘Atiyye Medra‘l-Helâli, *el-Ḥurûfu ‘l-‘âmile fi ‘l-Ḳur‘âni ‘l-Kerîm beyne ‘n-naḥviyyîn ve ‘l-belâġiyyîn*, Beyrût 1986.

Hak Dini Kur‘ân Dili, bkz. Yazır

el-Ḥurûfu ‘l-‘âmile fi ‘l-Ḳur‘âni ‘l-Kerîm beyne ‘n-naḥviyyîn ve ‘l-belâġiyyîn, bkz.

Hâdi‘Atiyye Medra‘l-Helâli

İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdullâh Cemâluddîn, *Ḳaṭru'n-nedâ ve bellu's-şadâ*, Neşreden: Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İstanbul ts.

İbrâhim Mustafâ (ve diğerleri), *el-Mu'cemu'l-vasît*, İstanbul 1986.

İsmâ'îl 'Amâyire, ('Abdulhamîd Mustafâ es-Seyyid), *Mu'cemu'l-edevât ve el-Ḳamâ'ir fi'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*, Beyrut 1407/1986.

İzhâr ve Tercümesi, bkz. Birgivi

Ḳaṭru'n-nedâ ve bellu's-şadâ, bkz. İbn Hişâm

el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyye li'l-luġatil 'arabiyye, bkz. Ahmed el-Hâşimî

Köklügiller, Ahmet, *100 Soruda Türkçe Temel Bilgiler*, İstanbul ts.

Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli, bkz. Yazır

el-Mevârid, bkz. Sarı

Mevsû'atu'l-hurûf fi'l-luġati'l-'arabiyye, bkz. Emîl Bedî' Ya'kûb

el-Minhâc fi'l-ḳavâ'id ve'l-i'râb, bkz. Muhammed el-Anṭâkî

Mu'cemu'l-edevât ve el-Ḳamâ'ir fi'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm, bkz. İsmâ'îl 'Amâyire

Mu'cemu'l-mufehres li'elfâzi'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm, İstanbul 1982.

el-Mu'cemu'l-vasît, bkz. İbrâhim Mustafâ

Mu'cemu hürûfi'l-me'ânî fi'l-Ḳur'ân-il-Kerîm, bkz. Muhammed Hasan eş-Şerîf

Muhammed 'Abdullah Câbir, *el-Ḳamâ'ir fi'l-luġati'l-'arabiyye*, Kahire 1980.

Muhammed el-Anṭâkî, *el-Minhâc fi'l-ḳavâ'id ve'l-i'râb*, İstanbul 1985.

Muhammed Hasan eş-Şerîf, *Mu'cemu hürûfi'l-me'ânî fi'l-Ḳur'ân-il-Kerîm*, I-III, Beyrut 1996.

en-Nahvu'l-vâdiḥ fi'l-ḳavâ'idü'l-luġati'l-'arabiyye, bkz. 'Alî el-Cârim

Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid (Arapça-Türkçe Lügat)*, İstanbul 1982.

eş-Şâmil li Cumû'i't-taṣṣih vet-teksîr, bkz. 'Abdu'l-Mun'im Seyyid 'Abdu'l-Âlî

Topaloğlu, Bekir, (Hayreddin Karaman), *Arapça Dilbilgisi (Sarf-Nahiv)*, İstanbul 1992.

Türk Dilbilgisi, bkz. EDİSKUN

Türk Dili Kompozisyonu, bkz. Ergin

Türkçe Dilbilgisi, bkz. Bilgegil

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul 1992.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Sadeleştirenler: Prof.

Dr. M. Sadi Çöğenli, Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, İstanbul 1994.

100 Soruda Türkçe Temel Bilgiler, bkz. Köklügiller

es-Samâ'ir fi'l-luğati'l-'arabiyye, bkz. Muhammed 'Abdullah Câbir

GİRİŞ

ARAPÇA DİLBİLGİSİNDE EDATLARA GENEL BİR BAKIŞ

Edat, kelime manası küçük âlet, cihaz demektir. Türkçe dilbilgisinde, tek başlarına anlamları olmayan, dilde, kullanılışlarıyla kısmen mana kazanan görevli kelimelere edât denir. İstilah olarak, sözleri birbirine bağlamak için kullanılan lâfız veya kendisinden başka bir manaya delâlet için kullanılan lâfız anlamına gelir¹.

Edâtlar ünlem, bağlama ve son çekim edatları olarak üçe ayrılır². Bazıları ise edatları, asıllarını ve yapıları esas alarak, iki kısımda sınıflandırmışlar³.

Türkçe’de edatların cümledeki görevlerine gelince; cümle içinde öge olarak tek başlarına bir görevleri yoktur. Kelimeler arasında yer alarak “söz öbekleri” oluştururlar. Mesela “Akşama kadar çalıştık gibi⁴”.

Edatlar, ulandıkları kelime ya da kelimeler ile ya sıfat, ya da zarf öbeği oluşturmuş olabilirler. Örneğin “Maşa kadar (çocuk)” burada sıfat öbeği oluşturmuştur. “Sabahtan beri uyuyor” burada “-den beri” edatı ismini yedeğine alıp uyumak fiilini zamanda başlangıç ilgisi ile belirleyen bir zarf öbeği kurmuş oluyor⁵.

Arap dili dil kuralları bakımından ne kadar geniş ise onun içinde bir bölüm teşkil eden edatlar da o kadar geniş ve karmaşık bir yer tutmaktadır.

Edatlar, kelime manasından da anlaşılacağı gibi cümle kuramında âlet vazifesi görmekle beraber cümlelerin manasından tutun da i’rab dolayısıyla harekeye kadar te’sir icrâ etmektedir. Bazen bir, iki harf veya daha fazlasından oluşup görünüşte basit olan edatlar çok büyük vazifeler görmektedir.

¹ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 10.

² Türk Dili Kompozisyonu, s.129.

³ Türkçe Dilbilgisi, s. 220.

⁴ 100 soruda Türkçe Temel Bilgiler, s. 114.

⁵ Türk Dilbilgisi, s. 284.

EDATLARIN TASNİFİ

Edâtlar farklı biçimlerde ele alınabilir:

A) Kullanılış Biçimlerine Göre

- İsimlerle kullanılanlar (onları nasb edenler, ref edenler, cer edenler)
- Fiillerle kullanılanlar (nasb ve cezm edenler)
- Hiçbir şekilde irabda te'siri olmayanlar (bunlara fiil ve isme bazı konumlarda te'sir etmesine rağmen bazı noktalarda i'rab etme özelliği düşenler de girer) diye üç kısma ayrılabilir.

Birinci gruba girenler:

1) إِنَّ ve benzerleri, ki isim cümlesinin başına gelip ismini nasb, haberini ref eder.

2) كَانَ ve benzerleri ismini ref, haberini nasb eder⁶.

3) Harfi cerler إِلَى، عَنْ، مِنْ، فِي، عَلَى, başına geldikleri ismi cer edenler.

İkinci gruba girenler:

1. Bir muzâri fiili nasbedenler: أَنْ، لَنْ، كَيْ، إِذَنْ gibi.

2. Bir muzâri fiili cezm edenler: لَمْ، لَمَّا، لَامَ الْأَمْرِ، لَا النَّاهِيَةِ gibi.

3. İki muzâri fiili cezm edenler: أَيْمَانًا، مَتًى، أَيَّ، مَا، مَهْمَا gibi.

Üçüncü gruba atıf وَ، atıf فِ'si, ism-i mevsuller ve diğer saydıklarımızdan i'rabdan düşürülenler girmektedir.

B)Yapı İtibariyle:

a- Harf olanlar: فِي، مَا، لَا، مِنْ gibi.

b- İsim olanlar ve zamirler: هَذَا، إِيَّاكَ أَيَّ، الَّتِي، الَّذِي gibi.

⁶ el-Minhâc, إِنَّ ve كَانَ maddeleri ile harfi cerler.

c- Fiil olanlar : ليس، عدا gibi.

C) Manaları itibariyle:

a) Olumluluk içerenler: في، كان، إن، متى، عن، gibi.

b) Olumsuzluk içerenler: ما، ليس، لا، ما دام، ما زال gibi.

Bu saydıklarımıza ilâve birçok tasnif daha yapılabilir.

KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILAN EDATLAR

1. ا (ELİF)

A. Ah-vah manalarını ifade eden kelimelerdeki elif-i memdûde.

Bu elif aşağıdaki kelimelerde Kur'ân'da 5 yerde kullanılmıştır⁷:

a. وقال يا أَسْفَى عَلَى يَوْسُفَ : أَسْفَى “Ve Dedi ki neredesin Yusuf!

Neredesin Yusuf!”⁸.

b. أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي : حَسْرَتِي “Ta ki şöyle demeye mecbur

kalmasın: Yazıklar olsun bana”⁹.

c. قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ ... : وَيْلَتَى “Kabil: Yazıklar olsun bana,

dedi”¹⁰.

قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ “İbrahim'in hanımı “Ay! Ben mi doğuracağım

(Kocakarı olduğum halde)”¹¹.

يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا “Eyvah! Keşke falanı dost edinmeseydim”¹².

B. Esmâ-i hamsedeki elif : Bu, esma-i hamse(beş isim) nasb halindeyken irab alâmeti olarak fetha yerinde kullanılan eliftir¹³. Kur'ân'da bu isimlerden 4'ü kullanılmıştır:

⁷ Mu'cemu hûrûfî'l-Kur'ânî'l-Kerîm, I, 2.

⁸ Yûsuf 84.

⁹ Zümer 56.

¹⁰ Mâ'ide 31.

¹¹ Hûd 72.

¹² Furkân 28.

¹³ el-Minhâc. s. 174.

أب — أخ — فو — ذو

a. أبا : Kur'ân-ı Kerim'de bu şekilde 11 yerde kullanılmıştır.

“Pek belli ki babamız bu işte yanılıyor”¹⁴.
إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

b. أخوا : Kur'ân'da 18 yerde geçip sürekli bitişik olarak kullanılır.

“Âd halkına da kardeşleri Hûd'u elçi olarak
gönderdik”¹⁵.
وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا

c. ذا : Kur'ân'da 16 yerde gelmiştir.

“Ya da barınacak hiçbir yeri olmayan fakiri
doyurmaktır”¹⁶.
أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ

d. فا : Bu şekilde sadece bir yerde kullanılmıştır.

“Onların (müşriklerin) durumu upkı,
ağızına su ulaşsın diye iki elini önündeki kuyuya doğru uzatan adamın durumuna
benzer”¹⁷.
إِلَّا كَبَّاسُطٌ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ

B. Tesniye (iki) anlamını veren zamir olur. Bu, isimlerde olduğu gibi
fiillerde de kullanılır¹⁸.

“Bir erkek ile iki kadının
şahidliğini alır”¹⁹.
فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ

¹⁴ Yûsuf 8.

¹⁵ A'raf 65.

¹⁶ Beled 16.

¹⁷ Ra'd 14.

¹⁸ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, I, 4.

¹⁹ Bakara 282.

C. Te'nis-i Maksûre Elifi : Yâ (ي) şeklindeki müenneslik elifidir. ²⁰

الحرّ بالحرّ والعبد بالعبد والأنتى بالأنتى “Hür ile hür, köle ile köle, kadın (dişi) kadın ile kısas olur”²¹.

إحداهنّ قنطارا فلا تأخذوا منه شيئا “(Ayrıldığınız) hanıma yüklerle mehir vermiş olsanız da içinden ufak bir şey bile almayın”²².

D. Tenis-i Memdûde Elifi: Uzun elif (ا) şeklindeki müenneslik elifidir ²³

والصابرين في البأساء والضراء وحين البأس “Hele hele sıkıntı ve hastalık hallerinde savaşın şiddetleri esnasında sabreden kimselerin davranışlarıdır”²⁴.

قد بدت البغضاء من أفواههم “Size olan düşmanlıkları, zaten ağızlarından taşıp meydana çıkmıştır”²⁵.

E. Cem-i Müenneslik Elifi :

Elif ve tâ (ا —) ile cemi (çoğul) olan isimlere Cem-i Müennes-i Sâlim denir. İster lafzî, ister manevî olsun bütün kelimeler için aynıdır. ²⁶

ولا متّخذات أخدان “Başa kakmaksızın, iyilikle”²⁷.

أو بني أخواتهنّ أو نسائهنّ “Kız kardeşlerinin oğulları yahut mümin kadınlar”²⁸.

²⁰ Arapça Dilbilgisi, s. 35.

²¹ Bakara 178.

²² Nisâ 20.

²³ en-Nahvu'l-vâdiḥ, I., 80.

²⁴ Bakara 177.

²⁵ Âli 'İmrân 118.

²⁶ Arapça Dilbilgisi, s. 43.

²⁷ Nisâ 25.

F. Cem-i Teksir Elifi :

Müfret kelimenin şekli değişerek (kıvrılarak) meydana getirilen cem'e "Cem-i Mükesser" denir. Bu cemiler genelde vezinle gelmesine rağmen çok fazladır. Bu vezinlerin hepsinde elif kullanılmayabilir.

وأرسل عليهم طيرا أبابيل "Onlar üzerine Ebabil kuşları gönderdi"²⁹.

قالوا نعبد إلهك وإله آبائك "Dediler ki biz senin ilahına ve babalarının ilahına da ibadet ederiz"³⁰.

2. أ (HEMZE)

A. İstifham (soru) Hemzesi

...mi?, ey (!) manalarına gelir. Bu hemze fetha üzere mebnî olup ırapta mahalli yoktur. Asıl soru edatlarından olup fiil ve isim cümlelerinin başına gelir³¹.

Aşağıda misalleriyle beraber zikredeceğimiz manalarda kullanılır:

A. Tesviye (Eşitlik) Hemzesi: "Fark etmez" manasına kullanılır³².

سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم "İnkâra saplananları ister uyar ister uyarma onlar için birdir, farketmez"³³.

سواء عليكم أ دعوتهم أم أنتم صامتون "O müşrikleri siz ha hakka çağırmışsınız ha susmuşsunuz, size karşı onların durumu aynıdır, farketmez"³⁴.

B. İnkâr Soru Hemzesi : Soru ile beraber karşıdakinin bir şeyi yapmadığını vurgular³⁵.

²⁸ Nûr 31.

²⁹ Fîl 3.

³⁰ Bakara 133.

³¹ el-Minhâc, s. 170-171.

³² Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm. I. 74.

³³ Bakara 6.

³⁴ A'râf 193.

³⁵ el-Minhâc, s. 173.

قالوا أ نؤمن كما آمن السفهاء “(Müşrikler), yani o beyinsizlerin inandıkları gibi mi inanalım? derler”³⁶.

قالوا أ تَتَّخِذُنَا هُزْوَاً “Musa'nın kavmi: Ay! Sen bizimle alay mı ediyorsun? diye cevap vermişlerdi”³⁷.

C. Tevbîhî Soru Hemzesi: Kınama, azarlama, tehdit etme, serzenişte bulunma manalarına gelir.³⁸

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ “İnsanlara iyiliği emredip, yoksa kendi nefislerinizi mi unutuyorsunuz”³⁹.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Akletmez misiniz?”⁴⁰.

D. Taaccubî Soru Hemzesi: Şaşırma, hayret etme, kabullenememe manalarında kullanılır.⁴¹

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كَفْرًا “Allah'ın nimetine bedel, inkar ve nankörlüğü tercih edenleri görmedin mi?”⁴².

قالوا أ جئتنا بالحقّ أم أنت من اللاعبين “Onlar: Sen ciddi misin?! Yoksa şakacı insanların yaptığı gibi bizimle eğleniyor musun? dediler”⁴³.

E. Takrîr Soru Hemzesi: Kararlaştırma, te'yid ve te'kid etme, karşıdakine kabullendirme manalarında kullanılan hemzedir.⁴⁴

³⁶ Bakara 13.

³⁷ Bakara 67.

³⁸ Mu'cemu ħurûfî'l-Kur'âni'l-Kerîm, I, 74.

³⁹ Bakara, 44.

⁴⁰ Bakara 44.

⁴¹ Mu'cemu ħurûfî'l-Kur'âni'l-Kerîm, I, 74.

⁴² İbrâhîm 28.

⁴³ Enbiyâ 55.

قل أ رأيتم إن أخذ الله سمعكم وأبصاركم “De ki: “Eğer Allah işitme ve

görme duyurunuzu alırsa görmez misiniz (durumunuz ne olur)!”⁴⁵.

قالوا أ إلك لأنت يوسف “Dediler ki: Aa! Sen, yoksa sen!... Yusuf

musun?”⁴⁶.

F. Tahakkumî Soru Hemzesi: Alay etme, hafife alma, dalga geçme, eğlenme, üstün çıkma manalarında kullanılır.⁴⁷

قل أ أنتم أعلم أم الله “De ki: Siz mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allah

mi?”⁴⁸.

أ هؤلاء من الله عليهم من بيننا “Allah bula bula aramızdan bunları mı

lütfuna layık gördü?”⁴⁹.

G. İnkârî-Tevbîhî Soru Hemzesi: İnkâr ve kınamanın, tehdidin bir arada kullanıldığı hemzedir.

قال أتستبدلون الذي هو أدنى بالذي هو خير “Musa dedi: Ne o! Siz daha

üstün olanı vererek daha düşük olanı mı almak istiyorsunuz?”⁵⁰.

أ ولم يروا إلى ما خلق الله من شيء “Allah’ın yarattığı şeyleri görmüyorlar

mi?”⁵¹.

H. Taaccubî-İnkârî Soru Hemzesi: Şaşırma, inkar, kabullenememenin beraberce kullanıldığı soru hemzesi.⁵²

⁴⁴ Mu‘cemu ħurûfî’l-Kur’âni’l-Kerîm. I. 74.

⁴⁵ En‘âm 46.

⁴⁶ Yûsuf 90.

⁴⁷ Mu‘cemu ħurûfî’l-Kur’âni’l-Kerîm, I. 74.

⁴⁸ Bakara 140.

⁴⁹ En‘âm 53.

⁵⁰ Bakara 61.

⁵¹ Nahl 48.

أيأمركم بالكفر بعد إذ أنتم مسلمون “Siz Allah’a boyun eğen müslüman olduktan sonra, hiç sizin küfre sapmanızı emreder mi?”⁵³.

ألم تر إلى الذين يزكون أنفسهم “Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi?”⁵⁴.

I. Takrîrî-İnkârî Soru Hemzesi: Te’yid, te’kid, kararın inkarla beraber kullanıldığı soru hemzesidir.

أفتطمعون أن يؤمنوا لكم “Nasıl olur! Onların size güvenmelerini beklersiniz?”⁵⁵.

قال أوسطهم ألم أقل لكم لولا تسبحون “Onların içinden en insaflıları ise “Ben size Allah’ı zikretmenizi söylememiş miydim! dedi”⁵⁶.

İ. İnkârî-Tevbîhî, Taaccubî Soru Hemzesi: İnkârın, kınamanın, tehdidin ve hayretin beraberce kullanıldığı soru hemzesidir.

أفلا يتوبون إلى الله ويستغفرونه “Hala Allah’a döniş ondan af dilemeyecekler mi?”⁵⁷.

أو لم يكن لهم آية أن يعلمه علماء بني إسرائيل “İsrailoğullarından bilginlerin onu bilmeleri, onlar için bir delil değil midir?”⁵⁸.

J. İnkârî-Taaccubî Tahakkumî Soru Hemzesi: İnkâr (kabullenmeme), şaşırtma ve alay etme, hafife alma manalarında kullanılan soru hemzesine denir.

⁵² Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, I, 74.

⁵³ Âli ‘İmrân 80.

⁵⁴ Nisâ 49.

⁵⁵ Bakara 75.

⁵⁶ Kalem 28.

⁵⁷ Mâ’ide 74.

⁵⁸ Şu‘arâ 197.

“Ne o! Yoksa siz قل أ تنبئون الله بما لا يعلم في السماوات ولا في الأرض Allah'a göklerde ve yerde olup da bilmediği şeylerin varlığını mı haber vereceğinizi iddia ediyorsunuz?”⁵⁹.

وإذا رآك الذين كفروا إن يتخذونك إلا هزوا أ هذا الذي يذكر آهتكم “Kafirler seni görünce ‘Bu mu sizin ilahlarınızı diline dolayan adam!?’ diye alay etmekten başka bir şey yapmazlar”⁶⁰.

K. İnkârî ve Tahakkumî Soru Hemzesi: Alayla beraber inkarı (kabullenmeme) ihtiva eden soru hemzesidir.

ويستنبئونك أحقّ هو قل إي وربي إنه لحقّ “Sahi doğru mu bu? diye senden haber sorarlar. De ki: Evet, Rabbime yemin ederim ki o elbette gerçektir”⁶¹.

وإذا رأوك إن يتخذونك إلا هزوا أ هذا الذي بعث الله رسولا “Seni gördüklerinde mutlaka seni alaya alır ve ‘Allah’ın Resülü olarak gönderdiği bu şahıs mı imiş! Bula bula bunu mu bulmuş?’ derler”⁶².

L. İnkârî Tevbîhî Tahakkumî Soru Hemzesi: İnkârın, tehditin, kınamanın alayın beraber kullanıldığı soru hemzesi.

قالوا يا شعيب أ صلاتك تأمرك أن تترك ما يعبد آباؤنا أو أن نفعل في أموالنا ما نشاء

“Dediler ‘Şuayb! Atalarımızın taptıkları tanrılarımızı terketmemizi yahut mallarımız komisunda istediğimiz şekilde davranmamızı senin namazın mı emrediyor?’”⁶³.

⁵⁹ Yûnus 18.

⁶⁰ Enbiyâ 36.

⁶¹ Yûnus 53.

⁶² Furkân 41.

⁶³ Hûd 87.

“De ki: Siz قل أ فأتخذتم من دونه أولياء لا يملكون لأنفسهم نفعا ولا ضرا kalkmış, O'nun dışında, ne kendilerine gelen bir belayı uzaklaştırmaya ve ne de kendilerine bir fayda sağlamaya gücü yetmeyen bir takım tanrılar edinmişsiniz”⁶⁴.

M. İnkârî-Tevbîhî-Takrîrî-Taccubî Soru Hemzesi: İnkâr, alay, tehdit, kararlılık, teyid ve şaşırtma, hayret manalarının bir arada kullanıldığı soru hemzesi.

أولا يرون أنهم يفتنون في كل عام مرة أو مرتين ثم لا يتوبون ولا هم يذكرون
“Onlar, görmüyorlar mı ki her yıl, bir veya iki kere imtihan ediliyor, çeşitli belalara çarpılıyorlar da yine nifaklarından döniş yapmıyor, onlar bundan ibret de almıyorlar”⁶⁵.

أكان للناس عجا أن أوحينا إلى رجل منهم أن أنذر الناس
“İnsanları uyar diye, içlerinden bir insana vahy etmemiz insanların çok mu tuhafına gitti?”⁶⁶.

N. İnkârî-Takrîrî-Tevbîhî Soru Hemzesi: İnkâr, kararlılık, te'kit, te'yid ve kınamanın, tehdit ve azarlamanın bir arada kullanıldığı soru hemzesi.

أثم إذا ما وقع آمتم به
“Olan olduktan sonra mı ona iman edeceksiniz?”⁶⁷.

قال يا قوم ألم يعدكم ربكم وعدا حسنا
“Musa dedi ki: Ey milletim, rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı?”⁶⁸.

O. Takrîrî-Tevbîhî Soru Hemzesi: Kararlılık, te'kit, te'yid ve kınama, tehdit, azarlamanın bir arada kullanıldığı soru hemzesi.

أولا يعلمون أن الله يعلم ما يسرون وما يعلنون
“Bilmiyorlar mı ki Allah onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?”⁶⁹.

⁶⁴ Ra'd 16.

⁶⁵ Tevbe 126.

⁶⁶ Yûnus 2.

⁶⁷ Yûnus 51.

⁶⁸ Tâhâ 86.

وقل للذين أوتوا الكتاب والأمين أ أسلمتم “O Ehl-i Kitapla, kitap ehli olmayan ümmilere (müşriklere) de ki, siz de teslim olup, müslüman olmaya var mısınız?”⁷⁰.

Ö. Takrîrî-Taccubî Soru Hemzesi: Kararlılık, te'yid, te'kid ve şaşıрма, hayretin bir arada kullanıldığı soru hemzesidir.

أ فما نحن بميتين إلا موتتنا الأولى “O ilk ölümümüzden sonra artık bize burada ölüm yok değil mi?”⁷¹.

ألم تر إلى الذين يجادلون في آيات الله أتى يصرفون “Baksanıza Allah'ın ayetleri hakkında tartışanlara, ileri geri konuşanlara! Nasıl oluyor da haktan vazgeçiyorlar?”⁷².

P. Takrîrî-Tevbîhî-Taaccubî Soru Hemzesi: Kararlılık, kınama-azarlama ile hayretin, şaşırmamanın bir arada kullanıldığı soru hemzesi.

Bu şekilde sadece Alak suresinin 14. âyetinde kullanılmıştır.

ألم يعلم بأن الله يرى “O bilmiyor mu ki Allah, olan biten her şeyi görür?”.

R. Takrîrî-Tevkîdî Soru Hemzesi: Kararlılık, teyid, tekid ve manayı sağlamlaştırma, sıkılaştırma gibi durumlarda kullanılan soru hemzesi. Sanki manayı pekiştirmek için manevi tekrar vardır.

قال أ أقررتم وأخذتم على ذلكم إصري “Allah, ‘Bunu kabul ettiniz, bu ağır yükümü sırtınıza aldınız mı? demişti”⁷³.

⁶⁹ Bakara 77.

⁷⁰ Âli ‘İmrân 20.

⁷¹ Sâffât 58-59.

⁷² Mu'min 69.

⁷³ Âli ‘İmrân 81.

“Büyücüler” فلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّا لَمُنَافِعُكَ فَتَنَّاكَ مِنَّا بِهَؤُلَاءِ الْمَلَائِكَةِ الَّتِي بَعَثْنَا لَبِاسَ الْفِرْعَوْنَ لَهُمْ نِسَاءٌ فِي دَارِكُنَّ ۚ وَلِيَكُونَ لَكُم مِّنْ تَذَكُّرٍ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِكُونَ

Firavun'un huzuruna varınca ona 'Biz galip gelirsek elbet bize büyük bir ödül verilir herhalde' dediler”⁷⁴.

S. Emir Manasına Takrîfî Soru Hemzesi: Emirle beraber te'yid ve kararlılığı gösteren soru hemzesi.

Bu şekilde sadece Furkân sûresinin 20. âyetinde kullanılmıştır.

“Böylece sizi birbirinizle imtihan ediyoruz! Bakalım bunu sabredecek misiniz, sabretmeyecek misiniz? (Yani sabretmeniz gerekiyor!)”

Ş. Takrîfî-Tenbîhî-Taaccubî Soru Hemzesi: Kararlılık te'yid, tenbih, ikaz, uyarı, hayret ve şaşırma manalarının bir arada kullanıldığı soru hemzesidir.

“De ki: Ne dersiniz, şayet onun azabı size yatarken veya gündüzün gelirse ne yaparsınız? Mücrimler bunlardan hangisini acele istiyorlar”⁷⁵.

“De ki: Peki, Allah'ın size ihsan ettiği rızıklardan, bir kısmını helal, bir kısmını haram yapmanıza ne dersiniz?”⁷⁶.

T. Tevbîhî ve Tahakkumî Soru Hemzesi: Alay etme, hafife alma, dalga geçme, üstün çıkma, kınama ve azarlamanın beraberce kullanıldığı soru hemzesidir.

“De ki: Bu mu iyi, yoksa takva ehline vadolunan ebedi cennet mi?”⁷⁷.

⁷⁴ Şu'arâ 41.

⁷⁵ Yûnus 50.

⁷⁶ Yûnus 59.

⁷⁷ Furkân 15.

“De ki: قل الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى الله خير أما يشركون

Hamd olsun Allah'a, selam olsun seçtiğ kullarına, Allah mı hayırlı, yoksa ona ortak saydıkları şeyler mi?”⁷⁸

B. MÜTEADDİ HEMZESİ (NAKİL HEMZESİ)

Bilindiği gibi Arapça'da fiiller lazım ve müteaddi olmak üzere ikiye ayrılır:

a. Lâzım Fiil: Mef'ûlun bih almayan, sadece fail alan fiillere denir.
“Çiçek açtı”, ثار الغبار “Toz yayıldı”, فاض النهر “Nehir taştı” gibi.

b. Müteaddi Fiil: Mef'ûlun bih alan fiiller de müteaddi fiillerdir.
“Allah duaya icabet يستجيب الله الدعاء”, الفلاحُ القصبَ زرع “Çiftçi kamış ekti”, “Doktor hastayı ziyaret ediyor” يعود الطبيبُ المريضَ “eder”, gibi.

Bazı lazım fiiller hemze ile müteaddi olur. Bu, üçlü fiilin إفعال veznine aktarılarak dörtlü yapılmasıyla elde edilir. أخرج الرجل “Adam çıktı”, أخرجتُ الرجلَ “Adanı çıkardım”; أجلسْتُ الزائرَ “Ziyaretçi oturdu”, جلس الزائرُ “Ziyaretçiyi oturttum” gibi.

Bu vazifesinden dolayı fiilin başına getirilen bu hemzeye müteaddi hemzesi ve aynı zamanda fiili bir halden bir hale çevirdiği için de nakil hemzesi denir.

Kur'an'dan misaller:

وإذ آتينا موسى الكتاب والفرقان “Musa'ya kitap ve Furkan'ı verdik”⁷⁹.

وما أوتي موسى وعيسى “Musa'ya ve İsa'ya verilene”⁸⁰.

⁷⁸ Neml 59.

⁷⁹ Bakara 53.

⁸⁰ Bakara 136.

C. TALEP HEMZESİ

Emir fiiline bitişik gelir ve bu hemzeye talep hemzesi denir⁸¹.

قال ربّ اجعل لي آية “*Yahya: Ya Rabbi! Bana bir alâmet göster, dedi*”⁸².

قل سيروا في الأرض ثمّ انظروا “*De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra da (etrafa) bakın*”⁸³.

D. MUZÂRAAT HEMZESİ

Muzari fiillerde gerek müfret müzekker mütekellim gerekse müfret müennes mütekellim de kullanılan hemzedir⁸⁴.

إني آنست نارا سأتيكم منها بخبر “*(Musa, ailesine): Ben bir ateş gördüm; (belki) size oradan bir haber getireceğim, (dedi)*”⁸⁵.

إني أخاف الله “*Mukakkak ben Allah’tan korkarım*”⁸⁶.

E. CEM-İ TEKSİR HEMZESİ

Müfred ismin şekli değişerek (kırlarak) meydana getirilen cemi’ye Cem-i Teksir (Mükesser Cemi) denir. Bazı cem-i teksir sigalarının başlarındaki hemzeye de cem-i teksir hemzesi denir⁸⁷.

وأرسل عليهم طيرا أبابيل “*Üzerlerine sürü sürü Ebabil kuşlarını salıverdi*”⁸⁸.

⁸¹ en-Naḥvu’l-vâḍih, I, 64.

⁸² Meryem 10.

⁸³ En’âm 11.

⁸⁴ Şerḥu Kātri’n-nedâ, s. 34.

⁸⁵ Neml 7.

⁸⁶ Enfâl 48.

⁸⁷ Arapça Dilbilgisi, s. 43.

الحج أشهر معلومات “Hac malum aylardadır”⁸⁹.

3. إِذْ

Bir zaman, hani, ...ken, ...dığı sırada, birde baktım, hemen aniden, vaktiyle, çünkü, için manalarında kullanılır.

Daima sükun üzere mebnidir. Gerçekte geçmiş zamanın (maziye) delalet eden zarf olarak kullanılır. Bununla beraber geçmiş zamana delalet (işaret) ettiği gibi çok az olarak şimdiki zamana delalet eder.

Kullanıldığı manalar ve misalleri:

A. Mazi fiile bitişik olarak kullanıldığı zaman geçmişe delalet eder ki Kur’ân’da genelde bu manada kullanılmıştır⁹⁰.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً “Rabbim meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dediği vakit”⁹¹.

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ “Eğer onlar kendilerine zulmettikleri vakit sana gelip de Allah’dan af dileseler”⁹².

B. Mazi fiile bitişik olarak kullanılmakla beraber gelecekte haber verir⁹³.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ “Onlar ateşin karşısında durdurulduklarında bir görsen ki”⁹⁴.

⁸⁸ Fîl 3.

⁸⁹ Bakara 197.

⁹⁰ Mu‘cemu ħurûfî’l-Ķur’âni’l-Kerîm. I, 175.

⁹¹ Bakara 30.

⁹² Nisâ 64.

⁹³ el-Minhâc, s. 183.

⁹⁴ En’âm 27.

ولو ترى إذ وقفوا على ربهم “Onları Rabb ’lerinin huzuruna çıkarıldıkları

zaman bir görsen!”⁹⁵.

C. Ta’lile işaret için, yani ikinci defa vurgulama, tekrarlama manası ifade eder, burada da mazi fiile bitişik olarak kullanılır⁹⁶.

أم كنتم شهداء إذ وصاكم الله بهذا “Yoksa Allah size yasaklamayı

yaptığında siz orada hazır ve şahid mi idiniz?”⁹⁷.

وإذ اعتزلتموهم وما يعبدون إلا الله “Madem ki onları ve onların Allah ’tan

başka taptıklarını terkettiniz”⁹⁸.

D. Başına gelen fiile masdar manası verdiren ve fiil-i muzariyi nasb eden edat manasında kullanılır. Fiil-i maziye bitişik olarak gelir.⁹⁹

ربنا لا تزغ قلوبنا بعد إذ هديتنا “Ey bizim rabbimiz. Bize hidayet

verdikten sonra kalplerimizi saptırma”¹⁰⁰.

فلولا إذ جاءهم بأسنا تضرعوا “Bari, kendilerine şiddetimiz geldiğinde

yalvarsaydılar, tevbe etseydiler”¹⁰¹.

E. Muzari fiile bitişik olarak kullanılıp işaret edilen şeyin akışıyla beraber geçmiş döneme işaret eder.

وإذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل “İbrahim ile İsmail Beyt-i

Şerifin temellerini yükseltirken”¹⁰².

⁹⁵ En’âm 30.

⁹⁶ Mu’cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerim, I, 175.

⁹⁷ En’âm 144.

⁹⁸ Kehf 16.

⁹⁹ Mu’cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerim, I, 175.

¹⁰⁰ Âli ‘İmrân 8.

¹⁰¹ En’âm 43.

إذ يغشّيكم العاص أمانة منه “(Allah kendi katında) bir güven işareti olarak sizi hafif bir uykuya daldırmıştı”¹⁰³.

F. Muzari fiile bitişik olarak kullanılıp geleceğe işaret eder.

ولو ترى إذ المجرمون ناكسو رؤوسهم عند ربهم “Suçluları, Rablerinin huzurunda, başları önlerine eğilmiş olarak bir görsen”¹⁰⁴.

نحن أعلم بما يقولون إذ يقول أمثلهم طريقة إن لبثتم إلا يوما “Aralarında komuştukları komuyu biz pek iyi biliriz. Onların en mü'tedil ve en ma'kul olanı, o zaman ‘siz bir günden fazla kalmadınız’ diyecek”¹⁰⁵.

G. Muzari fiile bitişik olarak kullanılıp şimdiki zamana işaret eder.¹⁰⁶

وهم معهم إذ يبیتون ما لا يرضى من القول “Halbuki onlar Allah'ın razı olmayacağı tezviratı planlarken kendileriyle beraber olduğu halde”¹⁰⁷.

قال هل يسمعونكم إذ تدعون “Peki dedi: Siz kendilerine dua ettiğinizde onlar sizi işitiyorlar mı?”¹⁰⁸.

H. Muzari fiili cezm eden bir harfe bitişik olarak kullanılıp şartlı zarfa işaret eder.¹⁰⁹

لولا جاءوا عليه بأربعة شهداء فإذ لم يأتوا بالشهداء فأولئك عند الله هم الكاذبون “O iftiracılar dört şahit getirselerdin ya! Şahitlerini getirmediklerine göre, onlar Allah katında yalancıların ta kendileri olarak tescil edileceklerdir”¹¹⁰.

¹⁰² Bakara 127.

¹⁰³ Enfâl 11.

¹⁰⁴ Secde 12.

¹⁰⁵ Tâhâ 104.

¹⁰⁶ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, I, 167.

¹⁰⁷ Nisâ 108.

¹⁰⁸ Şu'arâ 72.

¹⁰⁹ el-Minhâc, s. 179.

وإذ لم يهتدوا به فسيقولون هذا إفك قديم “İnkâr edenler bunu

başaramayınca ‘Bu zaten eski, modası geçmiş bir yalan!’ deyip geçiştirmek isterler”¹¹¹.

I. Muzari fiili cezm eden bir harfe bitişik olarak gelip, tam zarflığın devamlılığına delalet eder.¹¹²

قال قد أنعم الله عليّ إذ لن أكن معهم شهيدا “De ki: Neyse ki, Allah bana

lütüfetti de onlarla beraber bulunmadım”¹¹³.

İ. Bir isme veya bir zamire bitişik olarak kullanılıp geçmiş zamana işaret eder.

وإذ أنتم أجنّة في بطون أمّهاتكم “Siz annelerinizin karınlarında döl

(cenin) halinde iken”¹¹⁴.

قال هل علمتم ما فعلتم بيوسف وأخيه إذ أنتم جاهلون “Yusuf “Siz” dedi:

“Cahilliğiniz döneminde Yusuf ile kardeşine yaptığınız muameleyi elbette biliyorsunuz değil mi?”¹¹⁵.

إذ هما في الغار “O ikisi mağarada iken”¹¹⁶.

J. Bir isme ve bir zamire bitişik olarak kullanılıp gelecek zamana işaret eder.

ولو ترى إذ الظالمون في غمرات الموت “Ölümün şiddetleri içinde

kıvrانırken o zalimlerin halini bir görsen”¹¹⁷.

¹¹⁰ Nûr 12.

¹¹¹ Ahkâf 11.

¹¹² Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, I, 167.

¹¹³ Nisâ 72.

¹¹⁴ Necm 32.

¹¹⁵ Yûsuf 89.

¹¹⁶ Tevbe 40.

ولو ترى إذ الظالمون موقوفون عند ربهم
“O zalimleri rablerinin huzuruna
duruşma için getirildiklerinde bir görsen”¹¹⁸.

K. **يوم** veya **حين** zarfına bitişik olarak kullanılıp gelecek zamana işaret eder. En fazla da bu şekilde kullanılmaktadır.

من يصرف عنه يومئذ فقد رحمه
“O gün her kim azaptan uzak tutulursa,
muhakkak ki Allah ona merhamet etmiştir”¹¹⁹.

والوزن يومئذ الحق
“O gün, dünyada yapılan işlerin tartılması kesin
gerçekleşecek”¹²⁰.

L. **يوم** veya **حين** zarflarına bitişik olarak kullanılıp mazinin devamlılığına işaret eder.¹²¹

هم للكفر يومئذ أقرب منهم للإيمان
“Doğrusu o gün onlar(münafıklar)
imandan ziyade küfre daha yakın idiler”¹²².

فلما جاء أمرنا نجينا صالحا والذين آمنوا معه برحمة منا ومن خزي يومئذ
“Azap
emrimiz gelince tarafımızdan bir lütuf olarak Salih'i ve beraberindeki mü'minleri
azaptan ve o günün zilletinden kurtardık”¹²³.

4. إذا

¹¹⁷ En'âm 93.

¹¹⁸ Sebe' 31.

¹¹⁹ En'âm 16.

¹²⁰ A'râf 8.

¹²¹ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, I, 175.

¹²² Âli 'İmrân 167.

¹²³ Hûd 66.

Vakit ve zaman edatı olup fiil cümlesinin başına gelir. Sükun üzere mebnidir. ...*dığı zaman*, ...*dığında*, ...*ince*, ...*se(ise)*, *aniden*, *bir de ne göreyim*, *derhal (hemen)*, *bir de baktım ki* manalarına gelir¹²⁴.

Manasından anlaşılacağı gibi mufâcee edatı olur. O zaman isim cümlesinin başında bulunur.

Kur'ân'da üç şekilde gelmiştir:

A. Sarf Zarfı Olarak¹²⁵:

وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ “Onlara ölçtükleri veya tarttıklarında ise eksiltirler”¹²⁶.

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ “Güneş diirölüp ışığı söndüğü zaman”¹²⁷.

B. Şartı Zarfı Olarak¹²⁸:

ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً “Sonra sizi bir çağırış çağırdı mı...”¹²⁹.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضَرْبٌ دَعَا “İnsanın başı derde girdi mi bize yalvarır”¹³⁰.

C. Fucâiye (Anlık, ansızın) Zarfı Olarak¹³¹:

فَإِذَا هُمْ مَبْسُورُونَ “Bir anda bütün ümitlerini kaybediverdiler”¹³².

فَالْقَاها فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى “Hemen bıraktı. Bir de ne görsün! Hızla kıvrılıp sürünen, kocaman bir yılan oldu”¹³³.

¹²⁴ Arapça Türkçe Lügat, s. 20.

¹²⁵ Mu'cemu ħurûfî'l-Ķur'âni'l-Kerîm, I, 175.

¹²⁶ Mutaffifin 3.

¹²⁷ Tekvîr 1.

¹²⁸ el-Minhâc, s. 185.

¹²⁹ Rûm 25.

¹³⁰ Zümer 49.

¹³¹ Mu'cemu ħurûfî'l-Ķur'âni'l-Kerîm, I, 175.

¹³² En'âm 44.

¹³³ Tâhâ 20.

5. إِذَا (إِذَا)

O takdirde, öyleyse, o halde, bu, o zaman, o anda manalarına gelir¹³⁴.

Sükun üzere mebni olup, bir cevap harfidir.

Kur'ân'da fiil-i muzariyi nasbeder halde kullanılmamış olmasına rağmen Arapça'da bazen kullanılmıştır.

Kur'ân'da kullanılışında değişik şekillerde amel etmiştir.

Çoğunlukla başka bir söze takdiri ve lafzi cevap olarak kullanılmış olup, bazen de sözün akışına göre bir cezaya takdiri şart olarak gelmiştir.

Fiil-i muzariyle kullanılırken sürekli olarak kendisiyle fiil arasında لا harfi olmasından dolayı fiili muzariye amel edememiştir¹³⁵.

Yazılışına gelince, bazı eski nahivciler إِذَا şeklinde sonu nunla biterek yazmışlardır. Fakat Kur'ân'da hiç bu şekilde yazılmamıştır. Sebebine gelince; eğer fiil-i muzariyi nasbeder halde kullanılırsa Arapça'da إِذَا olarak yazılır. Eğer cevap harfi veya ceza harfi olarak kullanılmışsa ki Kur'ân'da ki kullanılışı bu şekildedir; o zaman sonu tenvinli إِذَاً olarak yazılmıştır.

Kur'ân'da kullanıldığı yerler:

“*Celalim لئن أتبع أهواءهم من بعد ما جاءك من العلم إنا لمن الظالمين*”
hakki için, sana gelen bunca ilmin arkasından sen tutar da onların arzu ve heveslerine uyacak olursan, o zaman hiç şüphesiz, sen de zalimlerden olursun”¹³⁶.

¹³⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 10.

¹³⁵ Arapça Dilbilgisi, s. 207.

¹³⁶ Bakara 145.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يَأْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا “Yoksa onların mülkten bir payı mı vardır. Eğer öyle ise, insanlara bir çekirdeğin zerresini bile vermezlerdi”¹³⁷.

6. ال (HARF-İ TARİF)

Bu edat iki harften müteşekkildir. Nekre (bilinmeyen) isimlerin ve nekre sıfatların başına gelir ve onların nekreliliğini marifeye (bilinene) çevirir.¹³⁸ Lügat alimleri bu iki harften ibaret olan edatın iki harfi birden mi yoksa ayrı ayrı mı isim ve sıfatları marife yaptığı konusunda değişik görüşler bildirmişlerdir. Cumhurun görüşüne göre sadece ل bu vazifeyi yaparken baştaki hemze (ا) fasıl hemzesi olup fazlalık olarak gelmiştir. Bazı alimler ise kelimenin tamamının marifelere te'sir ettiğini söylemişlerdir. Bazen ال marifelik için değil de ism-i mevsûl olarak kullanılır. O zaman bu ال isim olur. Böyle kullanılırken müştak (türetilen) isimlerin, mesela ism-i fâil ve ism-i mef'ûlün başına da gelebilir.¹³⁹

إِنَّ الْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ “Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar”¹⁴⁰.

Bazen isim tamlaması anlamını veren bir zamirden bedel olarak kullanılır.

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى “İşte muhakkak ki cennet onun varacağı yerin ta kendisidir”¹⁴¹.

¹³⁷ Nisâ 53.

¹³⁸ en-Nahvu'l-vâdih, I., 112.

¹³⁹ Mu'cemu hırûfî'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm. I. 187.

¹⁴⁰ Hadîd 18.

¹⁴¹ Nâzi'ât 41.

Bazen de zâid (fazlalık) olarak الآن ، العرى ، اللات v.b. isimlerinin başında kullanıldığı gibi الذي ، الذي ، التي gibi ism-i mevsullerin başında da gelir. Başlarındaki ال onların ayrılmaz parçası gibi olur o isim veya ism-i mevsuller sürekli onunla kullanılırlar.

Bazen de العباس ، الرشيد gibi isimlerin başında vurgu yapmak için kullanılır.

Lafzatullah'ın başındaki ال 'e gelince; o, “ الله ” lafzı ile beraber kullanılmış olup, ne müştak ne de asıldır. O sadece lafzatullah ile ezelden beri kullanılagelen, bilinen bir isimdir.

Araştırmacılar ال 'in Kur'ân'da kullanılış şeklini üçe ayırmışlardır.

A. Cinsi ifade eder:

Nekre bir kelimenin başına gelerek, o kelime ile bildirilen cinsin hepsini ifade eder. Burada kullanılırken sadece şahsa değil de o şahsın tabii olduğu bütün cinsi ifade eder¹⁴². Misal:

الحمد لله “Hamd Allah'a mahsustur”¹⁴³.

رب العالمين “Alemlerin Rabbi”¹⁴⁴.

B. Ahdi ifade eder:

Başına geldiği nekre bir kelimenin marife (bilinen) olmasını sağlar. O kelime daha önce müphem ve bilinmeyen iken onu bilinen bir şahıs kılar.

Bu şekilde kullanımda kendi arasında kısımlara ayrılır.

a. Ahd-i zikri, b. Ahd-i zihni, c. Ahd-i harici, d. Cinsi ifade için.

Biz bu teferruata girmeden Kur'ân'da genel manada ahdi ifade eden âyetlere misaller vereceğiz.

¹⁴² Arapça Dilbilgisi, s. 151.

¹⁴³ Fâtiha 2.

¹⁴⁴ Fâtiha 2.

مالك يوم الدين “Din gününün sahibi (maliki)”¹⁴⁵.

وإذ فرقنا بكم البحر “Hani bir zamanlar sizin için denizi yarıp da”¹⁴⁶.

C. Sıfatı içine alma (kaplama, istiğrak) için kullanılır.

Burada da Cenab-ı Allah’ın isimlerine bitişik olarak kullanılıp o sıfatı Allah’a mahsus kılma manasında gelir.

الرحيم “Rahim olan (Allah)”¹⁴⁷.

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ “Muhakkak ki sen işitensin”¹⁴⁸.

7. أَلَا

Başlangıç ve tenbih edatı olup; soru hemzesiyle olumsuzluk edatı لَا ’nın birleşmesi neticesinde meydana gelmiştir.¹⁴⁹ Sükun üzere mebni bir harf olup irab da mahalli yoktur. Asıl vazifesi ise cümlelerin ihtiva ettiği manayı te’kid etmek içindir. İyi bilin ki, dikkat edin (ki)! Yok mu?, bilmiş olun ki manalarına gelir.

İki manaya delalet eder:

A. Açma ve tenbih.

Yani söze başlamadan evvel dinleyicinin (muhatapın) dikkatini çekmek ve o ayetin muhtevasının çok ehemmiyetli olduğunu bildirmek için kullanılır. Bu da genelde muhatap milletlere Allah’ın hükümlerini ve akaidini bildirmek içindir. Bu şekilde kullanılırken hem fiil hem isim cümlesinin başına gelir.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Fâtiha 4.

¹⁴⁶ Bakara 50.

¹⁴⁷ Fâtiha 1.

¹⁴⁸ Âli ‘İmrân 35.

¹⁴⁹ el-Minhâc, s. 189.

¹⁵⁰ Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, I, 319.

ألا إثمهم هم المفسدون ولكن لا يشعرون “İyi bilin ki onlar ortalığı

bozanların ta kendileridir, fakat anlayamazlar”¹⁵¹.

ألا ذلك هو الخسران المبين “Dikkat edin, işte asıl hüsrân budur”¹⁵².

B. Arz ve Tahdit.

Buradaki arz yumuşaklıkla isteme, tahdit ise şiddetle istemektir. Bu şekilde kullanılırken fiil cümlesinin başında gelir.

ألا تحبون أن يغفر الله لكم “Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız?”¹⁵³.

قوم فرعون ألا يتقون “Firavun’un kavmi, hala sakınmayacaklar mı?”¹⁵⁴.

8. إِلَى

e, a, ...kadar, e, a, ...dek, e, a, ...ait, doğru, ...ye, ya doğru birlikte, ile, ...den, ...e göre ¹⁵⁵ gibi manalara gelip, sonuç bildirir. Harfi cerdir. Başına geldiği ismi cer eder. Kısaca bu harfi cer hedeflenen gayenin zaman veya mekan cihetiyle bittiğine işaret eder.

Değişik manalarda kullanılmıştır¹⁵⁶.

A. Gaye ve hedefin gerek manevi gerekse bizatihi mekan veya zaman cihetiyle bittiğine işaret eder.

ويهديهم إلى صراط مستقيم “Onları dosdoğru (en doğru) yola sevkeder”¹⁵⁷.

¹⁵¹ Bakara 12.

¹⁵² Zümer 15.

¹⁵³ Nûr 22.

¹⁵⁴ Şu‘arâ 11.

¹⁵⁵ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 16.

¹⁵⁶ el-Hurûfu’l-âmile fi’l-Kur’âni’l-Kerîm, s. 193.

158. “Hepinizin dönüşü Allah’adır” إلى الله مرجعكم جميعا

B. Beraberlik, ortaklığa yani مع manasına işaret eder¹⁵⁹.

“Oruç gecesi kadınlarınıza أحلّ لكم ليلة الصيام الرفث إلى نسائكم yaklaşmanız (beraber olmanız), size helal kılındı”¹⁶⁰.

“Onların (öksüzlerin) mallarını, kendi ولا تأكلوا أموالهم إلى أموالكم mallarınıza katıştırıp yemeyin”¹⁶¹.

C. Lâm (ل) veya ihtisas manasına işaret eder¹⁶².

“Rabbiniz tarafından mazur görülmemiz için, قالوا معذرة إلى ربكم dediler”¹⁶³.

164. “Bizim bütün rağbetimiz Allah’adır” إنا إلى الله راغبون

D. Tebyîn manasına işaret eder. Yani sevgi ve buğuz manası içeren taaccub fiili veya ism-i tafdilden sonra gelmesi şartıyla cer ettiğini açıkça gösterir.

قل إن كان آباؤكم وأبناؤكم وإخوانكم وأزواجكم وعشيرتكم وأموال اقترفتموها “Onlara de ki; وتجارة تخشون كسادها ومساكن ترضونها أحب إليكم من الله ورسوله eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, akrabalarınız, kabileniz,

¹⁵⁷ Mâ’ide 16.

¹⁵⁸ Mâ’ide 105.

¹⁵⁹ el-Hurûfu’l-âmile fi’l-Kur’âni’l-Kerîm, s. 193.

¹⁶⁰ Bakara 187.

¹⁶¹ Nisâ 2.

¹⁶² el-Hurûfu’l-âmile fi’l-Kur’âni’l-Kerîm, s. 193.

¹⁶³ A’râf 164.

¹⁶⁴ Tevbe 59.

elde ettiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız evler ve meskenler, size Allah ve Resulü'nden daha sevimli ise”¹⁶⁵.

“Hani demişlerdi ki: “Yusuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgili (sevimli)”¹⁶⁶.

E. Zarf Manasına veya في harf-i cerri manasında kullanılır.¹⁶⁷

“Kendinden başka ilah olmayan Allah, sizi, olacağında şüphe olmayan kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda asıl şüphe yoktur”¹⁶⁸.

“Zaten kafirler toplanıp cehenneme gönderilecekler”¹⁶⁹.

9. إِلَّا

...den başka, yalnız, ancak, meğer ki, sadece, hariç, aksi takdirde manalarını ihtiva eder¹⁷⁰.

İstisna edatıdır¹⁷¹. İstisna, إِلَّا ve benzerlerinden sonra gelen ismi, önceki hükümden hariçte bırakmaktır.

İstisna üç kısma ayrılır¹⁷²:

¹⁶⁵ Tevbe 24.

¹⁶⁶ Yûsuf 8.

¹⁶⁷ el-Hurûfu'l-‘âmile fi'l-Kur’âni'l-Kerîm, s. 193.

¹⁶⁸ Nisâ 87.

¹⁶⁹ Enfâl 36.

¹⁷⁰ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 17.

¹⁷¹ el-Hurûfu'l-‘âmile fi'l-Kur’âni'l-Kerîm, s. 193.

¹⁷² Arapça Dilbilgisi, s. 151.

A. Muttasıl (Bitişik): Müstesna ile müstesna minh aynı cinsten olursa istisna bu adı alır.

فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ “Derken içlerinden (Tâlut’ın kavminden) pek azı hariç, hepsi de ondan (sudan) içti”¹⁷³.

وَمَا أَكَلِ السَّبْعِ إِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ “Canavar yırtmış olup da canlı iken kesmedikleriniz”¹⁷⁴.

B. Munkati (ayrı): İki aynı cinsten olmazsa bu ismi alır.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ “Sonra da bak o uyarılanların sonu nasıl oldu? Ancak Allah’ın ihlas ile seçilen kulları başka”¹⁷⁵.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ “Onların (Putperestlerin) Allah’ı bırakıp da taptıkları putlar şefaât hakkına sahip değillerdir. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaât edebilir”¹⁷⁶.

C. Muferrağ (boşaltılmış): Müstesna minh, cümle içinde hazfedilmiş olursa istisna bu adı alır.

وَلَا يَلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ “Ona da (Allah’ın mükafatına) ancak sabredenler kavuşabilir”¹⁷⁷.

وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ “Allah’tan başka kimseden korkmazlardı”¹⁷⁸.

¹⁷³ Bakara 249.

¹⁷⁴ Mâ’ide 3.

¹⁷⁵ Sâffât 73-74.

¹⁷⁶ Zuhurf 86.

¹⁷⁷ Kasas 80.

¹⁷⁸ Ahzâb 39.

D. (Başka) manasına tevîl edilen istisna durumu. Bu şekilde kullanılan *إِلَّا* sükun üzere mebni olup, yerine göre ref, nasb, sıfat ceri mahallinde olur. Diğer üç istisna da ise *إِلَّا* 'nın irabda mahalli yoktur.

لو كان فيهما آلهة إلا الله لفسدنا “Eğer yer ile gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak fesada uğrar yok olurdu”¹⁷⁹.

وحفظناها من كل شيطان رجيم إلا من استرق السمع فأتبعه شهاب مبين
“Ve göğü taşlanan bütün şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden şeytan hariç, onu apaçık bir alev sütünü takip eder”¹⁸⁰. (Bu ayette hem غير manası var hem de muttasıl istisna).

والذين يرمون أزواجهم ولم يكن لهم شهادت إلا أنفسهم فشهادة أحدهم أربع شهادات بالله إنه لمن الصادقين “Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların herbirinin şahitliği kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir”¹⁸¹.

¹⁷⁹ Enbiyâ 22.

¹⁸⁰ Hicr 17-18.

¹⁸¹ Nûr 6. Ayrıca bkz. Zuhuruf 27, Necm 32 (hem manası hem de munkatı istisna).

Bazı âyetlerde iki istisna bir arada kullanılmıştır. Meselâ: Âli ‘İmrân 111’de muferrağ ve muttasıl, Tâhâ 109’da muferrağ ve muttasıl, Hacc 52’de muferrağ ve munkatı, Nûr 31’de muferrağ ve muttasıl, Hadîd 27’de muferrağ ve munkatı birlikte kullanılmıştır.

İmlâ yönüyle *إِلَّا* benzemesine rağmen *إِنْ* ve *يَا* 'nın bitişik olarak kullanılıp *إِلَّا* olmasıyla oluşan kelime görünüşte *إِلَّا* 'ya benzemesine rağmen istisna ile hiçbir alakası yoktur. Bunu ayırt etmenin yolu bitişik olarak kullanılan *إِلَّا* (*إِنْ* + *يَا*) muzari fiilden önce gelir ve onu cezın eder. Ayrıca bitişik *إِلَّا* mutlaka kendisinden sonra bir cümle olur. Çünkü kendisinden sonra gelen şartın cevap cümlesidir. İstisna *إِلَّا* 'sından sonra ise müfret kelime gelir. Bir de bitişik *إِلَّا* 'ya *و* 'ın birleşmesi caiz olmasına rağmen istisna *إِلَّا* 'sına *و* bitişmez. Sebebi ise *و* başa gelince *و* ortaklığa veya cem'e (topluluğa) işaret eder. *إِلَّا* ise bir şahsı istisna kılar. Bitişik *إِلَّا* istikbali (geleceği) gösterirken istisna *إِلَّا* 'sı hem geçmiş, hem hal (şu an) hem de istikbale işaret eder.

10. أم

Yoksa, ya da (veya), yahut manalarını ihtiva eder. Atıf harflerinden olup sükun üzere mebnidir. İrabda mahalli yoktur¹⁸². İki türlü kullanılır:

A. Muttasıl olarak: Mâ kabli (öncesi) ile mâ ba'dini (sonrası) mana ve hükmünde birleştirip kendinden önce ya soru hemzesi veya istiva (eşitlik) hemzesi gelir.

قل أأنتم أعلم أم الله “De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?”¹⁸³

قل الذّكرين حرم أم الأثنين “De ki: (Allah) iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişi mi?”¹⁸⁴

B. Munkati olarak: Bu şekilde kullanılmaya munfasıl (ayrı) da denir. Bu, bir söylemden vazgeçip diğerine geçirilirken kullanılır. Yani öncesiyle, sonrasının ayrı ayrı mana ihtiva etmesidir.

أم لهم أعين يبصرون بها “Onların görececek gözleri mi var ki”¹⁸⁵.

أم جعلوا لله شركاء خلقوا كخلقه “Yoksa Allah’a, O’nun gibi yaratan birtakım ortaklar buldular da..”¹⁸⁶

C. Hem muttasıl hem de munkati olarak beraberce kullanılır¹⁸⁷.

أستكبرت أم كنت من العالين “Ey iblis kibirlenmek mi istedin? Yoksa yüksek derecelerde bulunanlardan mı oldun?”¹⁸⁸

¹⁸² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 28.

¹⁸³ Bakara 140.

¹⁸⁴ En`âm 143.

¹⁸⁵ A`râf 195.

¹⁸⁶ Ra`d 16

¹⁸⁷ Mu`cemu hurûfi'l-Kur`âni'l-Kerîm, I, 353.

¹⁸⁸ Sâd 75.

قل أ رأيتم ما أنزل الله لكم من رزق فجعلتم منه حراما وحلالا قل الله أذن لكم أم

على الله تفترون “De ki: Baksanıza, Allah sizin için nice rızıklar indirdi, siz onlardan bir kısmını haram, bir kısmını helal yaptınız. De ki: Size Allah mı izin verdi, yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?”¹⁸⁹

11. أَمَّا

Artık, ise, ancak, ...e, a, gelince, bununla beraber, lakin, fakat manalarına gelir¹⁹⁰.

Başlangıç ve tafsil (genişletme) edatıdır. Sükun üzere mebni olup irabda mahalli yoktur.

Bazı alimler şart edatı olduğunu da söylemişlerdir¹⁹¹. أَمَّا ile onun cevap 'sının arasının açılması ve o araya müpteda haber, şart cümlesi veya mef'ulün bih'in girmesi de caizdir demişlerdir. أَمَّا 'nın tekrarlanması da tekrarın terki de mümkündür.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ “İman edenler, bilirler ki, o şüphesiz Rableri katından haktır”¹⁹².

وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ “İnsanlara faydası olan ise yerde kalır”¹⁹³.

¹⁸⁹ Yûnus 59.

¹⁹⁰ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 29.

¹⁹¹ el-Minhâc, s. 196.

¹⁹² Bakara 26.

¹⁹³ Ra'd 17.

12. إِمَّا

Eğer -se, mi, yoksa...mı? ister ...ister, ya, ya da, veya gibi manalara gelir¹⁹⁴. İki şekilde kullanılır:

A. Basit olup (tafsilî İِمَّا), sükun üzere mebnidir, irabda mahalli yoktur.

Bu şekilde kullanılmasına Tafsilî İِمَّا denir¹⁹⁵. Bu halde kullanımda da iki şekilde olur.

a. Tercih, seçim manasında: İki şey arasında tercihte bulunma, ya o, ya da öbürü şeklinde; kesinlikle iki şık da bir anda tercih edilmez¹⁹⁶.

قالوا يا موسى إِمَّا أَنْ تَلْقَىٰ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمَلْقُونَ “Sihirbazlar, Musa'ya:

Ey Musa! Önce sen mi hünerini ortaya koyacaksın, yoksa biz mi? dediler”¹⁹⁷.

قلنا يا ذا القرنين إِمَّا أَنْ تَعَذَّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حَسَنًا “Biz ona dedik ki: Ey

Zülkarneyn! Onları ya cezalandırırsın veya onların hakkında iyi davranırsın”¹⁹⁸.

b. Şüphe için: Burada olayı bildiren zat hadisenin işleyişini bilir. Fakat dinleyicide şüphe, tereddüt meydana getirmek ister.

وآخرون مرجوون لأمر الله إِمَّا يَعْذَّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ “Savaşa

katılmayanlardan diğer bir kısmının affı da Allah'ın emrini beklemek için geri bırakılmıştır. Ya kendilerini cezalandırır ya da tevbelerini kabul eder”¹⁹⁹.

حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا

وأضعف جنداً “Nihayet kendilerine vaad edilen azabı gördükleri vakit, ya

¹⁹⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 29.

¹⁹⁵ el-Mu‘cemu’l-vasîl, s. 27-28.

¹⁹⁶ el-Minhâc, s. 197.

¹⁹⁷ A‘râf 115.

¹⁹⁸ Kehf 86.

¹⁹⁹ Tevbe 106.

dünyada müslümanlar tarafından öldürülmeyi, yahut kıyamet günü cehennemi artık bilecekler ki, kimin mevkii daha fena ve yardımcıları daha zayıfmış”²⁰⁰.

B. Şart edatı **إِنْ** ile olumsuzluk manası içeren **مَا** ‘nın birleşerek meydana getirdiği **إِمَّا** ²⁰¹.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ “Bundan dolayı onları harpte yakalarsan, kendilerinden sonrakilere de gözdağı olacak şekilde ağır bir cezaya çarptır”²⁰².

وَإِمَّا أَنْ يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ “Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa hemen Allah’a sığın”²⁰³.

13. أَنْ

...mesi, ...mek, ki, diye (için) manalarında kullanılmıştır.²⁰⁴ Bu edat Kur’ân’da dört değişik şekilde gelir:

A. Mastariye olan **أَنْ** : Başına geldiği fiile masdar manası verir ve fiil muzari ise nasb eder.

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ “Allah’ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler”²⁰⁵.

²⁰⁰ Meryem 75.

²⁰¹ Mu’cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerim. I, 361.

²⁰² Enfâl 57.

²⁰³ Fussilet 36.

²⁰⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 33.

²⁰⁵ Bakara 27.

عسى ربكم أن يكفر عنكم سيئاتكم “Umulur ki Rabbiniz sizin

kötülüklerinizi örter”²⁰⁶.

B. Tefsiriye (açıklama) olarak gelen أن : Söylemek manasını içeren bir fiil cümlesinden sonra bulunup, “diye” manasına gelir. Burada da sükun üzere mebni olur ve irabda mahalli yoktur. Gelen cümlelerin açıklamasını hususileştirir²⁰⁷.

ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن اعبدوا الله ربي وربكم “Ben onlara sadece, senin bana emrettiklerini söyledim (İsa Peygamber). Benim ve sizin rabbiniz olan Allah’a kulluk edin, dedim”²⁰⁸.

وأوحينا إلى موسى أن ألق عصاك “Biz de Musa’ya ‘Sen de asanı bırakıver’ diye vahyettik”²⁰⁹.

C. Muhaffife أن : أن nin nûn’larından birinin hazfedilmesiyle elde edilir. أن ‘den önce çok defa yakîn ifade eden fiiller bulunur. Sanmak, bilmek, hesabetmek gibi. Bu tahfif edilmiş أن mutlaka isim cümlesinin başına gelir. Fiil cümlesinin başına gelmesi için أن ile cümle arasında daha başka edatlar gelmesi gerekir.

Bir de أن ‘in ismi her zaman hazfedilir²¹⁰.

²⁰⁶ Tahrîm 8.

²⁰⁷ Arapça Dilbilgisi, s. 233.

²⁰⁸ Mâ’ide 117.

²⁰⁹ A’râf 117.

²¹⁰ Mu‘cemu ħurûfî’l-Kur’âni’l-Kerîm, I. 361.

وتطمئن قلوبنا ونعلم أن قد صدقتنا (Havâril): Kalblerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim”²¹¹.

وظنوا أن لا ملجأ من الله إلا إليه “Allah’tan kurtuluşun, ancak Allah’a sığınmakta olduğunu anlamışlardı”²¹².

D. Te’kid veya Zaid أن : Başına geldiği fiilin manasını tekid eder.

ولما أن جاءت رسلنا لوطا سيء بهم “Elçilerimiz Lût’a gelince, onlar hakkında tasalandı”²¹³.

فلما أن جاء البشير ألقاه على وجهه فارتد بصيرا “Fakat ne zaman ki, gerçekten müjdeci geldi, gömleği Yakub’un yüzüne koydu, hemen gözü açıldı”²¹⁴.

E. Mastariye ve Tefsiriye’nin beraberce kullanıldığı ayetler:

ولو أننا كتبنا عليهم أن يقتلوا أنفسهم أو اخرجوا “Eğer biz onlara ‘kendinizi öldürün veya yurtlarınızdan çıkın’ diye yazmış olsaydık”²¹⁵.

F. Tefsiriye ve Muhaffife’nin birlikte kullanıldığı ayetler.

ونادى أصحاب الجنة أصحاب النار أن قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقاً “Cennet ehli cehennem ehline “Rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk. Siz de rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenirler”²¹⁶.

²¹¹ Mâ’ide 113.

²¹² Tevbe 118.

²¹³ Ankebût 33.

²¹⁴ Yûsuf 96.

²¹⁵ Nisâ 66.

²¹⁶ A’râf 44.

14. إِنَّ

Eğer, şayet, ...se, sa, yoktur, me, gerçek manalarına gelir.

Şart edatı olmasına rağmen değişik şekillerde de kullanılmıştır.

A. Cezm eden şart edatı olarak:

İki fiil-i muzariyi cezm eden edatlardandır. Bu fiillerden birincisine şart, ikincisine ise şartın cevabı denir. İki mazi fiilin başına gelince hiç amel etmez. Biri mazi biri muzari fiil olursa sadece o cümlede muzariye tesir eder (cezmeder); إِنَّ 'in şartının cevabı, ف ile bitişik kullanılır.

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ “Yok yapamadıysanız, ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o halde ateşten sakının”²¹⁷.

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ “Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse”²¹⁸.

B. Nâfiye (Olumsuzluk) إِنَّ : Bu takdirde çoğu kez istisna edatı إِلَّا ile veya لَمْ ile beraber kullanılır. O zaman لَيْسَ 'nin benzerleri gibi, müptedasını ref' haberini nasb eder. Fakat iki şartla:

a. Haberi isminden önce gelmeyecek,

b. Olumsuzluğu إِلَّا ile bozulmuş olmayacak²¹⁹.

ثُمَّ جَاءَكُمْ يَخْلَفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا “Hemen sana geldiler de ‘Biz sadece iyilik etmek ve arayı bulmak istedik’ diye Allah’a yemin ediyorlar”²²⁰.

إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ “O açık bir uyarıcıdan başka biri değildir”²²¹.

²¹⁷ Bakara 24.

²¹⁸ En'âm 35.

²¹⁹ Arapça Dilbilgisi, 162.

²²⁰ Nisâ 62.

C. Muhaffefe إِنَّ : Tekid edatı إِنَّ 'nin nûn'unun biri kaldırılmış (tahrif

edilmiş) olarak kullanılmasıdır. Bu şekilde kullanışta haberine her zaman ل gelir.

Bu şekilde kullanılırken manadaki yeri kalmakla beraber diğer şekillerdeki gibi mübteda ve habere te'sir edemez.

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ “Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler”²²².

وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ “Gerçek şu ki, daha önce senin bundan hiç haberin yoktu”²²³.

15. أَنَّ

...diği, ...mesini, muhakkak, gerçekten, ...ki manalarına gelir. Pekiştirme edatı olup, başına geldiği cümlelerin manasını tekid eder. Fiile benzeyen harflerdendir. İsim cümlesinin başına gelir. Başına geldiği isim cümlesinin müptedasını mansub kılıp أَنَّ 'nin ismi, haberini de merfu kılıp أَنَّ 'nin haberi adını aldırır.

ان 'li cümlelerin yerine o manada bir masdar koymak mümkün olan yerlerde إِنَّ , mümkün olmadığı yerlerde أَنَّ okunur.

ان 'in أَنَّ okunmasının şartları:

1. Fail veya naib-i fail olan cümlelerin başında bulunduğunda.
2. Mef'ûlün bih olan cümlelerin başında.
3. Müpteda cümlesi ile mana ismine haber olan cümlelerin başında bulunduğunda.

²²¹ A'râf 184.

²²² Âli 'İmrân 164.

²²³ Yûsuf 3.

4. Harfi cerlerden sonra bulunduğunda

5. Cer ve atıf (bağ) edatı olan حتى 'dan sonra

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ *“İman edenler bilirler ki, o şüphesiz Rablerinden haktır”*²²⁴.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ *“Bilmez misin ki, Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir”*²²⁵.

16. أَنَّمَا

...dığı, ancak, hakikaten, sahiden manalarına gelir. Hükmün belirli bir şeye tahsisini (hususiliğini) ifade eder. Bu edatın oluşumu konusunda iki yol vardır:

A. Amel eden أَنَّ ile ism-i mevsul veya masdar olan مَا 'nın birleşmesi sonucu oluşmasıdır²²⁶.

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا غُلِّقَ لَهُم خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نَمْلِكُهُمْ لِيُزِدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ *“Kâfirler, kendilerine mühlet vermemizin, onlar için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara bu mühleti, ancak günahlarını artırsınlar diye veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır”*²²⁷.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ *“Şunu da bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyden*

²²⁴ Bakara 26.

²²⁵ Hacc 70.

²²⁶ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 41.

²²⁷ Âli ‘İmrân 178.

beşte biri mutlaka Allah içindir. O da peygambere ve ona yakınlığı olanlara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara aittir”²²⁸.

B. Amelden düşürülmüş اَنْ ile zâid ve amel etmeyen ما ‘nın birleşmesi sonucu olan اَئْمَا .

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ “Yok eğer bunun üzerine size cevap vermedilerse, artık bilin ki, bu Kur’ân ancak Allah’ın ilmiyle indirilmiştir”²²⁹.

قُلْ إِنَّمَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُمَّ إِلَهُ وَاحِدٌ “De ki: Bana ancak şöyle vahyolmuyor : İlâhınız ancak tek bir ilâhtır”²³⁰.

C. Bir de her iki ihtimalin bir arada kullanıldığı ayetler vardır:

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بَعْضَ ذُنُوبِهِمْ “Eğer (Allah’ın hükmünden) yüz çevirirlerse, bil ki Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor”²³¹.

17. اِنَّ

Mutlaka, muhakkak, gerçekten, şüphesiz ki manalarına gelir. Pekiştirme ve te’kid edatı olup, gerçekliği kuvvetle ifade eder. Fiile benzeyen edatlardandır. اِنَّ gibi amel eder²³². Özellikle haberinin başına da اِنَّ gelirse o zaman o cümlenin te’kidi artmış olur²³³.

²²⁸ Enfâl 41.

²²⁹ Hûd 14.

²³⁰ Enbiyâ 108.

²³¹ Mâ’ide 49.

²³² Bkz. اِنَّ maddesi.

²³³ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 37.

ان 'nin اُنْ okunduğu yerler: Genel olarak ان cümlesinin yerine o manada masdar koymak mümkün olmadığı yerlerde اِنَّ okunur²³⁴.

Ayrıca:

1. Başta bulunduğunda (Daha önce istek fiili veya nida bulunduğunda da başta sayılır).

2. قول 'den türeyen kelimelerden sonra.

3. Yeminden sonra.

4. Hal cümlesinin başında bulununca²³⁵.

5. Sıla cümlesinin başında bulununca.

6. ثَمَّ ، كَلَّا ، أَلَا ، حَيْثُ ، إِذْ ، هَا ، ف ، وَ edatlarından sonra.

7. Yeni cümleye başlangıç edatı حَتَّى 'dan sonra.

Bunların dışında kalan yerlerde her iki türlü de okunur:

وإنَّ منها لما يَشَقُّقُ فيخرج منه الماء
*bağrından sular fışkırıyor*²³⁶.

الذين إذا أصابتهم مصيبة قالوا إنا لله وإنا إليه راجعون
Onlar (mü'minler)
başlarına bir musibet geldiği zaman 'Biz Allah'a âidiz ve sonunda ona döneceğiz'
*derler*²³⁷. (sıla cümlesi)

قال إنَّ الله اصطفاه عليكم
*“Onu sizin başınıza Allah seçmiş, dedi”*²³⁸.

²³⁴ Mu‘cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, I. 130.

²³⁵ Arapça Dilbilgisi, s. 162.

²³⁶ Bakara 74.

²³⁷ Bakara 156.

²³⁸ Bakara 247.

18. إِنَّمَا

Şüphesiz, muhakkak, gerçekten, ancak, sadece, kesinlikle manalarına gelir. Hasr (hususileştirme) ve de te'kid edatıdır²³⁹.

A. Amelden uzaklaştırılmış (amel etme özelliği olmayan) إِنَّ ile, zâid (fazlalık) olan ve aynı şekilde amel edemeyen مَا'nın birleşmesinden oluşmuştur. Kendisinden sonraki cümle müpteda ve haber olur. Bu edat إِنَّ'den daha fazla te'kid ifade eder.²⁴⁰

وإن تولّوا فإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ “Eğer yüz çevirirlerse, sana düşen şey ancak tebliğ etmektir”²⁴¹.

قل إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ “De ki: Mucizeler ancak Allah katındadır”²⁴².

B. Hasr ve kasr edatı olmasına rağmen, aşağıda belirteceğimiz ayetlerde de görüleceği gibi şibh-i fiile benzeyen ve amel eden إِنَّ ile ism-i mevsûl veya masdar مَا'nın birleşmesiyle meydana gelen إِنَّمَا olup, tamamen hasır edatı olan إِنَّمَا'dan farklı hal alıp iki mevsûl harf olurlar.

إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ “Muhakkak ki, Allah katındaki (sevap) sizin için daha hayırlıdır”²⁴³.

²³⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 41.

²⁴⁰ el-Minhâc, s. 208.

²⁴¹ Âli 'İmrân 20.

²⁴² En'âm 109.

²⁴³ Nahl 95.

إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدَ سَاحِرٍ “Çünkü onların yaptıkları ancak bir büyücü
tuzağıdır”²⁴⁴.

19. أَيْ

Nasıl?, nerede?, nereden?...se nasıl?, ne zaman?, ne faydası var? gibi
manalara gelir.²⁴⁵

Mekan zarfına delalet eden soru edatı olduğu gibi iki muzariyi cezm eden
şart edatı da olur.

A. Şart edatı olan أَيْ : Nerede manası içeren şart edatı olduğu gibi
kendisinde bir işin yapıldığını gösteren zarfta da olur²⁴⁶.

نَسَاؤُكُمْ حَرْثَ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَيْ شَتَمَ “Kadınlarınız sizin için bir
tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın”²⁴⁷.

قَاتِلْهُمْ اللَّهُ أَيْ يُوْفِكُون “Allah onları kahretsin, nasıl da saptırıyorlar!”²⁴⁸

B. Soru zarfı olan أَيْ : Nasıl? Nereden? sorularını ihtiva eden edattır.

قَالُوا أَيْ لَهُ الْمَلِكُ عَلَيْنَا “Onlar: ‘Ona bizim üzerimize hükümdar olmak
nereden geldi? dediler”²⁴⁹.

ذَلِكُمْ اللَّهُ فَأَنْتَ تُوْفِكُون “İşte Allah budur (yaptıklarıyla), o halde nasıl yüz
çevirirsiniz?”²⁵⁰.

²⁴⁴ Tâhâ 69.

²⁴⁵ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 43.

²⁴⁶ Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm. I. 432.

²⁴⁷ Bakara 223.

²⁴⁸ Tevbc 30.

²⁴⁹ Bakara 247.

20. أَوْ

Veya, yoksa, yahut, ya, ...ya, ...inceye kadar, ...se, ...de ise manalarını içerir.

Atıf edatıdır.²⁵¹ Müfret veya bir cümleinin başına geldiğinde nasb etmeyen atıf edatı olduğu gibi fiil-i muzarinin başına gelip kendi yerine إِلَى ve إِلَى edatlarını koyma uygun olduğu zamanlarda başına geldiği fiil-i muzariyi nasb eden atıf edatı olur. Bir de أَوْ 'in soru hemzesiyle fethalı atıf vavının birleşmesinden oluşan أَوْ ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu iki harften oluşmuş bir edattır.

A. Nasb etmeyen atıf edatı olan أَوْ .

Bu da altı şekilde gelir.

a. Tafsilat ve nevi göstermek için:

أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ “*Yahut (onların durumu)* gökten boşanan, içinde karanlıklar, gök gürlemesi ve şimşek(ler) bulunan bir yağmur(a tutulmuş hali) gibidir”²⁵².

أَوْ لَحْمٍ خَنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ “*Yahut domuz eti ki gerçekten pistir*”²⁵³.

B. Tahyîr (tercih etme) bildirmek için: Talepten sonra mükellefe iki şeyden birini tercih etmesini bildirmek için kullanılır. Her ikisini tercih edemez, sadece birini seçme hakkı verilir²⁵⁴.

²⁵⁰ En'âm 95.

²⁵¹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 44.

²⁵² Bakara 19.

²⁵³ En'âm 145.

²⁵⁴ Kaṭru'n-nedâ, s. 305.

خذوا حذرکم فانفروا ثبات أو انفروا جميعا (Ey iman edenler) Düşmana karşı her türlü savunma tedbirinizi alınız. Onlara karşı ya küçük birlikler halinde hareket ediniz veya top yekün seferber olunuz”²⁵⁵.

لأعذبه عذابا شديدا أو لأذبحنه “Ya da onu şiddetli bir azaba uğratacağım, yahut boğazlayacağım”²⁵⁶.

C. İbâhe (açığa koyma, mübah göstermek) için. Yapılacak bir şeyin mübah olduğunu bildirmek için kullanılır. ²⁵⁷

فإن خفتم فرجالا أو ركبانا “Eğer bir korku halindeyseniz, yaya veya binekli olarak giderken (kılın)”²⁵⁸.

من بعد وصية يوصي بها أو دين “(Bu paylar) ölenin vasiyeti yerine getirildikten ve varsa, borcundan (ödendikten) sonra (verilir)”²⁵⁹.

D. İbhâm (şüphe, tereddüt) bildirmek için. Bir mevzunun net değil de kapalı olduğunu muhatabın açık olarak bilmemesini gösterir.

ربكم أعلم بكم إن يشأ يرحمكم أو إن يشأ يعذبكم “Rabbiniz sizi çok daha iyi bilir. Dilerse (tevbeniz sebebiyle) size merhamet eder, dilerse azab eder”²⁶⁰.

لعلی هدی أو فی ضلال مبين “Herhalde ya biz, ya da siz mutlaka bir hidayet üzerindeyiz veya açık bir sapıklık içindeyiz”²⁶¹.

²⁵⁵ Nisâ 71.

²⁵⁶ Neml 21.

²⁵⁷ en-Nahvu’l-vâdih, I, 32.

²⁵⁸ Bakara 239.

²⁵⁹ Nisâ 12.

²⁶⁰ İsrâ 54.

²⁶¹ Sebe’ 24.

E. Dinleyici de şüphe uyandırmak için. Bu şekilde kullanma *أو* 'in hakiki fonksiyonunu icra etmesi gibidir. Karşıdaki, manayı teferruatlı olarak bilmez, o haberin muhtevasında tereddüt içindedir.

*“Onlardan biri (Ashab-ı Kehf’den) sözcü şöyle dedi: Ne kadar durup kaldınız? (kimi de) şöyle dediler: Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık”*²⁶².

*“Biz omu (Yumus’u) yüzbin veya daha çok insana peygamber olarak gönderdik”*²⁶³.

F. Hükümde iştiraki bildirir.

*“Allah’a iftira ederek ومن أظلم ممن افترى على الله كذبا أو كذب بآياته yalan uydurandan veya ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?”*²⁶⁴

*“Varın da ona (Firavın’a) yumuşak فقولاً له قولاً لنا لعله يتذكر أو يخشى söz söyleyin, olur ki, öğüt dinler, yahut korkar”*²⁶⁵.

B. Fiili muzariyi nasb eden “nasb edici atıf edatı” olarak kullanılan.²⁶⁶

*“Bize faydalı olabilir, ya da evlat عسى أن ينفعنا أو نتخذه ولدا ediniriz”*²⁶⁷.

*“Babam bana izin فلن أبرح الأرض حتى يأذن لي أبي أو يحكم الله لي verinceye veya Allah hakkımda bir hüküm verinceye kadar ben artık buradan ayrılmam”*²⁶⁸.

²⁶² Kehf 19.

²⁶³ Sâffât 147.

²⁶⁴ En‘âm 21.

²⁶⁵ Tâhâ 4.

²⁶⁶ en-Nahvu’l-vâdih, I, 52.

²⁶⁷ Yûsuf 21.

21. إِي

Evet manasına gelir²⁶⁹.

Cevap harfidir. Yeminle beraber kullanılıp çoğunlukla sorudan sonra gelir, isbat ve tekid ifade eder.

Bu şekilde Kur'ân'da sadece bir defa gelmiştir.

وَيَسْتَبْثُونَكَ أَحَقَّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ “O azap gerçek mi? Diye sana soruyorlar. De ki, “Evet Rabbim hakkı için o kesin bir gerçektir. Ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız”²⁷⁰.

22. أَيْنَ

Nerede? Nereye? ...nerede? ...se manalarına gelir²⁷¹. İki türlü kullanılmıştır.

A. Soru Zarfı: Kendisinde bir işin yapıldığı mekandan sorulur. Burada da مِنْ harfi cerri ile kullanılırsa “*Nereden*” manasını, إِلَى harfi cerri ile “*nereye*” manasını alır.

Kur'ân'da hakiki soru manasına kullanılmayıp ibahe (açığa çıkarmak, ortaya koymak) için kullanılmıştır.

وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي “Allah onlara ‘Bana koştüğunuz ortaklarım nerede?’ diye seslendiği gün”²⁷².

²⁶⁸ Yûsuf 80.

²⁶⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 53.

²⁷⁰ Yûnus 53.

²⁷¹ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 35.

²⁷² Fussilet 47.

يقول الإنسان يومئذ أين المفرّ “İşte o gün insan, ‘Kaçacak yer neresi?’

der”²⁷³.

B. Şart harfî olarak: Mekân zarfı olup şart manasını ihtiva eder ve iki fiili muzariyi cezmler eder. Bu şekilde kullanılırken her zaman te’kid ve zâid ما ile beraber kullanılırken أين nin manası değişmez ve أينما olarak da yazılır.

ولله المشرق والمغرب فأينما تولّوا فثمّ وجه الله “Bununla beraber doğu da Allah’ın, batı da Allah’ındır. Artık nereye dönerseniz dönün, orası Allah’a çıkar”²⁷⁴.

ضربت عليهم الذّلة أينما ثقفوا “Onlar nerede bulumurlarsa bulunsunlar üzerlerine alçaklık damgası vurulmuştur”²⁷⁵.

23. أيّ

Hangi, hangisi, ...hem de, ...se hangi, nerede nasıl? manalarını içerir. Nida ve vesile edatıdır. Beş şekilde kullanılır:

A. Vesile edatı olarak: Muhatabı hitaben çağırmaya vesile olur.

Bu şekilde her zaman أل ve ها ‘ye bitişik olarak kullanılır. Buradaki ها tenbih hâ’sıdır. Bazen ها ‘ya bitişik “elif” düşer ve آیه olur. Bu edat müennesler içinde kullanılır. Fakat bazen آية de kullanılır. Tenbih için ها da bitişince آيتها olur.

²⁷³ Kıyâme 10.

²⁷⁴ Bakara 115.

²⁷⁵ Âli ‘İmrân 112.

يا أيها الذين آمنوا عليكم أنفسكم “Ey inananlar, kendinize dikkat

edin”²⁷⁶.

يا أيها الذين آمنوا كونوا أنصار الله “Ey inananlar, Allah’ın yardımcıları

olun”²⁷⁷.

B. Soru edatı olarak:

Bir işin hangi şeyi kapsayıp kapsamadığını sormak için kullanılıp sadece mazi için kullanılır²⁷⁸.

أيكم يأتي بعرشها “(Süleyman cin müşavirlerine dedi ki) hanginiz

(melike)nin tahtını bana getirebilir”²⁷⁹.

سلمهم أيهم بذلك رعيم “Sor bakalım onlara, içlerinden ona kefil

hangisi?”²⁸⁰

C. Şart edatı olarak:

Şart edatı olarak kullanılınca iki fiili muzariyi cezm eder. Birinci fiil şart, ikincisi ise cevap ve cezası olur.²⁸¹ Eğer nekre bir kelimeye muzaaf olursa bütünlük, marife bir kelimeye geldiğinde ba’z (bir kısım) ihtiva eder. Müennese muzaaf olursa müennes olur. Fakat daha doğru ve daha çok kullanımı müzekker olaraktır.

أيما الأجلين قضيت فلا عدوان عليّ “(Musa a.s.) Bu iki süreden hangisini

doldurursam doldurayım demek ki bana karşı husumet yok”²⁸².

²⁷⁶ Mâ’ide 105.

²⁷⁷ Saff 14.

²⁷⁸ el-Minhâc, s. 215.

²⁷⁹ Neml 38.

²⁸⁰ Kalem 40.

²⁸¹ Arapça Dilbilgisi, s. 234.

²⁸² Kasas 28.

قل ادعوا الله أو ادعوا الرحمن أيًا ما تدعوا فله الأسماء الحسنى “(Sen onlara) de ki: İster ‘Allah’ deyin, ister ‘Rahman’ deyin, nasıl çağırırsanız çağırın. En güzel isimler O’nundur”²⁸³.

D. İsm-i mevsûl olarak:

Müzekker- müennes, müfret- cem, akıllı-akılsız hepsi için aynısı kullanılır ve ancak marife bir kelimeye muzaaf olur.²⁸⁴

(Hem ismi mevsul hem soru):

يا أيها الملائة أفنوني في رؤيائي “Ey ileri gelenler, benim bu rüyamın tabirini bana bildirin”²⁸⁵.

ثم لنزعن من كل شيعة أيهم أشد على الرحمن عتيا “Sonra her zümreden Rahman’a karşı en ziyade isyankar hangileri ise, muhakkak ayırıp atacağız”²⁸⁶.

E. Kemaliye olarak: Kemalın, olgunluğun, neticenin zirveye ulaşmasını gösterir. Bir yerde vaki olmuştur.

في أي صورة ما شاء ركبك “Seni dilediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturdu”²⁸⁷.

24. آيَانْ

Ne zaman?, ne zaman sâ? manalarını ihtiva eder²⁸⁸. Zarf olup kendisiyle gelecek zamandan sorulur.

²⁸³ İsrâ 110.

²⁸⁴ Mu‘cemu hurûfi’l-Kur’âni’l-Kerim, II, 451.

²⁸⁵ Yûsuf 43.

²⁸⁶ Meryem 69.

²⁸⁷ İnfitâr 8.

²⁸⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 55.

يسألونك عن الساعة آيان مرساها “Sana, ne zaman kopacak diye kıyamet

vaktini soruyorlar”²⁸⁹.

وما يشعرون آيان يعثون “(İnsanların) öldükten sonra ne zaman

dirileceklerini de bilmezler”²⁹⁰.

25. ب

ile, ...le, ...la, sebebiyle, birlikte, ...de, ...da, e, a, sebebiyle, yüzünden ...den, dan, için, -e ani, olsun, -e bedel, e karşılık, yerine vs. manalarını ihtiva eder.²⁹¹

Zâhir ve muzmar (açık gizli) ismi cerr eden harftir. Kendisinden sonra gelen ismi zahiri, takdiri veya mahalli olarak cerr eder.

Sarih olmayan mef'ûlün bihlerin başına gelir.

Bu harfi cerrin en önemli özelliklerinden biri de faili mef'ûl yaparak fiilin müteaddi olmasını sağlamaktır. Kullanıldığı manalar:

A. İlsâk için (Bağlamak)²⁹²:

Fiili mef'ûlüne bağlamak için.

Bu, ب harfi cerrinin asli vazifesidir. Kendi arasında da hakiki ve mecâzi

ilsâk diye ikiye ayrılır.

الذين يؤمنون بالغيب “Onlar ki (müminler) gayba iman ederler”²⁹³.

وذلكم ظنكم الذي ظننتم بربكم “İşte Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu

zannınız”²⁹⁴.

²⁸⁹ A'râf 187.

²⁹⁰ Nahl 21.

²⁹¹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 63.

²⁹² el-Hurûfu'l-âmîle fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 387-388.

²⁹³ Bakara 3.

B. Sebebiyet için (Ta'lil).

Bu harfî cerden sonraki durum önceki şeyin sebebini ve illetini bildirir²⁹⁵.

ليكفروا بما آتيناكم “Bunu kendilerine verdiğimiz nimete nankörlük

etmek için yaparlar”²⁹⁶.

ذلك بأن الله هو الحق “Bu da şundandır ki, Allah hakkın ta

kendisidir”²⁹⁷.

C. İstiâne için:

Alet isimlerinin başında yardım dilemek için²⁹⁸.

لا يسبقونه بالقول “Onlar Allah'ın sözünün önüne geçmezler”²⁹⁹.

قال سنشدّ عضدك بأخيك “Allah buyurdu: Seni kardeşinle

destekleyeceğiz”³⁰⁰.

D. Zarf olarak:

Zaman manası ifade eden veya mekan manasını içeren في manasına kullanılır.

أن تبوءا لقومكما بمصر بيوتا “(Musa ve Harun) kavminiz için Mısır'da

bir takım evler hazırlayın”³⁰¹.

ومن هو مسخف بالليل “Gece gizleyen (sözü) kimseyle”³⁰².

²⁹⁴ Fussilet 23.

²⁹⁵ Arapça Dilbilgisi, s. 235.

²⁹⁶ Nahl 55.

²⁹⁷ Lokmân 30.

²⁹⁸ Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II, 451.

²⁹⁹ Enbiyâ 27.

³⁰⁰ Kasas 35.

³⁰¹ Yûnus 87.

³⁰² Ra‘d 10.

E. Müteaddilik için (Ta'diye yapmak için)

Faili mef'ul yaparak fiilin müteaddi olmasını sağlar. Yani lazım fiili müteaddiye çevirir³⁰³.

فلما أضاءت ما حوله ذهب الله بنورهم
aydınlattır (Ateş) çevresini aydınlattır
*aydınlalmaz Allah onların (gözlerinin) nurlarını giderdi*³⁰⁴.

ولو شاء الله لذهب بسمعهم وأبصارهم
Allah dilemiş olsaydı işitmelerini
*(de), görmelerini de alıverirdi*³⁰⁵.

F. Bedel için:

Mahallinde bedel olur.

ولو أن لكل نفس ظلمت ما في الأرض لاقتدت به
Zulüm yapmış olan
herkes, yeryüzündeki her şeyin sahibi olsa da, (azabı görünce) her şeyi feda
*ederdi*³⁰⁶.

ولا أن تبدل بهن من أزواج
Bunları başka eşlerle değiştirmek de
*olmaz*³⁰⁷.

G. Mukâbele için:

Karşılığında, ona mukabil vs. manalarını içerir.

قال فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون
(Rableri de onlara:) 'Öyleyse
inkarınız sebebiyle (inkarlarınıza mukabil) azabı tadın!' der³⁰⁸.

وبما كانوا يكذبون
*Yalan söylediklerine mukabil*³⁰⁹.

³⁰³ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 451.

³⁰⁴ Bakara 17.

³⁰⁵ Bakara 20.

³⁰⁶ Yûnus 54.

³⁰⁷ Ahzâb 52.

³⁰⁸ En'âm 30.

³⁰⁹ Tevbe 77.

H. Musâhabe için:

Beraber oluş bildirir.

اذهب أنت وأخوك بآياتي “Sen kardeşinle (Harun) beraber

mucizelerimle git”³¹⁰.

سأتىكم منها بخبر “Size oradan bir haber getireceğim”.

I. Mulâbese veya hal için:

Bir şeye temas ve ilgiyi ve o şeyin ne halde olduğunu gösterir.

وأنزلنا إليك الكتاب بالحق “Sana da (Ey Muhammed) kitabı (Kur’ân’ı)

hak ile indirdik”³¹¹.

قال يا قوم ليس بي سفاهة “(Hud): Ey kavmim! Ben de çılgınlık (sefahat)

yok”³¹².

İ. Teb’iz için:

Yani bir bütünden bir kısmını gösterme, kısaca مِنْ edatı manasında kullanılması.

يسقى بماء واحد “Hepsi bir tek su ile sulanır”³¹³.

عينا يشرب بها عباد الله “Bir kaynak ki ondan Allah’ın kulları içerler”³¹⁴.

J. Mucâveze için:

Sorudan sonra gelip عَنْ edatının içerdiği manaya benzer muvafakat,

uygunluk manası içerir.

³¹⁰ Tâhâ 42.

³¹¹ Mâ’ide 48.

³¹² A’râf 67.

³¹³ Ra’d 4.

³¹⁴ İnsân 6.

فقال أنبئوني بأسماء هؤلاء “(Allah c.c.) (Meleklerle) dedi: Haydi bana

şunları isimleriyle haber verin”³¹⁵

وسوف ينبئهم الله بما كانوا يصنعون “Allah, ne yapmış olduklarını onlara

–elbette- haber verecek”³¹⁶.

K. İsti'lâ için:

Yani عَلَى edatının manasına kullanılır.

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ “Ey Rabbimiz, bize gücümüzün

yetmeyeceği yükü de yükleme!”³¹⁷

فقد وكلنا بها قوماً “Yerlerine (üzerlerine) , bir toplum getiririz”³¹⁸.

L. Gâye için:

Yani إِلَى edatının manasında kullanılması.

ما سبقكم بها من أحد من العالمين “Gerçekten siz daha önce hiçbir milletin

yapmadığını (bir hayasızlığı) yaptınız”³¹⁹.

قد أحسن بي “Rabbim bana hakikaten ihsan buyurdu”³²⁰.

M. Te'kid veya zâidlik (fazlalık) için:

Manayı güçlendirme, kuvvetlendirmek için kullanılır.

وما ربك بغافل عما تعملون “Rabbim yaptıklarınızın hiçbirinden gafil

(habersiz) değildir”³²¹.

³¹⁵ Bakara 31.

³¹⁶ Mâ'ide 14.

³¹⁷ Bakara 286.

³¹⁸ En'âm 89.

³¹⁹ Ankebût 28.

³²⁰ Yûsuf 100.

وما هم عنها بمخرجين “Oradan çıkarılacak da değildir”³²².

N. Taaccub için:

Şaşırma, hayret bildirir.

أسمع بهم وأبصر يوم يأتونا “Bize gelecekleri gün, neler işitecekler, neler

görecekler!”³²³

أبصر به وأسمع “O (Allah) ne güzel görendir! O ne mükemmel

işitendir”³²⁴.

O. Kasem (yemin) için:

ثم جاؤك يحلفون بالله إن أردنا إلا إحسانا وتوفيقا “Hemen sana

geldiklerinde ‘Biz sadece iyilik etmek, ve arayış bulmak istedik’ diye Allah’a yemin ediyorlar”³²⁵.

ويقول الذين آمنوا هؤلاء الذين أقسموا بالله جهد أيمانهم إنيهم لمعكم

edenler, “Sizinle beraber olduklarına dair, Allah’a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı?” derler”³²⁶.

Ö. Ayrıca ortak mana ifade eden yerler de vardır³²⁷.

³²¹ Hûd 123.

³²² Hicr 48.

³²³ Meryem 38.

³²⁴ Kehf 26.

³²⁵ Nisâ 62.

³²⁶ Mâ’ide 53.

³²⁷ Âli ‘İmrân 152 (Mulâbese-sebebiyet). 153 (Musâhabe-mukâbele). 174 (mulâbeset-musâhabe). Nisâ 17 (Mulâbese- sebebiyet), 19 (musâhabe –Ta’ diye), 23 (musâhabe- Ta’ diye), 25 (ilsâk-musâhabe) A’râf 57 (Mulabese-sebebiyye), 80 (mulâbese-gaye), Hicr 39 (Kasem-sebebiye), İsrâ 33 (Mulâbese- sebebiyye), Kehf 26 (Te’kid-taaccub), Hacc 25 (Mulâbese –Te’kid), Nur 31 (Te’kid-teb’iz), Furkân 25 (mulâbese – sebebiyye), 59 (mulâbese – sebebiyye), Zümer 67 (ilsâk – zarfiyye), Fussilet 36 (ilsâk –istiâne), Kâf 16 (mulâbese-te’kid-gaye), 28 (mulâbese-musâhebe-te’kid), Tur 21 (mulâbese-sebebiyye), Haşr 10 (sebebiyye – gaye). Mumtehine 1 (sebebiyye-te’kid), Zilzâl 5 (ilsâk- sebebiyye).

26. بَلْ

Bilakis, hayır, aksine, öyle değil, belki de, ama, ancak, lakin, doğrusu manalarına gelir.³²⁸

Atıf harfidir.

Arapça'da ızdırab (bozukluk, yanlışlık) ve istidrak (telafi etme, giderme) manalarına kullanılmasına rağmen Kur'ân-ı Kerim'de bu manalarda hiç kullanılmamıştır. Çünkü anlatılan hadisede unutma ve karıştırma olursa telafi ve yanlış düzeltme olur. Bütün bunlar ise Allah (c.c.) için muhaldir.

Kur'ân'da milletlerden bahsettikten sonra onların söz ve kanaatlerinin yanlışlığını gösterme ve doğru haber ve isabetle hükümleri bildirme adına onların hikayesinin sonunda başlangıç harfi olarak yani yeni bir söze başlama edatı olarak kullanılmıştır. Veya اِنَّ manasını içerir te'kid olarak kullanılmıştır. Nahivciler ve müfessirlerin çoğu ise بَلْ 'in atıf edatı değil de başlangıç edatı olduğunu (Kur'ân'da kullanılışına göre) kabul etmişlerdir.

Kur'ân'da بَلْ iki manada kullanılır:

A. Anlatılan bilginin yanlışlığını te'kidle bildirme, yani اِنَّ manasında.

وما نرى لكم علينا من فضل بل نظنكم كاذبين “Sizin bizden fazla bir

meziyetinizi de görmüyoruz. Aksine sizi yalancılar sanıyoruz”³²⁹.

بل هم في شك منها “Ama onlar bundan bir şüphe (ahirette)

içindedirler”³³⁰.

B. Yanlış olanı, bozuk olanı iptal etmektedir ki onun öyle değil de بَلْ 'den sonra başlayan cümlelerin içinde muhtevi olduğu şekilde doğruluğunu anlatır.

³²⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 71.

³²⁹ Hûd 27.

³³⁰ Neml 6.

Kısaca yanlış tevehhume mahal vermemek için doğru olan şeyin anlatımına başlangıç teşkil eder. Eski bilgiyi iptal eder.

وقالوا اتّخذ الرحمن ولدا سبحانه بل عباد مكرمون “Böyle iken dediler ki:

‘Rahman çocuk edildi’. Allah bundan münezzehtir. Doğrusu melekler (Allah’ın çocukları değil) ikram olunmuş kullardır”³³¹.

أم يقولون افتراه بل هو الحقّ من ربّك “Yoksa onu (Muhammed) uydurdu

mu diyorlar? Hayır, o Rabbin tarafından gelen bir hak’tır”³³².

27. بَلَى

Evet (tabii, elbette) manasını “değil mi?” gibi olumsuz sorulardan sonra³³³; “hayır” manasını da olumlu cümlelerden sonra alır.

Cevap harfidir. Mana itibari ile نَعَمْ ‘a benzemesine rağmen bu edat kendinden önceki şeyi inkar eder. Eğer yalnız olarak (mücerred) kullanılıp sorunun arkasından gelmezse o zaman nefy-i mücerrede cevap olur.

Kur’ân-ı Kerim’de iki manada kullanılmıştır³³⁴:

A. Nefy-i mücerrede cevap olarak:

أم يحسبون أنّا لا نسمع سرّهم ونجويهم بلّٰى رسلنا لديهم يكتبون “Yoksa onlar

bizim sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, işitiriz ve yanlarında bulunan elçi meleklerimiz de her yaptıklarını yazıyorlar”³³⁵.

³³¹ Enbiyâ 26.

³³² Secde 3.

³³³ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 73.

³³⁴ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 67.

³³⁵ Zuhurf 80.

“İnsan, أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَجْمَعَ عِظَامَهُ بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نَسُوِّي بَنَانَهُ
kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor?. Evet, bizim
onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter”³³⁶.

B. Geçen soruya cevap olarak

“Allah: “İnanmadın mı ki? قَالَ أَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي
Buyurdu (İbrahim) “İnandım, fakat kalbim iyice yatışsın diye istiyorum”³³⁷.

“Rablerinin وَلَوْ تَرَى إِذْ وَقَفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا
huzurunda durdukları zaman onları bir görsen! Rableri onlara şöyle der: ‘Bu, bir
gerçek değil midir?’ Onlar da: ‘Rabbimize yemin ederiz ki gerçektir’ derler”³³⁸.

28. تَاءُ الْقَسَمِ

And olsun, yemin ederim gibi manaları ihtiva eder³³⁹.

Başına geldiği ismi cerr eder ve sadece lafzatullah’ın başına gelir. Yemin fiili mutlak olarak hazfedilir. Kasem ب’sinin bütün özelliklerini taşımasına rağmen kasem ب’si lafzatullah’ın dışında da kullanılır³⁴⁰.

“Allah’a yemin ederiz ki, قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ
dediler, Muhakkak siz de anlamışsınız ya, biz buraya fesat çıkarmak için
gelmedik”³⁴¹.

³³⁶ Kıyâmet 3-4.

³³⁷ Bakara 260.

³³⁸ En’âm 30.

³³⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 79.

³⁴⁰ Mu’cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerim, II, 505.

³⁴¹ Yûsuf 73.

تَالله لَسَأَلَنَّ عَمَّا كَتَمْتُمْ تَفْتَرُونَ “Allah’a and olsun ki, siz bu yaptığınız

iftiralarından mutlaka hesaba çekileceksiniz”³⁴².

29. تَاءُ الْمُضَارَعَةِ

Fiil-i muzaride muzâraat harfı olur.

Muzari fiilde iki şekilde kullanılır:

A. Müenneslik (dişilik), alameti olarak, müfret müennes (dişi o, o ikisi)

şahısları gösterir³⁴³.

B. Muhatab şahısları:

Yani erkek: *Sen, siz, ikiniz, sizler.*

Dişi: *sen, siz, ikiniz, sizler.*

Bu ت rubailerde zamme ile, diğer fillerde fetha ile kullanılır³⁴⁴.

وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ “Onların kalpleri o kadarına da razı

olmaz. Zaten onların çoğu fasıktırlar”³⁴⁵.

وَلَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا “Bununla beraber iyilik, evlere

arkalarından gelmeniz değildir”³⁴⁶.

30. تَاءُ التَّائِيثِ الْمَرْبُوطَةِ

İsim ve sıfatların sonuna gelip müfret müenneslik özelliği verir. Değişik manaları da içerir. a.Müzekker (erkek) ve müennes (dişi) isimleri birbirinden ayırır. b.Müfret (tekil) ile cem’i ayırır (ورد — وردة). c.Sıfatla cem’i de

³⁴² Nahl 56.

³⁴³ Arapça Dilbilgisi, s. 55.

³⁴⁴ Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II, 505.

³⁴⁵ Tevbe 8.

³⁴⁶ Bakara 189.

mübalağa ile te'kid eder (نسبة — نسب). d.Bazı kelimelerin sadece müennesi olur onu gösterir (غرفة).

وبالآخرة هم يوقنون “Ahirete bunlar (müminler) kesinlikle iman ederler”³⁴⁷.

وأنذرهم يوم الآزفة “Yaklaşmakta olan o felaket (kıyamet) gününü de onlara haber ver”³⁴⁸.

31. ثَمَّ

Orada (oraya), buraya (burada), orası manalarına gelir. Mekana (yere) ait işaret ismidir.³⁴⁹

فأينما تولوا فثم وجه الله “Artık nereye dönerseniz dönün, orası Allah’a çıkar”³⁵⁰.

وأزلفنا ثم الآخرين “Ötekilerini de buraya yanaştırıvermiştik”³⁵¹.

32. ثُمَّ

Sonra, daha sonra, tekrar, yine, bilahare, sonunda manalarına gelir.³⁵²

Atıf harfidir. Bazen bir işin merhalesine, devrin yeniden başlaması veya bir hükümde ortaklığa da işaret eder. Kullanıldığı manalar:

³⁴⁷ Bakara 4.

³⁴⁸ Mu'min 18.

³⁴⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 83.

³⁵⁰ Bakara 15.

³⁵¹ Şu'arâ 64.

³⁵² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 83.

A. Atıf için³⁵³ + Terâhi için. (Terâhi için atıf da denir. Yani iki atıf arasında kolaylık gevşeklik, rahatlama sağlama).

Aşağıda misal vereceğimiz ayetler her iki maddeyi de içine almaktadır. Yani terâhi için atıftır.

ولو أنزلنا ملكا لقضى الأمر ثم لا ينظرون “Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilmiş olurdu, sonra kendilerine hiç göz açtırılmazdı”³⁵⁴.

والله خلقكم ثم يتوفاكم “Allah, sizi yarattı, sonra da sizi öldürecektir”³⁵⁵.

B. İsti’naf için

Söylemde yeniden başlamaya, bir önceki anlatılan bitince konuyu başka zaviyeden ele almayı sağlar.

أو لم يروا كيف بيدي الله الخلق ثم يعيده “Allah’ın mahlukunu ilk baştan nasıl yarattığını, sonra bunu tekrarladığını görmediler mi?”³⁵⁶

ولا تزر وازرة وزر أخرى ثم إلى ربكم مرجعكم “Hiçbir günahkar da diğerinin günahını çekecek değildir. Sonra dömişümüz, Rabbinizedir”³⁵⁷.

C. İstib’âd için:

ثم “den önceki konu ile sonraki konu arasında mana zıtlığı, konuların birbirinden uzak olması.

ثم أنشأناه خلقا آخر “Sonra onu diğer bir yaratık olarak teşekkül ettirdik”³⁵⁸.

³⁵³ el-Mu’cemu’l-vasîl, s. 101.

³⁵⁴ En’âm 8.

³⁵⁵ Nahl 70.

³⁵⁶ Ankebût 19.

³⁵⁷ Zümer 7.

³⁵⁸ Mu’minûn 14.

“Rabbinin ayetleriyle ومن أظلم ممن ذكر بآيات ربّه ثمّ أعرض عنها

kendisine öğüt verilip de, sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim kim olabilir?”³⁵⁹

D. Anlatılanın düzenle anlatımını sağlama.³⁶⁰ Tertib-i zikri:

Peşpeşe anlatma.

ثمّ أقررتم وأنتم تشهدون “Sonra siz buna ikrar da verdiniz ve ikrarınıza

şahit de oldunuz”³⁶¹.

ثمّ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم “Sonra da meleklerle ‘Adem’e secde edin’

dedik”³⁶².

E. و manasında:

الذي أحسن كلّ شيء خلقه وبدأ خلق الإنسان من طين ثمّ جعل نسله من سلالة من

ماء مهين “Yarattığı herşeyi güzel yaratan ve insanı yaratmaya bir çamurdan

başlayan O’dur. Sonra da onun soyunu süzölmüş bir özden, değersiz bir sudan yaratmıştır”³⁶³.

ثمّ أورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا “Sonra biz o kitabı kullarımızdan

süzüp seçtiklerimize miras bıraktık”³⁶⁴.

F. Te’kid manasında³⁶⁵:

³⁵⁹ Secde 22.

³⁶⁰ Kaṭru’n-nedâ, s. 303

³⁶¹ Bakara 84.

³⁶² A’râf 11.

³⁶³ Secde 7-8.

³⁶⁴ Fâtır 32.

³⁶⁵ Mu’cemu ḥurûfi’l-Ḳur’âni’l-Kerîm, II, 615.

فقتل كيف قدر ثم قتل كيف قدر “Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Yine

kahrolası, nasıl ölçtü biçti”³⁶⁶.

كلاً سيعلمون ثم كلاً سيعلمون “Hayır, ilerde bilecekler. Hayır, hayır

ilerde bilecekler”³⁶⁷.

33. حَتَّى

...e kadar, ...ıncaya kadar, ...mek için, ta ki, hatta, ...medikçe, nihayet gibi manalara gelir.³⁶⁸

Atıf harfidir. Fakat Kur’ân-ı Kerim’de atıf harfi olarak kullanılmamıştır. Kur’ân’da iki şekilde kullanılmıştır:

A. Gaye ve sonuç bildiren cer harfi olarak³⁶⁹, kendisinden sonra isim veya masdar gelirse bunlar cerr eder ve gaye manası içerip إلى ’nın yerinde kullanılır. Eğer kendisinden sonra fiil-i muzari gelirse o zaman fiil-i muzariyi nasbeder.

فذرهم في غمرهم حتى حين “Sen şimdi onları bir zamana kadar gaflet ve

sapıklıkları ile başbaşa bırak!”³⁷⁰

سلام هي حتى مطلع الفجر “O gece, tan yeri ağarıncaya kadar süren bir

selamettir”³⁷¹.

³⁶⁶ Muddesir 19-20.

³⁶⁷ Nebe’ 4-5.

³⁶⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 87.

³⁶⁹ Kaṭru’n-nedâ, s. 303.

³⁷⁰ Mu’minûn 54.

³⁷¹ Kadr 5.

B. Kendisinden sonra yeni bir cümleye başlanan başlangıç edatı olup, amel etmez. İster kendisinden sonra, isim, masdar, fiili muzari gelsin hiçbirine amel etmez, ancak gaye manasını muhafaza eder.³⁷²

فما اختلفوا حتى جاءهم العلم “Anlaşmazlığa düşmeleri de kendilerine ilim geldikten sonra oldu”³⁷³.

ألهاكم التكاثر حتى زرتم المقابر “Çoklukla övmek, sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı”³⁷⁴.

34. حَاشَى (حَاشَى)

Tenzih³⁷⁵ ve istisna edatıdır.³⁷⁶ حَاشَا diye de yazılır. Kur’ân-ı Kerim’de istisna edatı olarak kullanılmamıştır. حَاشَى sigasında tenzih edatı olarak kullanılmıştır. Yani kendisinden sonraki zatı anlatılacak şeyden tenzih etmedir. Bu da Yûsuf suresinde iki kere kullanılmıştır.

فَلَمَّا رَأَيْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ اللَّهُ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ
“Görür görmez, hepsi onu (Yusuf’u) gözlerinde çok büyüttüler ve (şaşkınlıkla) ellerini kestiler. Dediler ki: “Haşa” Allah için, bu bir insan değil, olsa olsa yüce bir melektir”³⁷⁷.

قُلْنَ حَاشَ اللَّهُ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ “Onlar ‘Haşa, Allah için, biz onun aleyhinde hiçbir fenalık bilmiyoruz’ dediler”³⁷⁸.

³⁷² el-Minhâc, s. 240.

³⁷³ Yûnus 93.

³⁷⁴ Tekâsur 1-2.

³⁷⁵ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 86.

³⁷⁶ el-Minhâc, s. 243.

³⁷⁷ Yûsuf 31.

³⁷⁸ Yûsuf 51.

35. حَيْثُ

...dığı yerde, ...ereceği yere, nereye, ...dığı takdirde, nereden ...se gibi manalara gelir.

Mekan zarfıdır. Zamme üzere mebni olup, daima cümleye muzâf olur. Cer harfleri olan إلى ، إلى ، إلى ile beraber de kullanılır.

“Ve bizi bu yere varis kıldı. وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ

Cennette istediğimiz yerde oturuyoruz”³⁷⁹.

“Allah'ın (azabı), فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرِّعْبَ

onlara beklemedikleri yerden geliverdi. Yüreklerine korku düşürdü”³⁸⁰.

36. حَيْثُمَا

Her nerede ise, her nereye ...ise, dığı yerde gibi manalara gelir³⁸¹. Şart edatıdır. Mekan zarfı olan حَيْثُ ile harf olan مَا 'nın bir araya gelmesiyle bir kelime olan حَيْثُمَا olmuştur.³⁸² İki fiili muzariyi cezmeder. Bu fiillerden ilki onun şartı, diğeri cevabı olur. Kur'ân'da sadece Bakara suresinde iki yerde gelmiştir³⁸³

“Haydi فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ”³⁸⁴ bakalım, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Siz de (ey müminler), nerede olursanız olun, yüzünüzü o tarafa doğru çevirin!”

³⁷⁹ Zümer 74.

³⁸⁰ Haşr 2.

³⁸¹ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 86.

³⁸² el-Minhâc, s. 243.

³⁸³ Mu'cemu ħurûfi'l-Ķur'âni'l-Kerîm, II, 630.

³⁸⁴ Bakara 144.

ومن حيث خرجت فولّ وجهك شطر المسجد الحرام وحيث ما كنتم فولّوا

ووجهكم شطره “Her nereden yola çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram’a doğru

çevir ve her nerede olursanız olun yüzünüzü ona doğru çevirin!”³⁸⁵

37. رَبَّمَا

Zaman zaman, bazen manalarına gelir.³⁸⁶ Bu edat رَبَّ ile مَا’nın

birleşmesi sonucu oluşmuştur. Fiil-i muzarinin başına gelir ve ona mazi manasını verir.

Kur’ân-ı Kerim’de bir yerde zikredilir.

ربما يؤذ الذين كفروا لو كانوا مسلمين “Bir zaman gelecek ki, inkar edenler,

keşke müslüman olsaydık temennisinde bulunacaklar”³⁸⁷.

38. سَيِّئَ الْاِسْتِقْبَالِ

...cek, ...cak manalarını içerir. Yakın gelecek zamanı bildirir. Muzari fiilinin başına gelir. Va’d ve tehdid fiillerinde te’kid ifade eder.³⁸⁸

سنعذبهم مرتين ثم يردون إلى عذاب عظيم “Biz onları iki kere azaba

uğratacağız. Daha sonra da büyük bir azaba itilecekler”³⁸⁹.

فستعلمون كيف نذير “Tehdidim nasıl olmuş bileceksiniz!”³⁹⁰

³⁸⁵ Bakara 150.

³⁸⁶ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 109.

³⁸⁷ Hicr 2.

³⁸⁸ Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II, 632.

³⁸⁹ Tevbe 101.

³⁹⁰ Mulk 17.

39. سَاءَ

*Ne kötü! Pek fena gibi manalara gelir*³⁹¹. سَاءَتْ şeklinde de gelir.

خالدین فیہ وساء لهم يوم القيامة حملاً “Devamlı o azabın altında kalacaklar.

*Kıyamet günü onlar için, bu ne fena bir yüküttür!*³⁹²

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمَقَامًا “Orası cidden ne kötü bir uğrak, ne kötü bir konaktır”³⁹³.

40. سَوْفَ

...cek, ...cak manalarını içerir³⁹⁴.

Muzari fiilinin başına gelir, daha uzak gelecek bildirir. Te’kid bildirmesi ise başına ل gelince olur. (Vaad ve tehdit fiillerinin başına gelme şartıyla)

أَمَا مِنْ ظَلَمٍ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ “O da demişti ki: “Kim haksızlık ederse muhakkak ona azab edeceğiz”³⁹⁵.

ولسوف يعطيك ربك فترضى “Rabbın sana verecek ve sen hoşnut olacaksın”³⁹⁶.

³⁹¹ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 459.

³⁹² Tâhâ 101.

³⁹³ Furkân 66.

³⁹⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 111.

³⁹⁵ Kehf 87.

³⁹⁶ Duhâ 5.

41. عَسَى

Umulur ki, belki, bakarsın, kim bilir gibi manalara gelir³⁹⁷. Mukârebe fiillerindendir. Sadece mazisi kullanılır. Bazen önündeki fiili çekerek de kullanılır. Sonuna munfasıl zamir de eklenebilir.

عسى ربكم أن يرحمكم وإن عدم عدنا “*Olur ki Rabbiniz size merhamet eder. Ama siz tekrar dönerseniz biz de döneriz*”³⁹⁸.

فعسى ربّي أن يؤتيني خيرا من جنتك “*Belki Rabbim, bana senin bağından daha hayırlısını verir*”³⁹⁹.

42. عَلَى

Üzerinde, üzerine, -e, a, karşı, ...e rağmen, dolayı, ...den, ...dan, ...e düşen, ait, gerekir, e doğru (yönelik), huzur, ...üst (üzeri), ancak, için gibi manalara gelir.

Cer harfidir. Asıl olarak yükseltme, üzeri gibi manalara gelmesine rağmen, değişik yerlerde birçok manaya gelebilmektedir⁴⁰⁰.

Zamir ve açık isimlerin başına gelip başına geldiği isim veya zamiri cer eder.

Kullanıldığı manalar:

A. Hakiki isti'la manasında: Bir şahıs veya bir şey üzerinde bir hadisenin bizatihi gerçekleşmesi. Yani cereyan eden olay bizatihi o nesne veya kişiyi doğrudan ilgilendirir ve başına geldiği kelimeyi gerçekten cer eder⁴⁰¹.

³⁹⁷ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 115.

³⁹⁸ İsrâ 8.

³⁹⁹ Kehf 40.

⁴⁰⁰ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 118.

⁴⁰¹ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerim, II, 635.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ “İnkâr edenler ateşe arz edilecekleri

gün”⁴⁰².

لَنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ “Onların üzerine çamurdan pişirilmiş sert

taşlar yağdıracağız”⁴⁰³.

B. Mecazi isti’la manasında: Mecazide manada veya hadisenin tahvilinde nesne veya kişiyi ilgilendirmesi irabda da manevi olarak da cer edebilir⁴⁰⁴.

هَلْ أَتَيْتُكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنْزَلَ الشَّيَاطِينِ “Şeytanların kime ineceğini size

haber vereyim mi?”⁴⁰⁵

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ “Gerçekten Allah insanlara karşı bir lütuf

sahibidir”⁴⁰⁶.

C. إلى manasına: Hedefin, gayenin bitmesine işaret eder.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ “Ona bir melek indirilmeli değil miydi?

dediler”⁴⁰⁷.

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ “Nihayet (birgün komuşmayınca) mihrabdan

kavmine karşı çıktı”⁴⁰⁸.

D. ب manasında: Yani yardım isteme, temas, alaka vs. manalarında kullanılır⁴⁰⁹.

⁴⁰² Ahkâf 20.

⁴⁰³ Zâriyât 33.

⁴⁰⁴ el-Minhâc, s. 260.

⁴⁰⁵ Şu‘arâ 221.

⁴⁰⁶ Mu‘min 61.

⁴⁰⁷ En‘âm 8.

⁴⁰⁸ Meryem 11.

بما استحفظوا من كتاب الله وكانوا عليه شهداء “Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (o kitaba göre (onunla hüküm verirler) ve onun (Allah'ın kitabı olduğuna) şahitlik ederler”⁴¹⁰.

حتى إذا ضاقت عليهم الأرض بما رحبت “Ta ki yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmeye başlamıştı”⁴¹¹.

E. يَيْنَ (arasında) manasında:

يطاف عليهم بكأس من معين “Pınardan doldurulmuş bir kadehle onların etrafında dolaştırılır”⁴¹².

يطاف عليهم بصحاف من ذهب “Onların etrafında altından tepsilerle dolaştırılır”⁴¹³.

F. عَنْ manasında:

ويقولون على الله الكذب وهم يعلمون “Ve onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler”⁴¹⁴.

والله يريد أن يتوب عليكم “Allah sizin tevbenizi kabul etmek istiyor”⁴¹⁵.

G. عِنْدَ : Esnasında, anında, yanında anlamında.

⁴⁰⁹ Mu'cemu ħurûfi'l-Ķur'âni'l-Kerîm, II, 636.

⁴¹⁰ Mâ'ide 44.

⁴¹¹ Tevbe 118.

⁴¹² Sâffât 45.

⁴¹³ Zuhruf 71.

⁴¹⁴ Âli 'İmrân 75.

⁴¹⁵ Nisâ 27.

إذ دخلوا عليه فقالوا سلاما “Hani (melekler), (İbrahim'in) yanına girdikleri zaman, ‘selam’ demişlerdi”⁴¹⁶.

إذ دخلوا علي داود ففزع منهم “Davud’un yanına giriverdiler de onlardan telaşa düştü”⁴¹⁷.

H. في (içinde) zarf manasında: Gerek hakiki zaman, gerekse gerçek mekânı gösterdiği gibi mecaz manasında da kullanılır.

(Gerçek mekân zarfı manasında):

واتبعوا ما تتلوا الشياطين على ملك سليمان “Tuttular da Süleyman mülküne dair şeytanların uydurup izledikleri şeyin ardına düştüler”⁴¹⁸.

(Mecazi manada):

ومن أهل المدينة مردوا على النفاق “Medine halkından da münafıklıkta ısrar edenler var”⁴¹⁹.

I. Sebep veya ta’lil ل ’ı manasında: Öncesi ile sonrası arasında sebep-illet ilişkisi sağlar.

ولو ترى إذ وقفوا على ربهم “Rablerinin huzurunda durdukları zaman onları bir görsen!”⁴²⁰

ثم الله شهيد على ما يفعلون “Sonra onların ne yapacaklarına Allah şahit olacaktır”⁴²¹.

⁴¹⁶ Hicr 52.

⁴¹⁷ Sâd 22.

⁴¹⁸ Bakara 102.

⁴¹⁹ Tevbe 101.

⁴²⁰ En’âm 30.

⁴²¹ Yûnus 46.

İ. مَعَ (musahabe, beraberce olma) manasında: ⁴²²

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ “(O dünyayı isteyenler) hiç Rabbinden açık

bir belge üzere olan gibi midir?”⁴²³

وَأَنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ “Ve gerçekten Rabbin, zulümlerine

karşılık insanlara mağfiret sahibidir”⁴²⁴

J. Başlangıç manası ifade eden مِنْ manasında: Gaye ve maksadın veya söylemin başlangıcına işaret eder.

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا “Üzerlerine cennet gölgeleri sarkmış”⁴²⁵

الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ “Onlar insanlardan kendilerine

birşey aldıkları zaman tam ölçerler”⁴²⁶

K. Hal manasında:

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي “De ki: Ben Rabbimden apaçık bir delile

dayanmaktayım”⁴²⁷

أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَىٰ خَوْفٍ “Yahut da kendilerini azar azar yakalayıp helak

etmesinden (emin mi oldular?)”⁴²⁸

L. İzafet ve Tefviz için: Yani Allah’u Teala’nın yüceliğini büyüklüğünü te’yt için izafet ve tefviz için: Cenab-ı Hakk’ın övünmesini gösterir ve sürekli التوكّل ‘den müştak kelimeler kullanılır.

⁴²² Arapça Dilbilgisi, s. 240.

⁴²³ Hûd 17.

⁴²⁴ Ra’d 6.

⁴²⁵ İnsân 14.

⁴²⁶ Mutaffifin 2.

⁴²⁷ En’âm 57.

⁴²⁸ Nahl 47.

وعلى الله فليتوكل المؤمنون “İnananlar, yalnız Allah’a dayanıp
güvensinler”⁴²⁹.

فأعرض عنهم وتوكل على الله “Sen onlara aldırma (onlardan yüz çevir)
Allah’a güven”⁴³⁰.

M. Tafaddülü tekid etmek için (Övünmeyi te’kid): Allah’u Teala’nın
yüceliğini, büyüklüğünü te’yt, te’kid etmek için.

فقد وقع أجره على الله “Kuşkusuz onun mükafatı Allah’a düşer”⁴³¹.

كتب على نفسه الرحمة “O (Allah) rahmet etmeyi kendi nefsine
yazmıştır”⁴³².

N. Mecazi te’kid için: Hesap ve cezanın anlatımında mecazi te’kid
manası verir ve mutlaka Allah(c.c.)’ın ismi veya onu bildiren bir kelimeyle bitişik
kullanılır.

وكان ذلك على الله يسيرا “Bu da (onu ateşe atmakta) Allah’a pek
kolaydır”⁴³³.

ثم لا تجدوا لكم علينا به تبيعا “Sonra (bu yaptığımıza karşı), bizim
aleyhimize size yardım edecek bir koruyucu bulamazsınız”⁴³⁴.

O. Şartın gelmesi için: Kendisinden sonraki mana kendinden öncekine
şart olur.

⁴²⁹ Âli ‘İmrân 122.

⁴³⁰ Nisâ 81.

⁴³¹ Nisâ 100.

⁴³² En‘âm 12.

⁴³³ Nisâ 30.

⁴³⁴ İsrâ 69. Ayrıca bkz. Nisâ 169, İsrâ 75, 86, Meryem 69, 71, Şu‘arâ 113, Kâf 44.
Teğâbun 7, Gâşîye 26.

فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَتَّهَمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا “Eğer o iki şahidin bir günah işledikleri

anlaşırsa”⁴³⁵.

“Ey قل لئن اجتمعت الإنس والجنّ على أن يأتوا بمثل هذا القرآن لا يأتون بمثله

Muhammed! De ki: Yemin olsun, eğer insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın benzerini getirmek üzere toplansalar (ve birbirlerine yardımcı olsalar bile) yine onun bir benzerini meydana getiremeyeceklerdir”⁴³⁶.

Ö. Emir isim-fiil üzerine gelir.

ك ‘a bitişik kullanılır ve zamiri ile kendisi tek bir lafız olur.

يا أيّها الذين آمنوا عليكم أنفسكم “Ey inananlar, kendinize dikkat

edin”⁴³⁷.

عَنْ 43.

...den, dan, birazdan, -e, ile, ...den dolayı, ...hakkında, ...de, da, taraf (yön), ...yerine, adına⁴³⁸ gibi manalara gelir.

Cer harfidir. Kendisine te’kid م’i birleştiği zaman amel etme gücü

kaybolmaz ve عَمَّا = عَنْ + مَا olur. Asıl manası “uzaklaşmak, aşmak, ayrılmak”

olmasına rağmen değişik hallerde değişik manalara da gelir. Kullanıldığı manalar:

A. Hakiki mücaveze (Gerçek ayrılık, uzaklaşma)⁴³⁹: Mekandan uzaklaşmayı bildirir. Yani bedenen uzaklaşmayı veya bedenden bir şeyin uzaklaşmasını ifade eder⁴⁴⁰.

⁴³⁵ Mâ’ide 107.

⁴³⁶ İsrâ 88.

⁴³⁷ Mâ’ide 105.

⁴³⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 122.

⁴³⁹ Arapça edatlar Sözlüğü, s. 118.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ “Fakat azabı kendilerinden

kaldırdığımız zaman hemen sözlerinden dönüverdiler”⁴⁴¹.

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا “Yerin kendilerinden çatlayıp yarılaacağı ve
süratle koşacakları o gün”⁴⁴².

B. Mecazi mücaveze⁴⁴³: Bedeni ilgilendiren mana ile alakalı şeylerin
veya manayı ilgilendiren şeylerin manen ayrılığını bildirir.

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ “Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan
münezzeh ve yücedir”⁴⁴⁴.

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ “O zaman arkalarını dönerek başından
kaçışverişdiler”⁴⁴⁵.

C. Harfi cerinin, istiane (yardım dileme) manasında:

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا “Sanki sen onu çok iyi biliyormuşsun gibi
sana soruyorlar”⁴⁴⁶.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى “O, hevedan (arzularına göre) konuşmaz”⁴⁴⁷.

D. Bedel manasında:

وَلَا مَوْلُودَ هُوَ جَارٌ عَنِ الْوَالِدِ شَيْئًا “Çocuk da babasına hiçbir şeyle fayda
sağlayacak değildir”⁴⁴⁸.

⁴⁴⁰ İzihâr ve Tercümesi, s. 6.

⁴⁴¹ Zuhruf 50.

⁴⁴² Kâf 44.

⁴⁴³ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 635.

⁴⁴⁴ Nahl 7.

⁴⁴⁵ Sâffât 90.

⁴⁴⁶ A‘râf 187.

⁴⁴⁷ Necm 3.

فما أغنى عنهم ما كانوا يكسبون “Fakat o kazandıkları, kendilerini

kurtarmadı”⁴⁴⁹.

E. Uzaklaştırma manasında:

من الذين هادوا يحرّفون الكلم عن مواضعه “Yahudiler’den bir kısmı

(Allah’ın kitabındaki) kelimeleri esas manasından kaydırıp (uzaklaştırıp)”⁴⁵⁰.

ليهلك من هلك عن بينة “Ta ki helak olan apaçık bir delil gördükten

sonra helak olsun diye”⁴⁵¹.

F. Ta’lil ve sebep bildirir: Mâ-ba’di (sonrası), mâ-kabline (öncesine) sebep ve illet olur.

فوربك لنسألّهم أجمعين عما كانوا يعملون “Rabbin hakkı için biz, mutlaka

onların hepsini yaptıklarından dolayı hesaba çekeceğiz”⁴⁵².

وليسألنّ يوم القيامة عما كانوا يفترون “Gerçek şu ki ve elbette uydurup

durdıkları şeylerden kıyamet günü mutlak sorguya çekilecekler”⁴⁵³.

G. Hal bildirir:

حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون “Alçalmış oldukları halde elden

cizye verecekleri hale gelinceye kadar”⁴⁵⁴.

فبصرت به عن جنب وهم لا يشعرون “O da (Musa’nın ablası) onlar

fakına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi”⁴⁵⁵.

⁴⁴⁸ Lokmân 33.

⁴⁴⁹ Zümer 50.

⁴⁵⁰ Nisâ 46.

⁴⁵¹ Enfâl 42.

⁴⁵² Hicr 92, 93.

⁴⁵³ Ankebût 13.

⁴⁵⁴ Tevbe 29.

H. على manasında isti'laiyye (yükseklik, üzerinde) ifade eder:

الآن خفف الله عنكم “Şimdi Allah sizden yükü hafifletti”⁴⁵⁶.

ومن يخل فإثما يخل عن نفسه “Ama cimrilik eden kendi zararına cimrilik eder”⁴⁵⁷.

I. Başlangıç manası ifade eden مِنْ yerine:

ألم يعلموا أن الله هو يقبل التوبة عن عباده “Onlar bilmiyorlar mı ki Allah kullarının tevbesini kabul eder”⁴⁵⁸.

وهو الذي يقبل التوبة عن عباده “Kulların tevbesini kabul eden O'dur”⁴⁵⁹.

44. غَيْرَ

...den başka, değil gibi manaları içerir⁴⁶⁰.

İstisna edatıdır. إِلَّا 'dan sonra müstesna gibi irab alıp veya nefiy (olumsuzluk) لَا 'sı manasına gelir.

A. Nekre bir kelimedenden sonra sıfat olarak kullanılır.

أو نردّ فنعمل غير الذي كنا نعمل “Yahut tekrar geri döndürülmemiz mümkün mü ki eski yaptıklarımızdan başkasını yapalım”⁴⁶¹.

B. Marife(bilinen)de nekreye benzeyenler bu edatla vasıflandırılır.⁴⁶²

⁴⁵⁵ Kasas 11.

⁴⁵⁶ Enfâl 66.

⁴⁵⁷ Muhammed 38.

⁴⁵⁸ Tevbe 104.

⁴⁵⁹ Şûrâ 25.

⁴⁶⁰ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 122.

⁴⁶¹ A'râf 53.

صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين “Hidayet eyle

bizi doğru yola o kendilerine nimet verdiği mutlu kimselerin yoluna; o gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil”⁴⁶³.

C. Nefy-i mücerret ifade eden ve manen isbatı mümkün olmayan manasında kullanılır.

ومن أضل ممن أتبع هويته بغير هدى من الله “Allah’tan bir yol gösterici

olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?”⁴⁶⁴

D. إلا manasında: Kendisiyle başına geldiği kelime öncekilerden istisna tutulur.

هل من خالق غير الله “Allah’tan başka bir yaratıcı mı var?”⁴⁶⁵

E. سوى manasına:

ما كنتم تقولون على الله غير الحق “Allah’a karşı haksız şeyler

söylediğinizden”⁴⁶⁶.

45. (الفَاء الْمُفَرَّدَة) فَ

A. Atıf ف’sı.

Atıf harfi olup fetha üzere mebnidir, irabda mahalli yoktur. İsmi isme, fiili fiile veya cümleyi cümleye bağlar (atfeder)⁴⁶⁷. Bu durumdayken şu fonksiyonları ihtiva eder.

⁴⁶² Mu‘cemu hürûfi’l-Ḳur’âni’l-Kerîm, II, 678.

⁴⁶³ Fâtiha 67.

⁴⁶⁴ Kasas 50.

⁴⁶⁵ Fâtır 3.

⁴⁶⁶ En‘âm 93.

⁴⁶⁷ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 670.

a. Hükümde atfedilen ile (ma'tûf), kendisi üzerine atfedilenin (ma'tûfun aleyh) iştirakini sağlar.⁴⁶⁸ İster ref, ister cer veya nasb, cezm halinde olsunlar, isterse fiil veya isim konumunda bulunsunlar fark etmez.

b. Mühletsiz (süresiz) düzen sağlar.

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ “Sonra onu öldürdü de kabre koydurdu”⁴⁶⁹.

Bu ayette manen bir düzen vardır.

Bir de zikri tertip olabilir.

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي “Nuh Rabbine niyaz edip dedi

ki: Ey Rabbim oğlum benim ehlimdendi”⁴⁷⁰.

c. Takibi sağlar. Yani ma'tuf ile ma'tufun aleyhin mühletsiz peşpeşe olmasını sağlar. Burada “sonra” manası anlaşılmaz. Her ikisi peş-peşelik ifade eder.

d. Sebebe işaret eder. Bu da ya cümle ile atfedilir.

فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ “Musa da ötekine bir yumruk indirip onun

ölümüne sebep oldu”⁴⁷¹.

Ya da sıfatla:

لَا تَكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ فَشَارِبُونَ

شَرِبَ الْهَيْمِ “Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz. Karınlarınızı hep onunla dolduracaksınız. Üstüne de kaynar su içeceksiniz. Susuzluk illetine tutulmuş develerin içişi gibi içeceksiniz”⁴⁷².

Veya hem cümle, hem de sıfat bir arada olur:

⁴⁶⁸ Kātru'n-nedâ, s. 302.

⁴⁶⁹ 'Abese 21.

⁴⁷⁰ Hûd 45.

⁴⁷¹ Kasas 15.

⁴⁷² Vâkı'a 52-55.

فراغ إلى أهله فجاء بعجل سمين فقرّبه إليهم قال ألا تأكلون *“İbrahim, sonra ailesine giderek semiz bir buzağı (eti) getirdi. Onu önlerine sürerek ‘Yemez misiniz’ dedi”*⁴⁷³.

B. İsti’nâf ف ’sı: Yeniden başlangıç ifade eden, irapta mahalli olmayıp fetha üzere mebni olan ف ’dir. Sözün başında bulunup önceki cümle ile ne tertip, ne takip ne de hüküm yönüyle bir alaka ifade etmez⁴⁷⁴.

فلما آتاها صالحا جعل له شركاء فيما آتيهما فتعالى الله عما يشركون *“Fakat Allah, kendilerine salih bir evlat verince, her ikisi de tuttular verdiği evlatlar üzerine ona ortak koşmaya başladılar. Allah, onların koştukları şirkten münezzehtir”*⁴⁷⁵.

فأوجس موسى في نفسه خيفة موسى *“Bu yüzden Musa içinde bir korku hissetti”*⁴⁷⁶.

C. Sebep ف ’sı: Evveli sonrasına illet olur.⁴⁷⁷ Bu da ancak أما ile başlayan ve şart ifade eden müptedanın haberinin başında olup gene tertip, takip ifade etmekle beraber şarta sebepli cevap ifade eder. Fakat kendisinden sonra gizlenmesi vacip olan أن ile mansup bir fiili muzari bulunur. İşte burada ف öncesinin sonrasına sebep olduğunu ifade eder. Ancak bu tür durumun olması için aşağıdaki dokuz durumdan birinin ف ’den önce gelmesi şartı koşulur.

a. Emir fiilinin olması.

⁴⁷³ Zâriyât 26-27.

⁴⁷⁴ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 680.

⁴⁷⁵ A’râf 190.

⁴⁷⁶ Tâhâ 67.

⁴⁷⁷ el-Minhâc, s. 271.

کن فیکون “Ol der! O-da hemen oluverir”⁴⁷⁸.

b. Dua olması.

c. Nehiy olması (Sakındırma ifade etmesi).⁴⁷⁹

ولا تطغوا فيه فيحلّ عليكم غضبي “Bunda taşkınlık etmeyin ki sonra

üzerinize gazabım iner”⁴⁸⁰.

d. Soru olması.

فهل لنا من شفعاء فيشفعوا لنا “Şimdi bizim şerfaatçilerimiz var mı ki bize

şefaatt etsinler”⁴⁸¹.

e. Arz ifade etmesi.

f. Tahdid ifade etmesi. Yani ikna ve teşvik içermesi.

فيقول ربّ لولا أخرتني إلى أجل قريب فأصدق وأكن من الصالحين “Rabbim

beni yakın bir süreye kadar erteleyeseydin de sadaka verip iyilerden olsaydım! demesinden...”⁴⁸²

g. Temenni:

يا ليتني كنت معهم فأفوز فوزا عظيما “Ah ne olurdu, onlarla beraber

olaydım da büyük murada ereydim”⁴⁸³.

h. Ümit ifade etmesi.

وما يدريك لعله يزكى أو يذكر فتنتفعه الذكرى “Ne bilirsin, belki o

temizlenecek? Veya öğüt belleyecek de öğüt ona fayda verecek”⁴⁸⁴.

⁴⁷⁸ Yâsîn 82.

⁴⁷⁹ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 680.

⁴⁸⁰ Tâhâ 81.

⁴⁸¹ A‘râf 53.

⁴⁸² Munâfikûn 10.

⁴⁸³ Nisâ 73.

⁴⁸⁴ ‘Abese 3-4.

1. Olumsuzluğun olması.

لا يقضى عليهم فيموتوا “Hüküm verilmez ki ölsünler”⁴⁸⁵.

D. Ta’lil (illet) ف ’si: Bu da mana bakımından sebep ف ’sine yakındır.

Bir fark var, bu ف fiili muzariye bitişik olmaz.

قال فاخرج منها فإنك رجيم “Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “Öyleyse

oradan çık! Sen artık kovulmuş birisin”⁴⁸⁶.

E. Te’kid ف ’si: Bu fe’nin de irabda mahalli yoktur. Sadece manayı te’kid eder, pekiştirir.

وربك فكبر وثيابك فطهر والرجز فاهجر “Sadece Rabbini yücelt. Elbiseni

temizle. Pislikten sakın”⁴⁸⁷.

F. Ceza ف ’si: Fetha üzere mebnidir, irabta mahalli yoktur.

إن تعذبهم فإنهم عبادك وإن تغفر لهم فإنك أنت العزيز الحكيم “Eğer onlara

azab edersen, onlar senin kullarıdır, eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen daima üstünsün, hikmet sahibisin”⁴⁸⁸.

G. Fasih ف ’si: Takdir edilen bir şarta cevap olması. Fasih ف ’si denmesinin sebebi şu: Ya belîğ (fasih) bir söylemde yer alır veya takdir edilen şarttan fesahat tezahür eder.

ومن حيث خرجت فول وجهك شطر المسجد الحرام “Hem her nereden yola

çıkarsan (namazda) hemen Mescid-i Haram’a doğru yüzünü çevir”⁴⁸⁹.

⁴⁸⁵ Fâtır 36.

⁴⁸⁶ Hicr 34.

⁴⁸⁷ Muddessir 35.

⁴⁸⁸ Mâ’ide 118.

⁴⁸⁹ Bakara 149.

وَإِذْ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا

“Hani bir zamanlar Musa, kavmi için su istemişti, biz de ‘asanla taşla vur!’ demiştik, bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırtmıştı”⁴⁹⁰.

H. İsm-i Mevsûl’ün Cevap ف ’sı:

والذين كفروا وكذبوا بآياتنا فأولئك لهم عذاب مهين “İnkar edip

ayetlerimizi yalan sayanlar ise, işte bunlar için hakir düşüren bir azab vardır”⁴⁹¹.

46. في

İçinde, içine, içinden, yüziünden, yanında, arasında, hakkında, uğrunda, ...de, da⁴⁹² manalarına gelir.

Cer harfi ve zarf edatıdır. Başına geldiği ismi cerr eder. Hakiki zaman ve mekana delalet ettiği gibi mecazi zaman ve mekan zarfına da delalet eder. Kur’ân’da kullanıldığı manalar⁴⁹³:

A. Hakiki zaman ve mekan zarfının bir arada kullanıldığı ayet sadece Rûm 24’tür: غلبت الروم في أدنى الأرض وهم بعد غلبهم سيغلبون في بضع سنين “Rumlar yenildi. Araplar’ın bulunduğu bölgeye en yakın bir yerde onlar, bu yeni yenilgilerinin ardından birkaç yıl içinde mutlaka galip geleceklerdir”.

B. Hakiki mekan zarfı olarak:⁴⁹⁴ Bu edatın asli olarak ihtiva ettiği nokta zaman ve mekana işaret etmesi ve “içinde, içine, içinden, ...de, da” gibi manaları içermesidir.

⁴⁹⁰ Bakara 60.

⁴⁹¹ Hacc 57.

⁴⁹² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 131.

⁴⁹³ Kaṭru’n-nedâ, s. 302.

⁴⁹⁴ Mu’cemu hurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II, 680.

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ “Yıldırımlardan ölmek

korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıklarlar”⁴⁹⁵.

وَأَنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ “Çünkü orada Firavun çok üstün idi (üstünlük taslardı)”⁴⁹⁶.

C. Hakiki zaman zarfı olarak:

وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ “(Allah) gündüzü de gecenin içine sokar”⁴⁹⁷.

وَفَصَالَهُ فِي عَامَيْنِ “Omun (sütten) ayrılması da iki yıl içindedir”⁴⁹⁸.

D. Mecazi zarf olarak: Manen beden üzerinde ihtiva ettirilmesi veya manen manalandırılması.

أَفِي اللَّهِ شَكٌّ “Allah hakkında da şüphe mi var?”⁴⁹⁹

Buradaki şüphenin varlığı manendir. Maddi bir görüntü ihtiva etmez.

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ “O, göklerde de Allah'tır”⁵⁰⁰.

Burada Allah'ın göklerdeki varlığı bedeni değildir.

E. Sebep ve illet olarak⁵⁰¹: ل manasında kullanılıp sonrasının öncesine sebep ve illet olması. Genelde infak ve Allah yolunda savaşı anlatan ayetlerde bu şekilde kullanılmıştır.

لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَفْضَيْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ “Daldığınız yaygarada size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi”⁵⁰².

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ “Allah uğrunda gerektiği gibi cihad edin”⁵⁰³.

⁴⁹⁵ Bakara 19.

⁴⁹⁶ Yûnus 83.

⁴⁹⁷ Hacc 61.

⁴⁹⁸ Lokmân 14.

⁴⁹⁹ İbrâhîm 10.

⁵⁰⁰ En'âm 3.

⁵⁰¹ el-Minhâc, s. 271.

⁵⁰² Nûr 14.

F. Mukayese olarak:

فما متاع الحياة الدنيا في الآخرة إلا قليل “Fakat diünya hayatının zevki
ahiretin yanında ancak pek az bir şeydir”⁵⁰⁴.

G. Hal olarak:

فأقبلت امراته في صرة “Bunun üzerine (karısı Sare) bir çığlık atarak
geldi”⁵⁰⁵.

أولئك أصحاب النار هم فيها خالدون “Onlar ateş halkıdır. Orada ebedi
kalacaklardır”⁵⁰⁶.

H. Gaye olarak: إلى manasında kullanılıp netice ve gaye bildirir.

فردّوا أيديهم في أفواههم “Onlar (kafirler) ellerini ağızlarına
koydular”⁵⁰⁷.

فنظر نظرة في النجوم “Derken yıldızlara bir baktı da”⁵⁰⁸.

I. İlsâk, olarak: ب manasında yapıştırma ve ilgilendirme manalarında
kullanılır.

فخرج على قومه في زينته “Derken (Karun) ihtişam içinde kavminin
karşısına çıktı”⁵⁰⁹.

İ. بين Manasında: “arasında” olarak manalandırılır.

⁵⁰³ Hacc 78.

⁵⁰⁴ Tevbe 38.

⁵⁰⁵ Zâriyât 29.

⁵⁰⁶ Mucâdele 17.

⁵⁰⁷ İbrâhîm 9.

⁵⁰⁸ Sâffât 88.

⁵⁰⁹ Kasas 79.

“Kendisine insanlar arasında yürüyecek

bir nur verdiğimiz”⁵¹⁰.

J. عند Manasında: “*Katında, yanında, huzurunda*” manalarını ifade eder.

قالوا يا صالح قد كنت فينا مرجوا قبل هذا “*Dediler: Ey Salih, bundan önce sen bizim içimizde ümit beslenir bir zat idin*”⁵¹¹.

K. Üzerinde (is’tilâ) manasında:

ولأصلبّكم في جذوع النخل “*Ve muhakkak sizi hurma dallarına asacağım*”⁵¹².

حتى إذا كنتم في الفلك “*Hatta gemilerde bulunduğunuzda*”⁵¹³.

L. Beraberlik (musâhabe) manasında: ⁵¹⁴

ادخلوا في أمم “*...milletlerle girin*”⁵¹⁵.

M. İbtidâ veya tebyîn manasında: ⁵¹⁶ Söylenmek istenen şeyin başlangıç ve gayesini bildirdiği gibi onu izah etmeye de vesile olur.

تخرج بيضاء من غير سوء في تسع آيات “*Kusursuz bembeyaz çıkacaktır.*

Dokuz mucize ile...”⁵¹⁷

الذي يخرج الخبء في السماوات والأرض “*Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran*”⁵¹⁸.

⁵¹⁰ En‘âm 122.

⁵¹¹ Hûd 62.

⁵¹² Tâhâ 71.

⁵¹³ Yûnus 22.

⁵¹⁴ Arapça Dilbilgisi. s. 242.

⁵¹⁵ A‘râf 38.

⁵¹⁶ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur‘âni’l-Kerîm, II, 752.

⁵¹⁷ Neml 12.

47. قَدْ

*Muhakkak, şüphesiz, kesin, kesinlikle, gerçekten, bazen (ara sıra) belki (olur ki), çoğu kez, şimdi, çok iyi, yeter manalarına gelir*⁵¹⁹.

Haber ifade eden harf olup tahkik (tasdik, gerçeklik sağlamlaştırma), tahkik (gerçeklik), yaklaştırma (takrib), azlık (taklil), çokluk (teksir) ve tevkî' (isbat, imza) ifade eder.⁵²⁰ Çekimsiz fiillerin başına gelmez. Çünkü o tür fiiller عَسَى gibi, fiiller hem zaman ifade etmez, hem de çekimleri olmadığı için isimlere benzerler. Bu edatı diğer haberi fiiller ve nasb, cer vs. edatlarından ayıran özelliği kendisi ile fiilin arasına ancak nefiy لا 'sı ile kasem girmesidir. Çünkü kasemde mana fazlalığı olmayıp sadece cümleyi te'kid eder. Kendisine çoğunlukla hal, atıf ve başlangıç و 'ı bitiştigi gibi şartın cevap ف 'sı da başlangıç te'kid ل 'ı, olumlu yemin ل 'ı da bitişir.

Kur'ân'da kullanıldığı manalar:

Başına geldiği fiilin zaman kipine göre manası değişir. Mazi fiilin başına gelince fiil -mişli geçmiş ve tahkik (gerçeklik) ve takrib (yaklaştırma) manalarını içermesine rağmen, muzarinin başına gelince fiil taklil(azlık) manası içerir⁵²¹.

A. Tahkîk (gerçeklik, sağlamlaştırmak) manasında: Aynı zamanda yakınlaştırma da içerir. Çoğunlukla fiili mazinin başına geldiğinde bu manaları almasına rağmen bazen de muzari fiilin başına geldiğinde de aynı manaya gelebilir. Tahkik manası (gerçeklik) olma manasını pekiştirmek, te'kid etmekle olurken, yakınlaştırma (takrib) ise mazide olan hadisenin uzak değil de yakın zamanda olduğunu bildirir.

تلك أمة قد خلت “Onlar bir ümmetti, geldi geçti”⁵²².

⁵¹⁸ Neml 25.

⁵¹⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 138.

⁵²⁰ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerim, II, 785.

⁵²¹ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerim, II, 786.

⁵²² Bakara 134.

لقد جاءكم رسول من أنفسكم “Andolsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki”⁵²³.

B. Taklîl (azlık) manasında:⁵²⁴ Fiili muzariye bitişik geldiğinde çoğunlukla bu manayı alır.

وإذ قال موسى لقومه يا قوم لم تؤذونني وقد تعلمون أنني رسول الله إليكم “Bir zaman Musa, kavmine; “Ey kavmim benim! Allah’ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz?”⁵²⁵

C. Teksîr (çokluk) manasında: Yine fiili muzariye bitişik olarak kullanılmasına rağmen Allah (c.c.)’ın kudreti, ru’yet (görmesi) gibi özel durumlarda bu manayı ihtiva eder.

قد نرى تقلب وجهك في السماء “Doğrusu, biz, yüziümün semaya yöneldiğini görüyorduk”⁵²⁶.

قد يعلم ما أتم عليه “O sizin ne yolda, ne durumda olduğumuzu bilir”⁵²⁷.

48. كُ

Gibi, benzer, benzeyen manalarına gelir⁵²⁸.

Cer harfi ve teşbih (benzetme) edatıdır. İsimlerin başına gelip onları cer eder. Zamirlerin başına gelmez. Kelimelerin sonundaki كُ zamirdir. Kullanıldığı manalar:

A. Teşbih (benzetme)⁵²⁹:

⁵²³ Tevbe 128.

⁵²⁴ el-Ĥurûfu’l-âmile fi’l-Ĥur’âni’l-Kerim, s. 265.

⁵²⁵ Saff 5.

⁵²⁶ Bakara 144.

⁵²⁷ Nûr 64.

⁵²⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 143.

“Onların (cennetliklerin durumu) ateşte ebedi kım هو خالد في النار

olarak kalacak olanların durumu gibi olur mu?”⁵³⁰

“O gün gök erimiş bir maden gibi olur”⁵³¹. يوم تكون السماء كالمهل

B. Ta'lîl ve sebep bildirir.⁵³² (Teşbih manası baki kalma şartıyla)

“Ve şöyle de: Ey Rabbim! Onların beni وقل ربّ ارحمهما كما ربياني صغيرا

küçükten terbiye edip yetiştirdikleri gibi, sen de kendilerine merhamet et”⁵³³.

“Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de وأحسن كما أحسن الله إليك

(insanlara) iyilik et”⁵³⁴.

C. Hal manasında:

“Denizlerde yüce dağlar gibi ومن آياته الجوار في البحر كالأعلام

gemilerin yürümesi de O'nun kudretinin delillerindendir”⁵³⁵.

“Allah insanı pişmiş bir çamura خلق الإنسان من صلصال كالفخار

benzeyen bir balçıktan yarattı”⁵³⁶.

D. Te'kid manasında⁵³⁷: مثل kelimesine bitişik olarak kullanılıp iki

benzetme (teşbih) ifade eden kelimenin bir araya gelmesiyle te'kid oluşur.

“O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur”⁵³⁸. ليس كمثله شيء

⁵²⁹ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 752.

⁵³⁰ Muhammed 15.

⁵³¹ Me'âric 8.

⁵³² Türkçe Arapça Sözlük, s. 1275.

⁵³³ İsrâ 24.

⁵³⁴ Kasas 77.

⁵³⁵ Şûrâ 32.

⁵³⁶ Rahmân 14.

⁵³⁷ el-Hurûfu'l-'âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 265.

⁵³⁸ Şûrâ 11.

E. Mubâdere (acele, sür'at) manasında⁵³⁹:

كما بدأنا أول خلق نعيده “Yaratmaya ilk başladığımız gibi, onu tekrar
var edeceğiz”⁵⁴⁰.

فلذلك وادع واستقم كما أمرت “(Ey Muhammed) işte bunun için
(insanları tevhide) çağır ve sana emredildiği gibi dosdoğru ol”⁵⁴¹.

49. كَأَنَّ

Sanki, adeta, ...mış gibi manalarına gelir. Fiile benzeyen harftir. كَأَنَّ

'nin ن'un şeddesi kaldırılmış halidir. Aslında başına geldiği isim cümlesinin müptedasını merfu iken mansup kılıp onun ismi, haberi de merfu kılıp onun haberi yapmasına rağmen, Kur'ân'da hiç isim cümlesinin başında kullanılmamıştır. Dokuz yerde kullanılmış olup, cezm eden لَمْ ile beraber fiil cümlesinin başında gelmiştir.

الذين كذبوا شعيبا كأن لم يغنوا فيها “Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki
(yurtlarında) hiç şenlik tutmamış gibi oldular”⁵⁴².

50. كَأَنَّ

Sanki, güya, adeta gibi manalara gelir⁵⁴³. إِنَّ'nin benzerlerinden olup, fiile benzeyen harfdir. Asıl manası te'kidli teşbih (benzetme) içerir. Mübtedayı

⁵³⁹ Mu'cemu hurûfî'l-Kur'ânî'l-Kerîm, II, 800.

⁵⁴⁰ Enbiyâ 105.

⁵⁴¹ Şûrâ 15.

⁵⁴² A'râf 92.

⁵⁴³ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 144.

nasb, haberi ref' eder.⁵⁴⁴ Bitişik veya basit (tek kelime) olduğu konusunda nahivciler ikiye ayırmıştır:

a. Sonraki Basra ulemasının bazıları ve el-Halîl onun ك ile اُن (benzetme kefi)'in bir araya gelmesiyle oluştuğunu söylerler.

b. Nahivcilerin birçoğu ise onun tek bir kelime olup iki harfin birleşmediğini söylerler.

İbn Hişâm bu edatın aşağıdaki manaları içerdiğini söyler⁵⁴⁵:

1. Benzetme (teşbih)
2. Şek (şüphe) ve zan.
3. Tahkik (gerçeklik)
4. Yaklaştırma (takrib)

يسألونك كأنك حفي عنها "Sanki sen onu (kıyameti) çok iyi biliyormuşsun

gibi sana soruyorlar"⁵⁴⁶.

كانهم حمر مستفزة "Sanki onlar tırmış yaban eşekleri"⁵⁴⁷.

51. كَأَنَّمَا

Sanki, güya, ...adeta, ...mı⁵⁴⁸ gibi manaları içerir. Amel etmeyen bir

edattır. Amelden uzaklaştırılan كَأَنَّ ile مَا'nın birleşmesinden oluşmuştur⁵⁴⁹.

Fiil cümlesinin başında kullanılır.

ومن أحيائها فكأنما أحيأ الناس جميعا "Kim de bir nefsin yaşamasına sebep

olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur"⁵⁵⁰.

⁵⁴⁴ Hurûfu'l-me'ânî. II. 800.

⁵⁴⁵ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'ânî'l-Kerîm. II. 801.

⁵⁴⁶ A'râf 187.

⁵⁴⁷ Muddessir 50.

⁵⁴⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 146.

⁵⁴⁹ Hurûfu'l-me'ânî, II. 802.

⁵⁵⁰ Mâ'ide 32.

52. كَائِن (كَأَيَّ)

Nice, kaç, ne kadar, ...se, sa manalarına gelir⁵⁵¹. Haberlendirme yönüyle kendisiyle bilinmeyen birçok sayıda kinaye kastedilen bir edattır⁵⁵². Genellikle “*nice*” manasında çokluk edatı olmasına rağmen “*kaç*” manasına soru edatı da olur. Çokluk edatı olduğunda genelde مِنْ harfi cerri ile kullanılıp kendinden sonra gelen kelime (temyizi) bu harfi cer ile mecrur olur. Nahivcilerin birçoğu bu edatın teşbih ك 'si ile sonu ن 'lu olan şeddeli أَيَّ 'in bir araya gelmesinden oluştuğunu ve bambaşka yeni bir edata dönüştüğünü kabul ederler⁵⁵³.

وَكَائِنٌ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ “*Nice hayvanlar var ki, rızkını (biriktirip yanında) taşımıyor. Çünkü onların da, sizin de rızkınızı Allah veriyor*”⁵⁵⁴.

53. كَلَّا

· *Hayır, asla, vazgeç, hakikaten, senin anladığın gibi değil*⁵⁵⁵ gibi manalara gelir.

Cevabın olumsuzluğunu bildiren bir harf olup, kendinden sonrakinin irabına te'sir etmez. Menetmeyi, nehyetmeyi⁵⁵⁶ açma, başlangıç yapma ve gerçeklik hakikati ifade eder. Bazı nahiv alimleri bu edatın ك ile olumsuzluk لَا 'sının birleşmesiyle meydana geldiğini ve şeddenin nefiy manasını kuvvetlendirmek için kullanıldığını söylerler. Birçok nahivci ise edatın

⁵⁵¹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 147.

⁵⁵² el-Mu'cemu'l-vasîf, s. 771.

⁵⁵³ Mu'cemu hurrûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm. II. 803.

⁵⁵⁴ Ankebût 60.

⁵⁵⁵ Arapça Dilbilgisi, s. 244.

⁵⁵⁶ el-Minhâc, s. 289.

birleşmeden tek bir kelime olduğunu kabul ederler. Kur'ân-ı Kerim'de kullanıldığı manalara gelince⁵⁵⁷:

A. Cevabı inkar kabullenmeme: Cümleyi isbattan redde, inkara, terke çevirir. Ve ona başka bir mana ekler. Yani cümlelerin daha önceki manasını inkar edip, dinleyiciye (muhataba) yeni bir mana ve anlamı tenbihler. Bu diğer olumsuzluk edatlarından daha fazla olumsuzluk, inkar, red ve kabullenmeme manaları içerir. Edatın içerdiği bu manada nahivcilerin birçoğu ve lügatçı tefsirciler ittifak halindedirler.

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ كَلَّا لَيُنْذَنَ فِي الْخَطْمَةِ “Malının, kendisini ebedi yaşatacağını sanır. Hayır, andolsun ki, o cehenneme atılacak”⁵⁵⁸.

B. Zecr (menetme, nehyetme), red (geri durdurma) manası: Olumsuzluk manasıyla beraber, muhatabın şahsa söylediği veya yapmak istediği şeyi (iş) kabul etmemekle yetinmeyip onu bu halinden vazgeçirme ve nehyetmeyi de içermesi⁵⁵⁹.

قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَهَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “De ki: O'na ortak diye takıştırdıklarınızı bana gösterin bakayım. Hayır, öyle birşey yoktur, doğrusu güçlü ve hikmet sahibi olan ancak Allah'tır”⁵⁶⁰.

C. İstiftah (başlangıç) ve Tenbih (uyarma) manası: Muhataba geçmiş mananın olumsuzluk ve nehyini göstermekle beraber bundan sonra söylenecek sözün ehemmiyetini ve kabullenmeme ve red'in asla mümkün olmayacağı yeni bir söylemin başlangıcını bildirir.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدَعُ الزَّيْنِيَّةَ كَلَّا لَا تَطْعَهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ “O zaman (o) taraftarlarını yardıma çağırırsın. Biz de zebanileri çağıracağız. Hayır, sakın ona boyun eğme, (Allah'a) secde et ve yaklaş”⁵⁶¹.

⁵⁵⁷ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 804.

⁵⁵⁸ Humeze 3,4.

⁵⁵⁹ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm. II. 804.

⁵⁶⁰ Sebe' 27.

⁵⁶¹ 'Alak 17. 18. 19.

D. Tahkik (geççeklik, hakikat) manası: Bu mana üzerinde Kûfe ehlinde el-Kisâ'i gibiler durmuşlardır.

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِرٌ “Sakin (okumazlık etme)! Çünkü insan muhakkak azıtır”⁵⁶².

54. كَلَّمَا

Her ne zaman, ...dıkça, ne kadar, ...o kadar gibi manaları ihtiva eder.

Tekrarı ifade eden zarf edatıdır. İstiğrak (tamamen kaplama) ifade eden كَلَّ ile masdar zarf özelliği taşıyan مَا'nın bir araya gelmesiyle oluşmuştur.⁵⁶³ Fiil cümlesinin başına gelmez. Kendinden sonra gelen maziye istikbal (gelecek) manası verdirebilir.⁵⁶⁴

كَلَّ مَا رَدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أَرْكَسُوا فِيهَا “Fitne için her davet olumlarında onun içine baş aşağı dolarlar”⁵⁶⁵. (Bu ayetteki مَا ism-i mevsul مَا'sıdır).

كَلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ “Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür”⁵⁶⁶.

كَلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتُ أَخِيهَا “Cehenneme giren her ümmet kendi din kardeşine lanet eder”⁵⁶⁷.

55. كَمْ

Kaç? Ne kadar? Nice! Ne kadar! Niye? manalarını içerir⁵⁶⁸.

⁵⁶² ‘Alak 6.

⁵⁶³ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 153.

⁵⁶⁴ Mu‘cemu ħurûfi'l-Kur‘âni'l-Kerîm, II, 806.

⁵⁶⁵ Nisâ 91.

⁵⁶⁶ Mâ'ide 64.

⁵⁶⁷ A'râf 38.

⁵⁶⁸ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 154.

Soru edatı olup, çeşit ve miktarın sayısının bilinmemesinden dolayı sorunun yöneltilmesine sebep olur.

Eğer soru için kullanılırsa soru hemzesi manasını, haberiye için kullanıldığında ise رُبَّ “nice” manasını ihtiva eder.

Kendisinden sonraki ismin irabına te’sirine gelince; soru için kullanıldığında kendinden sonraki isim mansup olur, haberiye manasına kullanıldığında ise, kendinden sonraki isim mecrur olur.

A. Haberiye manasında⁵⁶⁹:

كَمْ مِنْ فَتَّةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فَتَّةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ “Nice az topluluklar, Allah’ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir”⁵⁷⁰.

وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ “Biz öncekilere de nice peygamberler göndermiştik”⁵⁷¹.

B. İstifham (soru) manasında⁵⁷²:

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ “(Allah inkarcılara) yeryüzünde kaç yıl kaldınız? diye sorar”⁵⁷³.

C. Haberiye veya Soru (istifham)’dan her ikisine ihtimalli olan.

أَوْ لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ “Kendilerinden önce, yurtlarında gezip dolaşmakta oldukları nice kuşakları helak etmiş olmamız”⁵⁷⁴.

أَوْ لَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ “Görmediler mi ki kendilerinden önce nice kuşakları helak etmişiz”⁵⁷⁵.

⁵⁶⁹ Mu‘cemu ħurûfî'l-Ķur'ânî'l-Kerîm. II. 807.

⁵⁷⁰ Bakara 248.

⁵⁷¹ Zuhruf 6.

⁵⁷² el-Mu‘cemu'l-vasîf, s. 892.

⁵⁷³ Mu'minûn 112.

⁵⁷⁴ Secde 26.

⁵⁷⁵ Yâsîn 31.

56. كَي

*İçin, ta ki, ...sın diye, ...mek, mesi için, mek üzere*⁵⁷⁶ gibi manalara gelir. Fiili muzariyi nasb eden edatlardandır. Kendinden önce ta'lil lâmi mutlaka gelir. Olmadığı zamanlarda da takdir edilir. Çünkü bu lam illet (sebepe) garaz (maksad) ihtiva eder. Nahivciler bu edatın tek başına nasb edici masdar harfi olduğunu da kabul ederler⁵⁷⁷.

فَأَنَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ لَكِيلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ “Bundan dolayı Allah, size gam üstüne gam verdi ki, ne elinizden gidene, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz”⁵⁷⁸.

فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ “Böylelikle biz onu, gözü aydın olsun, gam çekmesin diye anasına geri verdik”⁵⁷⁹.

57. كَيْفَ

*Nasıl, nice (nasıl?, nasıl*⁵⁸⁰ ...!, *nasıl ...sa, öyle*⁵⁸¹) manalarını ihtiva eder.

Soru ve şart içeren bir edattır.⁵⁸²

Eski nahivciler bu edatın zarf yerinde kullanılan isim edatı olduğunu söylerler.

Kendisiyle bir şeyin ne halde olduğunun sorusu yöneltildiğinde gerçek soru özelliği gösterirken, taaccub (şaşıрма, hayret), nefiy (kabullenmeme) ve inkar durumlarında ise bu durum oluşmaz. Şart edatı olan كَيْفَ cezm edici özelliği yoktur. Bu durumda fiillerden biri şartı diğeri cevabı olur.

⁵⁷⁶ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 158.

⁵⁷⁷ Mu'cemu'l-hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II. 809.

⁵⁷⁸ Âli 'İmrân 153.

⁵⁷⁹ Kasas 13.

⁵⁸⁰ Arapça Türkçe Lügat. s. 1340.

⁵⁸¹ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 159.

⁵⁸² el-Mu'cemu'l-vasîf. s. 806.

Kur'ân'da kullanıldığı manalar⁵⁸³:

A. Cezm etmeyen şart edatı manasında.

وقالت اليهود يد الله مغلولة غلّت أيديهم ولعنوا بما قالوا بل يداه مبسوطتان ينفق

كيف يشاء “Yahudiler, (Allah'ın eli çok sıkıdır) dediler. Söyledikleri söz sebebiyle onların elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Aksine Allah'ın elleri açıktır, dilediği gibi verir”⁵⁸⁴.

B. Hakiki soru manasında:

وإذ قال إبراهيم ربّ أرنى كيف تحيي الموتى “(Bir zamanlar) İbrahim de: Ey

Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster, demişti”⁵⁸⁵.

C. Mecazi soru manasında:

وإلى السماء كيف رفعت “Göğe (bakmıyorlar mı) nasıl yükseltilmiş”⁵⁸⁶.

58. (لَامُ الْجَرِّ) ل

Zahir (açık) isimleri ve zamirleri cerr eder⁵⁸⁷. İsimlerin başına geldiğinde kesre ile zamirlerin başında ise fetha ile kullanılır. Müttekellim yası ile kesreli kullanılır. Bu lamın asıl vazifesi bir şeyi başka bir şeye izafe etmesi (bağlaması)'dır. Bu izafette genelde mülkü mülke olur. Fakat bazen de mülkü mülke izafeye (bağlamaya) benzer. Kullanıldığı mana ve yerler:

A. Mülk

إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ “Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır”⁵⁸⁸.

⁵⁸³ Mu'cemu ħurûfi'l-Ķur'âni'l-Kerîm, II. 810.

⁵⁸⁴ Mâ'ide 64.

⁵⁸⁵ Bakara 260.

⁵⁸⁶ Gâşiye 18.

⁵⁸⁷ el-Ĥurûfu'l-'âmile fi'l-Ķur'âni'l-Kerîm, s. 266.

⁵⁸⁸ A'râf 128.

“Haberiniz olsun ki, göklerde ve yerde

ne varsa Allah'ındır”⁵⁸⁹.

B. Mülke benzetme ve ihtisas (hususileştirme) için⁵⁹⁰:

ووهبنا لهم من رحمتنا “Biz onlara rahmetimizden lütuflarda

bulunduk”⁵⁹¹. (Burada mülke mecazen işaret vardır. Cennetin mükafaat karşılığı verilmesi mülke benzetmedir).

إنما الصدقات للفقراء “Sadakalar ancak fakirler içindir”⁵⁹². (Burada da

sadaka fakirlere hususileştirilmiş).

C. İstihkak (Hak etme).

الحمد لله “Hamd ancak Allah'a (aittir)dir”⁵⁹³.

ويل للمطففين “Eksik ölçüp tartanların vay haline!”⁵⁹⁴

D. İlet ve sebep için⁵⁹⁵:

وإنه لحب الخير لشديد “Gerçekten o dünya malını çok sevdiği için

katıdır”⁵⁹⁶.

E. Tebliğ için:

وإذ قال ربك للملائكة “(Bir zamanlar) Rabb'in meleklerle dediğinde”⁵⁹⁷.

F. Sayrûre (Bir halden bir hale dönüşme).

ولذلك خلقهم “Onun içindir ki, onları yarattı”⁵⁹⁸.

⁵⁸⁹ Yûnus 55.

⁵⁹⁰ Mu‘cemu hurûfî'l-Kur'ânî'l-Kerîm, II, 814.

⁵⁹¹ Meryem 50.

⁵⁹² Tevbe 60.

⁵⁹³ Fâtiha 1.

⁵⁹⁴ Mutaaffifin 1.

⁵⁹⁵ el-Minhâc, s. 295.

⁵⁹⁶ Âdiyât 8.

⁵⁹⁷ Bakara 30.

⁵⁹⁸ Hûd 119.

G. Gaye (إلى) manasında:

كل يجري لأجل مسمى “Her biri belli bir vakte kadar akar gider”⁵⁹⁹.

H. ب Manasında:

أ فتطمعون أن يؤمنوا لكم “Şimdi bunların, size hemen iman edivereceklerini ümit mi ediyorsunuz?”⁶⁰⁰

I. عند Manasında:

هو الذي أخرج الذين كفروا من ديارهم لأول الحشر “Ehl-i kitaptan inkar edenleri, ilk sürgünleri yurtlarından çıkararak O’dur”⁶⁰¹.

İ. İsti’lâ (üzerinde) manasına (yani على manasında).

يَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ سَجْدًا “Onlar yüzleri üstü secdeye kapanırlar”⁶⁰².

J. في Manasında (zarf olarak).

ونضع الموازين القسط ليوم القيامة “Biz kıyamet (kıyamet gününde) günü için doğru teraziler kurarız”⁶⁰³.

K. بعد Manasına⁶⁰⁴:

أقم الصلاة لدلوك الشمس إلى غسق الليل “Güneşin batıya kaymasından gecenin kararmasına kadar namazı kıl”⁶⁰⁵.

I. Mucâveze (عن) manasına:

⁵⁹⁹ Ra’d 2.

⁶⁰⁰ Bakara 75.

⁶⁰¹ Haşr 2.

⁶⁰² İsrâ 107.

⁶⁰³ Enbiyâ 47.

⁶⁰⁴ Mu’cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 815.

⁶⁰⁵ İsrâ 78.

ولا أقول للذين تزدري أعينكم لن يؤتيهم الله خيرا “O sizin kendinize göre,

hor gördükleriniz hakkında ‘Allah onlara hiç hayır vermez’ de demiyorum”⁶⁰⁶.

M. Te’kid manasına:

هدى ورحمة للذين هم لربهم يرهبون “Ancak Rablerinden korkanlar için bir

hidayet ve rahmet vardır”⁶⁰⁷.

مصداقا لما معهم “Yanlarındakini (Tevratı) tasdik eden”⁶⁰⁸.

N. Tebyîn (açıklama) Manasında:

هيهات هيهات لما توعدون “Heyhat o size vaad edilen şey ne kadar

uzak!”⁶⁰⁹

59. (لام التعليل) ل

“İçin” manasına gelir. Fiili muzarinin başına gelir. Onu gizli bir أن ile nasb eder.

Nahivcilerin bir çoğuna göre bu lam cerr harfi olmasına rağmen fiili muzariye amel etmemesi gerekirken (isimleri ve cerr ederler) kendinden sonra takdir edilen (varsayılan) gizli bir أن ile bu nasb görevini icra ediyor. أن ’den sonrakine ise masdar manası verilir.⁶¹⁰ (Sanki ل mastarın başına gelmiş gibi manalandırılır). Bu lam’dan önce isim cümlesi mazi veya muzari cümlelerinden birisi olabilir.⁶¹¹

⁶⁰⁶ Hûd 31.

⁶⁰⁷ A’râf 154.

⁶⁰⁸ Bakara 91.

⁶⁰⁹ Mu’minûn 36.

⁶¹⁰ el-Minhâc, s. 295.

⁶¹¹ Mu’cemu hûrûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II, 816.

إِنَّمَا عَلَيَّ لَهُمْ لِيُزَادُوا إِثْمًا “Biz onlara bu mühleti, ancak günahlarını

artırsınlar diye veriyoruz”⁶¹².

60. (لَامِ الْعَاقِبَةِ) ل

Sonuç bildirir. Bütün vazife ve hallerinde ta’lil lamına benzemesine rağmen, işaret ettiği şeyin akışı itibariyle ondan farklı olur. Çünkü bu lam sonuç, değişim gibi manalar içerir.⁶¹³

فالتقطه آل فرعون ليكون لهم عدواً وحزناً “Nihayet Firavun ailesi onu yitik

olarak aldı. Çünkü o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı”⁶¹⁴.

61. (لَامِ الطَّلَبِ) ل

İstek, talep, arzu bildirir ve fiili muzarının başına gelip onu cezm eder.

⁶¹⁵Bu lam kesre ile harekelenmesine rağmen başına atıf و’ veya ف’si gelince sükunla harekelenir.⁶¹⁶

فمن شهد منكم الشهر فليصمه “Onun için sizden her kim bu aya şahit

olursa onda oruç tutsun”⁶¹⁷.

⁶¹² Âli ‘İmrân 178.

⁶¹³ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 816.

⁶¹⁴ Kasas 8.

⁶¹⁵ el-Minhâc, s. 299.

⁶¹⁶ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 816.

⁶¹⁷ Bakara 185.

62. (لَامِ التَّوَكِيدِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ) لِ

Söylemin başında kullanılır. Kendinden sonraki manayı kuvvetlendirir, üzerindeki şüpheyi giderir. Müpteda önce kullanılmışsa müptedanın başına; haber önce kullanılmışsa haberin başına gelir⁶¹⁸.

وما الله يريد ظلما للعالمين “Allah alemlere hiçbir haksızlık etmek istemez”⁶¹⁹.

63. (لَامِ التَّوَكِيدِ الْمُرْخَلَّةِ) لِ

Aslında başlangıçta kullanılan te'kid lam'ı olmasına rağmen, cümleye te'kidle başlamak için getirilince zorunlu olarak cümlelerin başından kaydırılmış olur. Bu tür cümlelerin manasının te'kidi artar. Bu lam إِنَّ 'nin haberinin başına gelir.⁶²⁰

إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ “Aksi halde biz de zalimlerden olurduk”⁶²¹.

قال نعم وإني لكم لمن المقربين “Evet, dedi (Firavun), üstelik o zaman benim yakınlarımdan olacaksınız”⁶²².

64. (لَامِ التَّوَكِيدِ الْفَارَقَةِ) لِ

Şeddesi alınmış إِنَّ 'i şart için olan İِنْ 'den ayırdığından dolayı bu isim verilmiştir.⁶²³ Bu lam isim, fiil ve edatların başına gelebilir⁶²⁴.

⁶¹⁸ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 817.

⁶¹⁹ Âli 'İmrân 108.

⁶²⁰ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 817.

⁶²¹ Mâ'ide 107.

⁶²² A'râf 114.

⁶²³ el-Minhâc, s. 300.

⁶²⁴ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 817.

وإن كانت لكبرة إلا على الذين هدى الله “Bu iş elbette Allah’ın hidayet ettiği kimselerin dışındakilere çok ağır gelecektir”⁶²⁵.

وإن كانوا من قبل لفي ضلال مبين “Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler”⁶²⁶.

65. (لام الْجُحُود) ل

İnkâr lam’ıdır. Öncesinde ما كان veya لم يكن gibi menfilik (inkar) bildiren kelimelerden sonra gelen fiili muzarinin başına gelip⁶²⁷ o fiili muzariyi mansub kılar. Fiili muzariyi gizli bir أَنْ ile mansup kılması cihetiyle ta’lil lamına benzese de bu lam olumsuz (menfi) كان ‘den türeyenlerden sonra gelmesi yönüyle ondan ayrılır.⁶²⁸

وما كان الله ليطلعكم على الغيب “Ve Allah sizi gayba vakıf kılacak da değildir”⁶²⁹.

لم يكن الله ليغفر لهم “Allah onları bağışlayacak da değil”⁶³⁰.

66. (لام الشَّرْط) ل

Şart edatının başına gelip⁶³¹ şarttan sonra cevaba delalet eder. Ancak burada takdiren bir yemine cevap vardır⁶³².

⁶²⁵ Bakara 143.

⁶²⁶ Âli ‘İmrân 164.

⁶²⁷ Arapça Dilbilgisi, s. 246.

⁶²⁸ el-Minhâc, s. 296.

⁶²⁹ Âli ‘İmrân 179.

⁶³⁰ Nisâ 137.

”*Şükrederseniz elbette size (nimetimi) artırırım*”⁶³³. لئن شكرتم لأزيدنكم

67. (لام جَوَاب الْقَسَم) لَ

Amel etmez. Açık veya takdir edilen bir yemine cevap murat edilir. Te’kid ve yemini kendisiyle yemin edilen şeye birleştirip iki isim cümlesi veya iki fiil cümlesinin başına gelir. Fiili muzarının başına gelince sonraki ن ya şeddeli veya cezimli olur.

تالله لتسألن عما كنتم تفترون “Allah’a andolsun ki, siz bu yaptığınız iftiralarından dolayı mutlaka hesaba çekileceksiniz”⁶³⁴.

كلا لئن لم تنته لنسفعن بالناصية “Hayır, hayır! Eğer o, bu davranışından vazgeçmezse andolsun ki Biz, onu perçeminden tutup, cehenneme sürükleriz”⁶³⁵.

68. (لام جَوَاب لَوْ) لَوْ

Amel etmeyen bir edat olup لَوْ ’in cevabının başına gelir.⁶³⁶ İki cümleden birinin diğeriyle te’kidini sağlar. Bazen fiili mazarinin başına gelir.⁶³⁷

لو كان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا “Eğer yer ile gökte Allah’tan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak fesada uğrar yok olurdu”⁶³⁸.

Bazen de takdir edilen (varsayılan) bir fiili muzariyle beraber mastarın başına gelir.

⁶³¹ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 818.

⁶³² el-Minhâc, s. 301.

⁶³³ İbrâhîm 7.

⁶³⁴ Nahl 56.

⁶³⁵ ‘Alak 15.

⁶³⁶ el-Minhâc, s. 303.

⁶³⁷ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 818.

⁶³⁸ Enbiyâ 22.

“Şayet onlar iman edip de korunmuş olsalardı elbette Allah tarafından verilecek mükafat çok hayırlı olacaktı”⁶³⁹. Burada takdir edilen mazi fiil لَأُثْبِتُوا ‘dur.

69. (لام جَوَاب لَوْلَا) لَ

لَوْلَا Sadece ⁶⁴⁰ taşıdığı şartların aynısını taşır. لَوْلَا ‘in cevap lam’ının taşıdığı şartların aynısını taşır. ‘nın cevabının başında bulunur.

“Eğer akrabaların olmasaydı mutlaka seni recm ederdik (taşa tutardık)”⁶⁴¹. وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ

70. لَا

Hayır, değil, olmayan, yok, hiç (bir), yok/değil, ...ne, ne, me/ma (mi)⁶⁴² gibi manalara gelir.

Asıl vazifesi itibariyle mutlak olumsuzluk olmasına rağmen değişik yerlerde kullanılmak şartıyla bir takım manalar alır.

A. لا النافية غير العاملة (Amel etmeyen olumsuzluk لا ‘sı)

Fiil-i muzarinin başına gelip, hiçbir şekilde amel etmez⁶⁴³. Fiil-i mazinin de başında kullanılır. Bazen bu kullanımda tekrar olabilir.

“Fakat o, ne sadaka verdi ne namaz kıldı”⁶⁴⁴. فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى

Bazen de tekrarlanmadan kullanılır⁶⁴⁵.

“Fakat o, o sarı yokuşa göğüs veremedi”⁶⁴⁶. فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ

⁶³⁹ Bakara 103.

⁶⁴⁰ el-Minhâc, s. 301.

⁶⁴¹ Hûd 91.

⁶⁴² Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 167.

⁶⁴³ el-Minhâc, s. 304.

⁶⁴⁴ Kıyâmet 31.

⁶⁴⁵ Mu‘cemu hurrûfi l-Kur‘âni l-Kerîm. II. 888.

Nahivciler bu tür tekrarın herhangi bir kurala göre değil de meşiet-i ilahiye (Allah'ın dilemesi) doğrultusunda olduğunu kabul etmişlerdir. Yalnız muzarinin başında kullanılınca kesinlikle tekrar edilmez.

Bazen cer ile mecrur, nasıp ile mensup arasına bu لا 'nın girmesi (engel olarak) caizdir.

لئلا يكون للناس عليكم حجة “İnsanlar için aleyhinizde bir delil olmasın diye”⁶⁴⁷.

Cezmeden ve cezmedilen arasına girmesi de caizdir.

إلا تفعلوه تكن فتنة في الأرض “Eğer siz de öyle yapmazsanız, yeryüzünde büyük bir fitne ve fesat çıkar”⁶⁴⁸.

Bu tür aralara girdiğinde onların amel etme durumlarına engel olmaz.

B. لا (Leyse'nin ameli gibi amel eden لا النافية العاملة عمل ليس)

ليس ve kardeşleri gibi müptedayı ref' haberi nasb eder.⁶⁴⁹

Bir şeyi nefyettiği gibi bir cinsi de nefyedebilir. Diğer bir ismi de hicâziye لا'sıdır. Ancak bağlama durumunda amel ettiğinden bu ismi almıştır. لا

ليس ile her durumda birbirine benzerlik göstermesine rağmen لا nekre bir kelimenin başına geldiğinde ismi haberin önüne geçer.

لا بيع فيه ولا حلة ولا شفاعا “Kendisinde hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin bulunmadığı”⁶⁵⁰.

ولا على المريض حرج “Hastaya da güçlük yoktur”⁶⁵¹.

⁶⁴⁶ Beled 11.

⁶⁴⁷ Bakara 150.

⁶⁴⁸ Enfâl 73.

⁶⁴⁹ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 888.

⁶⁵⁰ Bakara 254.

⁶⁵¹ Nûr 61.

C. لا 'sı) gibi amel eden olumsuzluk (لا النافية للجنس العاملة عمل إنَّ

İsim cümlesinin başına gelip إنَّ gibi müptedayı nasb haberi ref eder.⁶⁵²

Bu durum belâğat yönüyle daha güzeldir. Haberdeki olumsuzluğun bitemâmiha olduğunu vurgular. Yani haberin ihtiva ettiği şeylerden hiçbirisi bu olumsuzluğun dışında kalmaz.

Bu şekildeki لا 'nın إنَّ gibi amel etmesi için aşağıdaki şartların oluşması

lazımdır:

- a. İsmi ile haberi nekre olacak.
- b. İsmi ile kendisi arasına hiçbir şey girmeyecek
- c. Başına harfî cer gelmeyecek.

الله لا إله إلا هو “Kendinden başka ilah olmayan Allah”⁶⁵³

وقال لا غالب لكم اليوم من الناس “Bugün insanlardan size galip gelecek yoktur”⁶⁵⁴.

D. لا الناهية (Yasaklayıcı, nehyedici لا)

Talep harfî olup, fiili muzariyi cezm eder⁶⁵⁵. İki şartla:

1. Kendisiyle muzari fiil arasına cümleye benzeyenin dışında hiçbir şey gelmeyecek.

2. Önüne şart edatı gelmeyecek. Eğer şart edatı gelirse olumsuzluk manası devam etmesine rağmen cezm etme özelliği kaybolur.

Allah (c.c.)’a yöneltildiği zaman (mana olarak) olumsuz dua ve iltimas hükmüne geçer.

قال لا تؤاخذني بما نسيت “(Musa) dedi ki: Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama”⁶⁵⁶.

⁶⁵² el-Minhâc, s. 306.

⁶⁵³ Nisâ 87.

⁶⁵⁴ Enfâl 48.

⁶⁵⁵ el-Minhâc, s. 309.

“Öyleyse onların hemen azaba

uğratılmalarını isteme. Biz onların (ecel) günlerini sayıyoruz”⁶⁵⁷.

E. لا التوكيد (Te’kid la’sı)

Aşağıdaki durumlarda te’kid manası alır⁶⁵⁸.

a. غير manasında kullanılınca:

“Hidayet eyle bizi صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين doğru yola. O kendilerine nimet verdiği mutlu kimselerin yoluna; o gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil”⁶⁵⁹.

b. Fiili muzaride nasb edenle nasb olunan arasına ve cezm edenle cezm edilen arasına girince:

“Onlar bir fitne kapmayacak sandılar”⁶⁶⁰ وحسبوا أن لا تكون فتنة

“Eğer siz ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım eder”⁶⁶¹ إلا تنصروه فقد نصره الله

c. Olumsuzluktan sonra tekrar kullanılması olumsuzluğu ziyadeleştirir (artırır).

“Ki ne serindir, ne de faydalı”⁶⁶² لا بارد ولا كريم

d. Yasaklamanın (nehyin) ziyadeleşmesi de te’kid’i sağlar.

“Gevşemeyin, üzülmeyin de”⁶⁶³ ولا تحزنوا ولا تحزنوا

e. Olumsuz yeminde de te’kid oluşur.

⁶⁵⁶ Kehf 73.

⁶⁵⁷ Meryem 84.

⁶⁵⁸ Mu’cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerim, II, 889.

⁶⁵⁹ Fâtiha 6-7.

⁶⁶⁰ Mâ’ide 71.

⁶⁶¹ Tevbe 40.

⁶⁶² Vâkı’a 44.

⁶⁶³ Âli ‘İmrân 139.

“Hayır, yemin ederim o kıyamet gününe”⁶⁶⁴. لا أقسم بيوم القيامة

F. الناهية manasında amel etmeyen nehiy ’sı

“Kadınlara zorla varis olmanız size helal
değildir”⁶⁶⁵. لا يحل لكم أن ترثوا النساء كرها

G. إنّ‘ye benzeyenlerin ameli gibi amel eden nehiy manasında olumsuzluk.

“Her kim o
aylarda hacca başlayıp kendisine farz ederse, artık hacda kadına yaklaşmak,
günah işlemek ve kavga etmek yoktur”⁶⁶⁶. فمن فرض فيهنّ الحجّ فلا رفث ولا فسوق ولا جدال في الحجّ

H. Dua talebinin لا ’sı.

“Ey Rabbimiz, eğer umuttuk ya da
yanıldıkça bizi tutup sorguya çekme”⁶⁶⁷. ربّنا لا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا

I. Şebaiyye لا ’sı (Genişlik ifade eder ve yeminde kullanılır).

“Şimdi, yemin ederim o şafağa”⁶⁶⁸. فلا أقسم بالشفق

“Andolsun bu beldeye”⁶⁶⁹. لا أقسم بهذا البلد

لَا تَ 71.

Değil(dir), ...medi(ği) manalarına gelir⁶⁷⁰.

⁶⁶⁴ Kıyâmet 1.

⁶⁶⁵ Nisâ 19.

⁶⁶⁶ Bakara 197.

⁶⁶⁷ Bakara 286.

⁶⁶⁸ İnşikâk 16.

⁶⁶⁹ Beled 1.

⁶⁷⁰ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 170.

لَيْسَ 'ye benzeyen edatlardan olup müptedayı ref edip ismi, haberi nasb edip haberi ve olumsuzluk manası verir. Bir kısım nahivciler bu edatın olumsuzluğu لا 'nın meftûh te'nis ة 'sı ile birleşmesinden oluştuğunu söylese de çoğunluk onun kendi başına bir edat olduğunu kabul ederler.

ليس gibi amel etmesi için aşağıdaki şartların olması lazımdır:

- a. Olumsuzluğunun إِلا ile bozulmaması.
- b. İsim ve haberinin zaman, vakit gibi kelimelerden oluşması.
- c. Haber ve isminden birinin hazfedilmesi.
- d. Haber ve isminin nekre olması (zikredilenin).

Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir yerde kullanılmıştır⁶⁷¹:

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَلَاتْ حِينَ مَنَاصٍ *"Kendilerinden önce nicelerini helak ettik. Onlar çağrıştılar. Ama artık kurtuluş vakti değildi"*⁶⁷².

Bu ayette ismi hazfedilmiştir ki o da الحين 'dir.

72. لَكِنْ

Fakat, ancak (ama, lakin, ne var ki), şu kadar var ki gibi manalara gelir.

Arapça'da bu edat iki şekilde kullanılır:

1. İstikrar (telafi etmek) manasına atıf harfi olarak.
2. Yine istikrar manasına amel etmeyen başlangıç edatı olarak.

Atıf ile matuf arasında isim ve fiillik yönüyle uygunluk vardır. İrab olarak da ref, nasb, cerr, cezm uygunluğu bulunur⁶⁷³.

Bu edatın atıf edatı olması için aşağıdaki şartları alması gerekir⁶⁷⁴:

⁶⁷¹ Mu'cemu ħurûfî'l-Ķur'âni'l-Kerim, II, 844.

⁶⁷² Sâd 3.

⁶⁷³ Arapça Dilbilgisi, s. 160.

⁶⁷⁴ Mu'cemu ħurûfî'l-Ķur'âni'l-Kerim, II, 925.

a. Kendisi ile atfedilenin müfret olması gerekir. Cümle ve cümleye benzeyen olmaz.

b. و 'a bitişik olmayacak. Çünkü و da atıf harfi olduğundan iki atıf edatı bir arada bulunmaz.

c. Olumsuzluk (nefiy) ve yasaklama (nehiy) manalarının kendinden önce olması gerekir.

Sayılan şartlardan birisi olmaz ise o zaman başlangıç edatı olur.

Kur'ân-ı Kerim'de yukarıda sayılan şartlarda kullanılmadığı için atıf edatı olarak hiç zikredilmeyip kullanılan لَكِنَّ 'in tamamı başlangıç te'kid edatıdır.

Nahivciler لَكِنَّ 'in başlangıç edatı olması için şu şartları ileri sürerler:

a. Kendisine bir cümle tabii olursa,

b. Önüne و gelirse,

c. Kendisinden önce olumlu (müsbet) söylem kullanılırsa.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ “İyi bilin ki, onlar ortalığı bozanların ta kendileridir, fakat anlamazlar”⁶⁷⁵.

وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ “Onlar zulmü bize yapmadılar, lakin kendi kendilerine zulmediyorlar”⁶⁷⁶.

73. لَكِنَّ

Fakat, ancak (lakin), ne var ki gibi manalara gelir. إِنَّ ve benzerlerinden olup müptedayı nasb, haberi ref eder⁶⁷⁷.

Te'kid ve telafi manalarını içerir.

⁶⁷⁵ Bakara 12.

⁶⁷⁶ A'râf 160.

⁶⁷⁷ Arapça Dilbilgisi, s. 160.

Sonuna amel etmeyen fazlalık (zâid) ما gelirse bu edatı amel etmekten uzaklaştırır ve müpteda-haber uygunluğundaki irap baki kalır⁶⁷⁸. Kur’ân’da bu edat isbattan, لَوْ ’den, لَوْلَا ve olumsuzluktan sonra kullanılmıştır⁶⁷⁹.

فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم “Sonra onları siz öldürmediniz, lakin Allah öldürdü”⁶⁸⁰.

ذلك الدين القيم ولكن أكثر الناس لا يعلمون “İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler”⁶⁸¹.

74. لَعَلَّ

Belki, umulur ki, ümit edilir ki, adeta, belki de, olur ki gibi manalara gelir⁶⁸².

وَإِنْ ve benzerlerinden olup müptedayı nasb, haberi ref eder⁶⁸³.

Edatın başındaki ل konusunda nahivciler ikiye ayrılır. Küfe ekolu kelimenin aslından olduğunu savunurken Basralılar’ın da aralarında bulunduğu diğer kesim ise bu ل ’nın kelimeye eklendiğini savunurlar. Kur’ân-ı Kerim’de hep ل ile beraber kullanılmıştır. Kur’ân’daki manası konusunda da farklı görüşler vardır. İbn Ya‘îş ve bazı kimseler Kur’ân’da bu edatın sadece ta’lil için kullanıldığını, Mâlikî ve bazıları mahbubat (sevdirmek) ve sakındırmadaki beklenti manasında kullanıldığını savunurlar. Fakat lügat alimlerinin çoğu ümitlendirme (teracci) ve işfak (sakındırma) manası üzerinde ittifak etmişlerdir.

⁶⁷⁸ Mu‘cemu ħurûfî’l-Ķur’âni’l-Kerîm. II, 925.

⁶⁷⁹ el-Ĥurûfu’l-‘âmîle fî’l-Ķur’âni’l-Kerîm, s. 92.

⁶⁸⁰ Enfâl 17.

⁶⁸¹ Yûsuf 40.

⁶⁸² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 175.

⁶⁸³ en-Nahvu’l-vâdiḥ, I, 69.

Buradaki sakındırma ve ümitlendirme, buyuran Allah (c.c.) olduğu zaman muhataplarıdır. Bu her manada geçerlidir⁶⁸⁴.

ذلکم خیر لکم لعلکم تذكرون “Bu sizin için daha hayırlıdır. Herhalde (bunu) düşünüp anlıyorsunuz”⁶⁸⁵.

وما يدريك لعل الساعة قريب “Ne bilirsın belki de kıyamet saati yakındır”⁶⁸⁶.

75. نَمَ

-medi, -memiş, -mez/maz gibi manalara gelir⁶⁸⁷.

Cezm edatı olup muzarinin başına gelir, zamanını maziye çevirip, olumsuzluk manası verir ve o fiili muzariyi cezm eder⁶⁸⁸.

Başına soru hemzesi gelebilir ve takrir (kararlılık) ifade eder.

ألم نشرح لك صدرك “Biz senin için göğsünü açmadık mı?”⁶⁸⁹

Başına atıf harflerinden biri de gelebilir.

أفلم يسيروا في الأرض “Şimdi o yerlerde şöyle bir gezmediler mi?”⁶⁹⁰

Kendisinin hazfedilip fiilin meczum kalması mümkün olmadığı gibi, fiilin hazfedilip kendisinin kalması da mümkün değildir. Fiiliyle ayrılmaz bir bütün teşkil ederler⁶⁹¹.

⁶⁸⁴ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 928.

⁶⁸⁵ Nûr 27.

⁶⁸⁶ Şûrâ 17.

⁶⁸⁷ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 180.

⁶⁸⁸ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 837; el-Minhâc, s. 312.

⁶⁸⁹ İnşirâh 1.

⁶⁹⁰ Yûsuf 109.

⁶⁹¹ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, II, 931.

“Cennettekilerle ونادوا أصحاب الجنة أن سلام عليكم لم يدخلوها وهم يطمعون
selam olsun size diye seslenirler. (A'râftakiler) Bunlar henüz cennete girmemiş,
fakat girmeyi arzu eden kimselerdir”⁶⁹².

76. نَمَّا

Vakta ki, -dığı zaman, -dığı için, henüz (daha) -medi, -memiş gibi
manalar içerir⁶⁹³.

Aşağıdaki vazifeleri ifa eder.

A. الظرفية (Zarf olarak)

Fiili maziden önce gelir ve “vakta ki, o zaman” manaları ihtiva eder. Şart
manası da içerir.⁶⁹⁴ Mazinin başına geldiğinde cevabı

a. Fucaiye إذا 'sına bitişik isim cümlesi olur.

فلما نجاهم إلى البر إذا هم يشركون “Onları salimen karaya çıkarınca, bir
bakarsın ki (Allah'a) ortak koşmaktadırlar”⁶⁹⁵.

b. ف 'ya bitişik olur.

فلما نجاهم إلى البر فمنهم مقتصد “Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman
ise, içlerinden doğru giden de bulunur”⁶⁹⁶.

c. Muzari fiil olur⁶⁹⁷.

⁶⁹² A'râf 46.

⁶⁹³ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 181.

⁶⁹⁴ el-Minhâc, s. 313.

⁶⁹⁵ Ankebût 65.

⁶⁹⁶ Lokmân 32.

⁶⁹⁷ Katru'n-nedâ, s. 83.

فلما ذهب عن إبراهيم الروح وجاءته البشرى يجادلنا في قوم لوط
“İbrahim'den korku iyice geçip gidince bu müjde de kendisine gelince, bizim
(meleklerimiz)le Lut kavmi hakkında tartışmaya girdi”⁶⁹⁸.

Bazen cevabı hazfedilebilir.

فلما ذهبوا به أجمعوا أن يجعلوه في غيابة الجب وأوحينا إليه لتبتنهم بأمرهم هذا وهم
لا يشعرون “Nihayet kardeşleri Yusuf’u alıp götürdüler ve kuyunun dibine
bırakmaya topluca karar verdiler. Biz de ona şöyle vahyettik: Andolsun ki, sen
onlara ilerde hiç beklemedikleri bir sırada bu yaptıklarını haber vereceksin”⁶⁹⁹.

B. الجازمة (Cezm edatı) olarak:

Fiil-i muzariyi cezm edip onun hal manasını istikbale (geleceğe) çevirir,
olumsuzluk manası içerir⁷⁰⁰.

بل لما يذوقوا عذاب “Ve doğrusu onlar henüz azabımı tatmadılar”⁷⁰¹.

Bu edatı لَمْ'den ayıran özellikler:⁷⁰²

- Cezm ettiği fiilin hazfı caizdir. لَمْ'de fiilin hazfedilmesi caiz olmaz.
- Cezm ettiği şeyin kalmasının beklenmesi de caizdir.
- Şart edatlarına bitişmez.

C. الاستثنائية (İstisna edatı) olarak:

Başka dillerden geçmiş kelimelerle veya isim cümlesinden önce
kullanıldığında istisna edatı olur.

⁶⁹⁸ Hûd 74.

⁶⁹⁹ Yûsuf 15.

⁷⁰⁰ İzhar ve tercümesi, s. 938.

⁷⁰¹ Sâd 8.

⁷⁰² Mu‘cemu ħurûfi'l-Kur’âni'l-Kerîm, II, 938.

“Hiçbir nefis yoktur ki başında bir
إن كلّ نفس لما عليها حافظ

denetleyici bulunmasın”⁷⁰³.

77. كُنْ

Asla, -mez, -maz, -meyecek gibi manalara gelir⁷⁰⁴.

Fiili muzarinin başına gelip gelecekte te’kidli olumsuzluk manası verdirir⁷⁰⁵ ve onu nasb eder. Olumsuzluğu hem te’kitlendirir hem de şiddetlendirir. Muzariyi halden istikbale çevirir (zaman olarak). Lugat alimleri olumsuzluğu ebedileştirmesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları olumsuzluğu ebedileştirdiğini savunurken, bazıları süre olarak uzatıldığını söylerler⁷⁰⁶.

“Fakat elleriyle işledikleri yüzünden onu
ولن يتمنوه أبدا بما قدمت أيديهم
hiçbir zaman temenni edemeyecekler”⁷⁰⁷.

Eğer zaman sınırlaması yoksa mutlak olarak sonsuzluğa işaret eder. Sınırlama istendiğinde zaman dilimi gösterilip o dilim içinde asla olmayacağını bildirir.

“Onun için bugün hiçbir kimseyle
فلن أكلم اليوم إنسيا
komuşmayacağım”⁷⁰⁸.

Burada اليوم kelimesi “sadece bugün içinde”yi gösterir.

Ancak Hacc 73’de لن يخلقوا ذبابا “Bir sinek bile yaratamayacaklar” de sonsuz olumsuzluğa işaret vardır.

⁷⁰³ Târik 4

⁷⁰⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 184.

⁷⁰⁵ el-Mu’cemu’l-vasîf, s. 841.

⁷⁰⁶ Mu’cemu hûrûfî’l-Şur’ânî’l-Kerîm, II, 944.

⁷⁰⁷ Bakara 95.

⁷⁰⁸ Meryem 26.

Bazen de sonsuz olumsuzluğa işaret etmekle beraber onu te'kid etmek için bir takım kelimeler de kullanılabilir.

ولن يتمنوه أبداً “Onu (ölümü) asla temenni etmezler”⁷⁰⁹.

Burada أبداً kelimesi te'kid içindir. Yoksa sonsuzluğu gösterme için değil.

Bazen soru hemzesi inkar لن 'inin başına gelebilir.

ألن يكفيكم أن يمدكم ربكم بثلاثة آلاف من الملائكة “Rabbinizin size indirilmiş üçbin melek ile yardım etmesi size yetmez mi (diyordun)”⁷¹⁰.

78. لَوْ

Eğer, şayet, mümkün olursa, takdirde, -se, -sa gibi manalara gelir⁷¹¹.

Mastar olarak kullanıldığında ise “de, da” manasını alır.

Asıl olarak şart edatı olmasına rağmen değişik mana ve vazifeleri ihtiva eder⁷¹².

A. الامتناعية (İmtina, imkansızlık) manasında:

Amel etmez, şart manasını içermesiyle beraber şartın imkansızlığını ifade için cevabında imkansızlığını ifade eder ve işlenen işin geçmişte olduğunu bildirir. Bu edatla gösterilmek istenen şey “eğer yapsaydı, olsaydı” gibi şartla “işin, olayın” olmadığını gösterirken buna bağlı olarak beklenen “netice veya hadisenin de” olamayacağını gösterir⁷¹³.

Çoğunlukla لَوْ 'in cevabı hazfedilir.

⁷⁰⁹ Cum'a 7.

⁷¹⁰ Âli 'İmrân 124.

⁷¹¹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 184.

⁷¹² Arapça Dilbilgisi, s. 249.

⁷¹³ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 947.

ولو ترى إذ وقفوا على النار “Onların, ateşin üzerinde durduruldukları zamanı bir görsen”⁷¹⁴.

Yani hazfedilen cevap takdiren şöyle olacaktı. “Sen onların kötü somunu görecektin”.

Çoğunlukla fiillerin başına gelmesine rağmen bazen isimlerin başına da gelebilir.

قل لو أنتم تملكون خزائن رحمة ربّي “(Ey Muhammed!) De ki: Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız”⁷¹⁵.

B. غير الامتناعية (إنّ manasında).

إنّ şart edatının ifade ettiği manayı ifade eder ve eğer şart olursa şart koşulanın da olabileceğini bildirir. Ancak fiili muzariyi cezm etmez ve hiçbir şekilde amel etmez.

ما أنت بمؤمن لنا ولو كنا صادقين “Şu anda biz doğru da söylesek, yine de sen bize inanacak değilsin”⁷¹⁶.

Şayet inkar manası içeren soru edatı أ (hemze) başa gelirse “hal” veya “atıf” ifade eden و bu edatın başına gelir.

أو لو كان الشيطان يدعوهم إلى عذاب السعير “Ya şeytan onları cehennem azabına çağırıyor idiyse mi (onlara uyacaklar?)”⁷¹⁷.

C. المصدرية (Mastar manasında)⁷¹⁸.

⁷¹⁴ En-âm 27.

⁷¹⁵ İsrâ 100.

⁷¹⁶ Yûsuf 17.

⁷¹⁷ Lokmân 21.

⁷¹⁸ el-Minhâc, s. 316.

Mastar manası içeren أَنْ gibi geleceği gösteren mastarlık ifade eder. Fiili muzarinin başına gelip ona mastar manası verir. (Geleceği gösterme kaydıyla). Fakat onu nasb etmez.

يُودَّ أَحَدَهُمْ لَوْ يَعْمُرُ أَلْفَ سَنَةٍ “Onların (Yahudiler’in) her biri bin sene ömür sürmeyi arzular”⁷¹⁹.

D. التَّمَنَّى (Temenni manasında)⁷²⁰:

Amel etmez ve talep bildiren لَيْت “keşke” manasında ve geleceği gösterir. Cevap şart koşulmaz.

فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ “Ah keşke (dünyaya) bir kere daha dönebilsek de, müminlerden olabilseydik”⁷²¹.

لَوْلَا 79.

Olmamış olsa, keşke, şayet, -meseydi, ne olur, değil mi gibi manaları içerir.⁷²²

Şart edatı olup, amel etmez.

Nahiv araştırmacıları bu edatın kendi başına olduğunu, birleşmediğini söylerken İbn Ya‘îş Şerhu’l-Mufasssal’ında bu edatın لَوْ + لَا ’dan mürekkep olduğunu ancak kendine ait bir mana ifade ettiğini savunur. Sîbeveyh bu edatın zamirleri cer ettiğini ve onların cerr mahallinde olduğunu söylerken Ahfeş ve bazı Kûfeliler ise o zamirleri ref edip onların ref mahallinde olduğunu savunurlar (

⁷¹⁹ Bakara 96.

⁷²⁰ el-Minhâc, s. 316.

⁷²¹ Şu‘arâ 102.

⁷²² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 186.

723 “olumsuzluk” ve “soru” edatın bu nahivciler (لولاك ، لولاه ، لولاي

manasını kabul etmezken el-Herevî *el-Ezhiye*’sinde soru manasına

“Ona, beraberinde bulunup uyaran لولا أنزل إليه ملك فيكون معه نذيرا

724 “*bir melek indirilseydi ya!*” ayetini misal verirken “olumsuzluk” manasına da

“Fakat o vakit iman edip de فلو لا كانت قرية آمنت فنفعها إيمانها إلا قوم يونس

725 imanları kendilerine fayda vermiş bir kasaba olsaydı? Ancak Yunus’un kavmi

(hariç)” ayetini misal verir.

726: Kullanıldığı manalar

A. الشرطيّة الامتناعيّة (İmtina-i şart) manasında:

İsim cümlesinin başına gelir. Şart manası içermesiyle beraber bir iş veya şeyin imkansızlığına işaret eder. Çoğunlukla haber kendinden sonra hazfedilir. Bu edattan sonra gelen isim merfu haberi ise vücuten hazfedilir (hazfedilmesi zorunludur) Eğer zamir gelirse müpteda makamında merfu olurken hazfedilen cevap ise ل ’a bitişik olur.

“Ya Allah’ın size bol lütuf ولولا فضل الله عليكم ورحمته وأن الله تواب حكيم

ve merhameti olmasaydı ve Allah (c.c.) tevbeleri kabul eden hükiim ve hikmet

727 لهلكتم sahibi olmasaydı (haliniz) nice olurdu” Burada takdir edilen cevap

“helak olurdunuz” olur.

“Eğer azabın ertelenmesine dair kesin ولولا كلمة الفصل لقضي بينهم

728 yargı sözü olmasaydı, aralarında hemen hükiim verilir, (işleri bitirilirdi)”

723 Mu‘cemu ħurûfî’l-Ķur’ânî’l-Kerîm, II. 954.

724 Furkân 7.

725 Yûnus 98.

726 el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 847.

727 Nûr 10.

728 Şûrâ 21.

B. الشرطية العرضية (Arzi şart) manasında:

Amel etmez. Şart manası içermekle beraber arzı talep ve isteğe veya hususleştirmeye işaret eder.⁷²⁹ Bu manayı içermesi için kendinden sonra mutlak surette muzari fiilden oluşan fiil cümlesinin olması veya muzari manasına te'vil edilen mazi fiil olması gerekir.

فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين “Her kabileden bir kısım insanlar da din ilimlerinde derinleşmeli”⁷³⁰ (Buradaki mazi, muzari manasına kullanılmıştır.)

Bazen cevabı zikredilirken bazen de zikredilmez. (Muzari fiil manasında şart cümlesi zikredildiğinde).

فلولا إن كنتم غير مدينين ترجعوها إن كنتم صادقين “Eğer cezalandırılmayacak iseniz. Onu geri çevirsenize, şayet iddiamızda doğru iseniz”⁷³¹.

C. الشرطية التويخية (Tevbihi ‘tehditli’ şart) manasında:

Amel etmez. Şart manasıyla beraber tehdit, azarlama ve pişmanlık içerir. Mazi fiil veya ona te'vil edilen manada geldikten sonra Kur’ân-ı Kerim’de bu manada kullanılırken edatla fiilin arası إِذَا veya إِذْ edatlarından birisiyle açılır⁷³².

فلولا إذا بلغت الحلقوم وأنتم حينئذ تنظرون “Can boğaza dayandığı zaman.

Ki o zaman siz bakar durursumuz”⁷³³.

80. لَوْ مَا

Eğer (şayet), -meseydi, -meli değil miydi? gibi manaları içerir.

⁷²⁹ el-Minhâc, s. 317.

⁷³⁰ Tevbe 122.

⁷³¹ Vâkı‘a 86-87.

⁷³² Mu‘cemu l-hurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II. 956.

⁷³³ Vâkı‘a 83-84.

Şart ve teşvik edatı olup, amel etmez.

Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir yerde kullanılmıştır.

وقالوا يا أيها الذي نزل عليه الذكر إنك لمحنون لوما تأتينا بالملائكة إن كنت من

الصادقين “Dediler ki: Ey kendisine Kur'ân indirilen (Muhammed) Sen mutlaka bir mecmunsun. Eğer peygamberlik davanda doğru kimselerdensen, bize melekleri getirmeliydin”⁷³⁴.

81. لَيْتَ

Keşke, ne olurdu, -se, -sa, eyvah gibi manaları içerir⁷³⁵.

لَيْتَ ve benzerlerinden olup müptedayı nasb, haberi ref eder⁷³⁶. Temenni edatıdır⁷³⁷. Çoğunlukla hayal, az olarak da olabilecekler temenni edilir⁷³⁸.

لَيْتَ için gereken bütün şartlar bu edatta da geçerlidir. (İsminin konumu, haberin başına ل gelmesi gibi). Yalnız müpteda ve haberden oluşan isim cümlesinin başına ما gelirse sonra gelecek olan ismin (ليت 'den sonra) mansup veya merfû okunması câizdir. Bir de kendisinden sonra mütekellim yâ'sı (ي) gelirse nûn-i vikâye (ن) zarureten dolayı kaldırılır⁷³⁹.

يا ليتني كنت معهم فأفوز فوزا عظيما “Ah ne olurdu, onlarla beraber

olaydım da büyük murada ereydim”⁷⁴⁰.

⁷³⁴ Hicr 6-7.

⁷³⁵ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 188.

⁷³⁶ Arapça Dilbilgisi, s. 161.

⁷³⁷ Arapça Türkçe Sözlük, s. 1401.

⁷³⁸ el-Hurûfu'l-'âmile fi'l-Kur'âni'l-Kerim, s. 185.

⁷³⁹ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerim, II, 960.

⁷⁴⁰ Nisâ 73.

قال يا ليت بيني وبينك بُعد المشرقين “Keşke seninle benim aramda doğu

ile batı arasındaki kadar bir uzaklık olsaydı.”⁷⁴¹ der.

82. ميم اللهم

Lafza-i Celâle bitişik olarak kullanılan م 'dir. Basralılar nidâ harfi يا 'dan bedel olarak kullanıldığını ve nidâ harfinin hazfedildiğini, onun yerine iki م 'in geldiğini, birinin diğerine idgâm edildiğini ve fetha ile harekelendiğini kabul ederler⁷⁴².

Kûfeliler ise bu kelimenin aslının يا الله أمنا بخير olduğunu ve bazı kısımların hazfedildiğini, ancak bu م 'in يا 'dan bedel olmadığını kabul ederler.

Kur'an-ı Kerim'de beş yerde geçmiştir:

قل اللهم مالك الملك “De ki: Ey mülkün sahibi Allah 'ım”⁷⁴³.

قل اللهم فاطر السماوات والأرض “De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan

Allah 'ım!”⁷⁴⁴.

83. ميم الاستفهام

Aslında ما iken başına harf-i cerlerin gelmesi sonucu elif hazfedilmiş ve م olarak kalmıştır.

⁷⁴¹ Zuhruf 38.

⁷⁴² Mu'cemu ħurûfi'l-Ķur'âni'l-Kerîm, II. 961.

⁷⁴³ Âli 'İmrân 26.

⁷⁴⁴ Zümer 46.

İbn Ya'îş *Şerhu'l-Mufasssal*'ında “Bu elifin kaldırılış sebebi şöyledir: Başına harf-i cer gelir sonra \ (elif) 'i hazfedilir. Çünkü o cümlede vurgulanmak istenen şey (sözün özü) sorudur⁷⁴⁵. Bu soru da ancak başına harf-i cerr gelmekle olur. Eğer elif (\) hazfedilmezse haberiye cümlesi gibi gözüktür (öyle zannedilir). O elifin kalktığını göstermek için م fetha ile harekelenir” der⁷⁴⁶.

Yukarıda açıklandığı gibi, haberiye cümlesi olursa “bunun sıla cümlesi nerede?” diye bir soru akla gelir. Bu tür karışıklığa mahal vermemek için bu elif hazfedilmiştir.

Soru م 'inin beraberce kullanıldığı harf-i cerler:

A) م = بِم ile:

قال أ بشرتموني على أن مسني الكبر فم تبشرون “Beni mi? dedi. Tehşir ettiniz? Bana ihtiyarlık gelip çatmışken artık beni ne suretle (nasıl) tebşir edersiniz?”⁷⁴⁷.

B) ل = لِم ile:

قالوا ربنا لم كتبت علينا القتال “Derler ki: Ey Rabbimiz! Niçin üzerimize bu kutâli (savaşı) yazdın?”⁷⁴⁸.

C) ع = عَم ile:

عم يتساءلون عن النبأ العظيم “Neden soruşuyorlar? O büyük mübâvvet haberinden ki onlar onda ihtilâfa düşüyorlar”⁷⁴⁹.

⁷⁴⁵ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerim. II. 962.

⁷⁴⁶ el-Mu'cemu'l-vasit. s. 851.

⁷⁴⁷ Hicr 54.

⁷⁴⁸ Nisâ 77.

⁷⁴⁹ Nebe' 1.

D) في = فِيمَ ile:

يسألونك عن الساعة أيان مرساها فيم أنت من ذكرها "Sana o saatten

soruyorlar; 'ne zaman demir atması?' Nerde senden onu anlatması?"⁷⁵⁰

E) من = مِمَّ ile:

فلينظر الإنسان مم خلق "Omın için insan düşünsün neden yaratıldı?"⁷⁵¹

84. مَا

-dığı (-eceği), ... ki (-deki), şey (şeyler), ne?, her (ne, ... se, en/an, yok, değil, ne... (olumsuzluk bildirir), -me /ma, -dığı sürece, herhangi, ne kadar..! ne..! (beğeni ifâde eder) adetâ (belirsizlik ifade eder) gibi manalara gelir⁷⁵².

Nahivciler bu harfin bazen mebni bir isim, bazense bir harf olduğunu söylerler⁷⁵³.

Aşağıda kullanılış şekilleri ve manalarından ne kadar değişik şekillerde geldiği anlaşılabacaktır.

A) İsim olarak vazifeleri ve delâlet ettiği noktalar:

a) ما الشرطية (şart ma'sı).

Cezm eden şart ismidir. Şart ve ceza gerektiren bir isim olup iki muzâriyi cezmeder⁷⁵⁴.

İbn-i Hişâma göre iki kısımda kullanılır.

1) Zamana işaret eder:

⁷⁵⁰ Nâzi`ât 42-43.

⁷⁵¹ Târık 5.

⁷⁵² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 190.

⁷⁵³ Mu`cemu ħurûfi'l-Ķur`âni'l-Kerim, II. 964.

⁷⁵⁴ el-Minhâc, s. 322.

وما تفعلوا من خير يعلمه الله “Hayra dair ise ne işlerseniz Allah onu bilir”⁷⁵⁵.

2. Zamana işaret eder:

“O halde hangilerinden nikâh ile müstefid oldunuzsa (faydalandınızsa), mehirlerini kendilerine verin ki farzdır”⁷⁵⁶.

Lügat âlimleri ما ‘nın şart ismi olduğunu söylerler. Çünkü fiile amel eden bir isim olmayıp, fiillerin isimlere amel ettiği ve buradaki amelin doğrudan değil de takdiren bir إن ile olduğu kabul edilir.

Şart ما ‘sının kullanıldığı değişik konumlar.

1) Şart Fiil-i Mazi, Cevap da Fiil-i Mâzi:

“Allah’ım, وما أفاء الله على رسوله منهم فما أوجفتم عليه من خيل ولا ركاب Resulü’ne onlardan (Beni Nadir’den) tahvil buyurduğu (alıp verdiği) fey’e gelince, siz ona ne at defrettiniz (koşturdunuz), ne de rikâb (deve)”⁷⁵⁷.

2) Şart Fiil-i Muzâri, Cevap da Fiil-i Muzâri:

وما يفعلوا من خير فلن يكفروه “Ve hayra dair her ne yaparlarsa hiçbir zaman ona küfran ile karşılanmayacaklardır”⁷⁵⁸.

3) Şart Fiil-i Mâzi, Cevap Fiil-i Muzâri:

وما آتيتم من ربا ليربو في أموال الناس فلا يربو عند الله “İnsanların mallarında nemalansın (artsın) diye verdiğiniz ribâ (fâiz) Allah yanında nemalanmaz (artmaz)”⁷⁵⁹.

⁷⁵⁵ Bakara 197.

⁷⁵⁶ Nisâ 24.

⁷⁵⁷ Haşr 6.

⁷⁵⁸ Âli ‘İmrân 115.

4) Şart Fiil-i Mâzi, Cevap Emir Fiili:

وما آتاكم الرسول فخذوه “Bir de Peygamber size her ne emir verirse

tutun”⁷⁶⁰.

5) Şart Fiil-i Mâzi, Cevap İsim Cümlesi:

قل ما أنفقتم من خير فல்லوالدين والأقربين “De ki: Verdiğiniz nafaka ana-

baba, en yakınlar... içindir”⁷⁶¹.

6) Şart Fiil-i Muzârî, Cevap ise İsim Cümlesi:

وما تفعلوا من خير فإن الله به عليم “Hayır olarak daha her ne yaparsanız,

her halde Allah onu bilir”⁷⁶².

b) ما الاستفهامية (Soru Ma'sı):

Anlaşılmayan bir şeyi, bir şeyin hakikati veya sıfatı hakkında bilgi almak için kendisiyle soru yöneltlen bir isimdir⁷⁶³.

الحاكة ما الحاكة “O Hâkka! Ne Hâkka?”⁷⁶⁴

İsmin başına gelebildiği gibi fiilin başına da gelebilir.

وما أدراك ما يوم الدين “Ve bildin mi (ey insan) nedir din gününü?”⁷⁶⁵

Bu, soruda bazen hakiki olur.

قال ما خطبكما “Derdiniz nedir? dedi”⁷⁶⁶.

Bazen de mecazi olur.

⁷⁵⁹ Rûm 39.

⁷⁶⁰ Haşr 7.

⁷⁶¹ Bakara 215.

⁷⁶² Bakara 215.

⁷⁶³ el-Mu‘cemu’l-vasîf, s. 851.

⁷⁶⁴ Hâkka 1-2.

⁷⁶⁵ İnfitâr 17.

⁷⁶⁶ Kasas 23.

ما أغنى عنهم ما كانوا يمتعون “O yaşatıldıkları zevkin kendilerine hiç

faydası olmayacaktır!”⁷⁶⁷

Bazı durumlarda bu soru şaşırma (taaccub)’dan kaynaklanır.

قال فما خطبكم أيها المرسلون “(İbrahim): O halde asıl memuriyetiniz

(gönderilmenize sebep olan iş) nedir ey mürselîn elçiler dedi”⁷⁶⁸.

Bazen ta’zim olur:

فأصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة “Ashab-ı meymene, ne ashab-ı (cennet

ehli) meymene!”⁷⁶⁹

Bazen tahkir (hakir) görme:

وأصحاب المشأمة ما أصحاب المشأمة “Ashab-ı meş’eme, ne ashab-ı

meş’eme!”⁷⁷⁰

Bazen de kınamayla beraber inkâr için kullanılır:

قال ما منعك ألا تسجد إذ أمرتك “Emrettiğim halde secde etmene mâni

ne oldu, dedi”⁷⁷¹.

c) ما الموصولة (İsm-i Mevsul Mâ’sı)⁷⁷²:

“Şey” manasına belgisiz (münekker) bir isim olup, bundan sonra bir sıfat gelir.

Bilinmeyen ve vasıfları meçhul kişilere işaret etmesine rağmen bilinen şey için kullanıldığını, aşağıdaki ayetin bilinen kişileri gösterdiğini bazıları söylese de, çoğunluk o ayette geçen “kadınlar” değil onlara isnat edilen sıfata işaretini ve bunun da “Onlardan temiz olanlar” olduğunu söylerler.

⁷⁶⁷ Şu‘arâ 207.

⁷⁶⁸ Zâriyât 31.

⁷⁶⁹ Vâkı‘a 8.

⁷⁷⁰ Vâkı‘a 9.

⁷⁷¹ A‘râf 12.

⁷⁷² Arapça Dilbilgisi, s. 249.

Size helâl olan kadınlardan nikah
edin”⁷⁷³.

Kur’an-ı Kerim’de geçtiği şekillere gelince;

1) Sadece ism-i mevsûl manası içermesi:

بل له ما في السماوات والأرض “Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa hep
O’nundur”⁷⁷⁴.

2) Mastar ve ism-i Mevsûl’ü beraber içermesi:

ولا أنتم عابدون ما أعبد “Siz de taparlardan değilsiniz benim
mâbudama!”⁷⁷⁵

3) İsm-i mevsûl ve sıfat manasını bir arada içermesi.

فأخرجهما مّا كانا فيه “Her ikisini de (Adem, Havva) bulundukları naz ü
naîm’den (cennet) çıkardı”⁷⁷⁶.

4) İsm-i mevsûl, sıfat ve mastar manasını berâberce içermesi.

لها ما كسبت ولكم ما كسبتم “Ona (geçen ümmete) kendi kazandığı, size
de kendi kazandığımız”⁷⁷⁷.

5) İsm-i mevsûl ve şart manasını içermesi:

وما أنفقتم من شيء فهو يخلفه “Her neyi hayra sarf ederseniz, O (Allah)
ona halef de verir”⁷⁷⁸.

c) ما النكرة (Nekrelik Mâ’sı)⁷⁷⁹:

Bu da sıfata ihtiyaç duyup-duymama konusunda çeşitlere ayrılır.

⁷⁷³ Nisâ 3.

⁷⁷⁴ Bakara 116.

⁷⁷⁵ Kâfirûn 3.

⁷⁷⁶ Bakara 36.

⁷⁷⁷ Bakara 134.

⁷⁷⁸ Sebe’ 39.

⁷⁷⁹ Mu’cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, II, 966.

a) Tam nekre ifade eden ما :

Sıfata ihtiyaç duymaz. Kendi varlığıyla bilinir.

إن تبدوا الصدقات فنعما هي “Sadakaları açık verirsiniz o ne iyi!”⁷⁸⁰

Burada “ne güzel şey” yani “sadakaların açık verilmesi ne güzeldir” manasını içerir.

b) Tam taaccûbi nekre ما ’sı:

Sıfata ihtiyaç duymaz ve “büyük bir şey” manasına gelir.

فما أصبرهم على النار “Bunlar ateşe ne sabırlı şeyler”⁷⁸¹.

c) Sıfatlı nekre ما ’sı:

Sıfata ihtiyaç duyar.

إنَّ الله لا يستحي أن يضرب مثلا ما بعوضة “Bilmeli ki Allah bir sivrisineği

bir mesel yapmaktan sıkılmaz”⁷⁸².

B) Harf olarak, vazifeleri ve delâlet ettiği noktalar:

a) Amel etmeyen nefy edici ما .

1) Mazi fiili nefy eder (olumsuzlaştırır):

فما وهنوا لما أصابهم في سبيل الله “Allah yolunda başlarına gelenlerden

dolayı fütur getirmediler (gevşemediler)”⁷⁸³.

2) Muzâri fiili nefy eder:

وما يخذعون إلا أنفسهم “Halbuki sırf kendilerini aldatırlar da”⁷⁸⁴.

3) İsim cümlesini nefy eder:

⁷⁸⁰ Bakara 271.

⁷⁸¹ Bakara 175.

⁷⁸² Bakara 26.

⁷⁸³ Âli ‘İmrân 146.

⁷⁸⁴ Bakara 9.

وما بعضهم يتابع قبله بعض *“Bir kısmı diğer kısmın kiblesine tâbi değil*

ki!”⁷⁸⁵

b) ما الحجازية (Leyse’nin ameli gibi amel eden nefy mâ’sı):

ليس gibi irabda amel eder. Yâni müptedâyı ref’, haberi nasb eder⁷⁸⁶.

Nahivciler ليس gibi amel etmesi için aşağıdaki şartları sıralarlar:

- 1) Haberinin isminin önüne geçmemesi.
- 2) Haberinin ma’mülû isminin önüne geçmemesi.
- 3) Olumsuzluk manasına gelen إِنَّ kendinden önce gelmemesi. Çünkü

iki olumsuz bir olumlu olur.

4) Olumsuzluğun إِلَّا ile bozulmaması.

5) Tekrarlanmaması.

Kur’an-ı Kerim’de haberini açıkça nasb etmesi iki yerde gelmiştir:

وما هذا بشر *“Bu bir beşer değil”*⁷⁸⁷.

وما هنّ أمهاتهم *“O kadınlar onların anaları değil”*⁷⁸⁸.

c) ما المصدرية (Mastar mâ’sı):

Kendinden sonra mastar varsayılan bir mastar harfidir. Çoğunlukla fiil cümlesinin başına gelir⁷⁸⁹.

فما اختلفوا إلا من بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم *“İmdi ihtilaf etmeleri, sırf*

*kendilerine ilim geldikten sonra aralarında bağı-ü ihtirastan dolayıdır”*⁷⁹⁰.

Bu da iki kısma ayrılır.

⁷⁸⁵ Bakara 145.

⁷⁸⁶ Arapça Türkçe Lügat, s. 1405.

⁷⁸⁷ Yûsuf 31.

⁷⁸⁸ Mucâdele 2.

⁷⁸⁹ el-Minhâc. s. 325.

⁷⁹⁰ Câsiye 17.

1) Zaman zarfı olarak gelip mastar manasına te'vil edilmesi:

وأوصاني بالصلاة والزكاة ما دمت حياً “Ve hayatta olduğum müddetçe

bana namaz ve zekât tavsiye buyurdu”⁷⁹¹. Yani مدّة حياتي (hayatım müddetince)

demektir.

2) Zarflıktan mücerretleşmiş mastar manasına te'vil edilmesi:

وإذا قيل لهم آمنوا كما آمن الناس قالوا أ نؤمن كما آمن السفهاء “Yine

bunlara ‘İnsanların iman ettiği gibi iman edin!’ denildiği zaman; ‘Ya!... Biz o budalaların iman ettikleri gibi mi iman ederiz?’ derler”⁷⁹². Burada كإيمان الناس

(insanların imanı gibi) manası verilir.

Başına كلّ izâfe olursa zarf gibi irablanır.

كلّما أوقدوا ناراً للحرب أطفاها الله “Her ne zaman harb için bir yangın

tutuşturdularsa, Allah onu söndürdü”⁷⁹³. Yani كلّ وقت أوقدوها “Onu yaktıkları

zamanın hepsinde” manası çıkar.

d) ما المؤكّدة (Tekid mâ’sı):

İrab etmeyen bir harftir. Asıl vazifesi ya mahzûf (hazfedilmiş) bir fiilden bedel veya kendisiyle beraber oluşan söylemi te’kidtir.

Te’kid edici ما ’da aşağıdaki sıralananlardan sonra kullanılır.

1) إذا ’dan sonra

وإذا ما غضبوا هم يغفرون “Her gazaplandıkları vakit de onlar kusur

örterler”⁷⁹⁴.

⁷⁹¹ Meryem 31.

⁷⁹² Bakara 13.

⁷⁹³ Mâ’ide 64.

⁷⁹⁴ Şûrâ 37.

2) متى 'dan sonra.

3) Harfi cerr'den sonra:

قال عما قيل ليصبحن نادمين “Buyurdu ki: Az bir zamanda nâdim (pişman)

olacaklar”⁷⁹⁵.

4) أحيانا ، قليلا ، كثيرا kelimelerinden sonra:

قليلا ما تشكرون “Siz pek az şükrediyorsunuz”⁷⁹⁶.

5) أي 'den sonra

أيما الأجلين قضيت فلا عدوان عليّ “İki müddetin herhangi birisini

ödersem demek aleyhime husûmet yok”⁷⁹⁷.

6) أين 'den sonra

أينما تكونوا يدر ككم الموت “Her nerede olursanız ölüm size yetişir”⁷⁹⁸.

7) Şart ifade eden إن 'den sonra

إما يبلغن عندك الكبر أحدهما أو كلاهما فلا تقل لهما أفّ “Ya birisi yahut ikisi

de yanında ihtiyarlık halinde gelirse, sakın onlara üff deme”⁷⁹⁹.

e) ما الكافّة (Amelden düşüren mâ)⁸⁰⁰.

Kendisi amel etmediği gibi kendinden önce gelen ve amel etme özelliği olan kelime (veya edat da) amel etme özelliğinden düşürür. Aşağıdaki şekilde kullanılır.

⁷⁹⁵ Mu'minûn 40.

⁷⁹⁶ Mu'minûn 78.

⁷⁹⁷ Kasas 28.

⁷⁹⁸ Nisâ 78.

⁷⁹⁹ İsrâ 23.

⁸⁰⁰ el-Minhac, s. 325.

1) إِنَّ ve benzerlerini.

إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ “Allah ancak bir tek ilâhtır!”⁸⁰¹

2) كَثَرَ ، قَلَّ ، قَصُرَ ، شَدَّ gibi fiillerin fâil taleplerini ortadan kaldırır.

كَثَرَ مَا أَزُورُكَ “Seni ziyaretim çoğaldı”.

3) رَبِّ ve فِي harfi cerlerini amelden düşürür:

رَبِّمَا يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ “Bir zaman olur, küfredenler arzu

çekerler ki müslüman olsa idiler”⁸⁰².

85. مَاذَا

“Ne?” manasına gelir⁸⁰³.

Soru ismi olup, kendisiyle bilinmeyen biri veya bir şey hakkında soru yöneltilir.⁸⁰⁴

Bazıları bu ismin soru مَا ’sı ile ism-i mevsûl ذَا ’sı (kendinden sonrası

fiil olursa) birleştiğini, eğer kendinden sonrası isim olursa bu ذَا ’nın işaret ismi olduğunu söylerler.

Fakat araştırmacılar bunun müstakil vazifeler icrâ eden bir soru ismi olduğunu kabul ederler.

Bu edâtın vazifesi cümlelerin haber yönünü soruya çevirmektir. Diğer soru edatlarında olduğu gibi bunda da hakiki soru ve mecâzi soru manaları içermeye durumu vardır. Kur’an-ı Kerim’de her iki manaya gelen âyetler vardır⁸⁰⁵.

⁸⁰¹ Nisâ 171.

⁸⁰² Hicr 2.

⁸⁰³ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 195.

⁸⁰⁴ el-Minhâc, s. 327.

⁸⁰⁵ Mu’cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerim. II. 1015.

a) Hakiki Soru Manasına:

ثمّ تولّ عنهم فانظر ماذا يرجعون “Sonra dön kendilerinden de bak ne neticeye varacaklar?”⁸⁰⁶

وما تدري نفس ماذا تكسب غدا bilmez”⁸⁰⁷.

b) Mecâzi Soru Manasına:

فماذا بعد الحقّ إلا الضلال “Haktan sonra da dalâletden başka ne vardır?”⁸⁰⁸

ويوم يناديهم فيقول ماذا أجبتم المرسلين “Ve hele onlara haykırıp da ‘Gönderilen peygamberlere ne cevap verdiniz’ diyeceği gün”⁸⁰⁹.

86. متى

Ne zaman?, hangi zamanda, ne zaman ... se, -den⁸¹⁰ gibi manalara gelir.

Arapça’da iki şekilde kullanılır.

a) Soru edâtı olarak,

a) Şart edâtı olarak (Kur’anda kullanılmamıştır).

Asıl kullanılış şekli soru edâtı olacaktır. Kendisiyle bilinmeyen bir zamandan soru yöneltilir. Bu soru bütün zamanları kapsar⁸¹¹. Bir yerde hakiki soru manasında kullanılmıştır.

حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله ألا إن نصر الله قريب

⁸⁰⁶ Neml 28.

⁸⁰⁷ Lokman 34.

⁸⁰⁸ Yûnus 32.

⁸⁰⁹ Kasas 65.

⁸¹¹ Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 197.

⁸¹¹ el-Mu’cemu’l-vasîf, s. 853.

“Peygamber ve beraberindeki iman edenler: ‘Allah’ın yardımı ne zaman’
diyeceklerdi. Bak işte, Allah’ın yardımı yakındır”⁸¹².

Diğer yerlerde ise çoğunlukla inkâr içeren mecâzi manada gelecek zamanı bildiren soru edâtı olarak gelmiştir.

يقولون متى هذا الوعد إن كنتم صادقين “Ve ‘Ne zaman bu vaad, eğer
doğru iseniz?’ diyorlar”⁸¹³.

فسينقضون إليك رءوسهم ويقولون متى هي “O vakit sana başlarını
sallayacaklar da: ‘Ne vakit o?’ diyecekler”⁸¹⁴.

87. مَعَ

Beraber, ile, birlikte gibi manalara gelir⁸¹⁵. Zaman zarfı veya mekân zarfı olan bir edâttır. Mekân veya zamanın birlikteliğine işaret eder.

İzafetle kullanılmazsa zarf olur. Kur’an-ı Kerim’de bütün kullanılışlarında muzaaf olarak gelmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de aşağıdaki şekillerde kullanılmıştır:

a) Mekân Zarfı Olarak:⁸¹⁶

ذرية من حملنا مع نوح “Ey Nuh ile beraber (gemiye) yüklediğimiz

kimselerin zürriyeti”⁸¹⁷

b) عِنْدَ manasında zarf olarak:

وهو الحقّ مصدّقاً لما معهم “Halbuki beraberlerindeki tastik edecek hak

o!”⁸¹⁸

⁸¹² Bakara 214.

⁸¹³ Yâsîn 48.

⁸¹⁴ İsrâ 51.

⁸¹⁵ el-Mu‘cemu’l-vasît. s. 876.

⁸¹⁶ Arapça Dilbilgisi, s. 251.

⁸¹⁷ İsrâ 3.

c) بَعْدُ manasında zaman zarfı olarak⁸¹⁹:

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا “Demek ki zorlukla beraber (zorluktan sonra) bir kolaylık var!”⁸²⁰

d) مَصَاحِبَةٌ (beraberlik, birlikte) manasında zarf olarak:

وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاهِلِينَ “O iki kadının ikisini de denildi ki: Girin ateşe girenlerle beraber”⁸²¹.

e) مَشَارَكَةٌ (ortaklık) manasında zarf olarak:

وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ “Biz bataklıkla dolar giderdik”⁸²².

f) İlim, ihâta, te’yid, kudret, nusret vs. gibi manaları içeren mecâzi zarf olarak:

وَلَا تَتَّخِذُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ “Allah’la beraber başka bir tanrı ıydırmayın”⁸²³.

88. مَنْ

Kim?, o kimse ki!, kimse (ler), kişi (ler), kimi (her) kim ... se, -en-an gibi⁸²⁴ manalar gelir.

A) مَنْ الشَّرْطِيَّةُ (Şart men’i):

Cezm eden şart ismi olup iki fiile ihtiyaç duyar. Bunlardan biri şart, diğeri cevap olup özellikle âkil kimseler için (insanlar için) kullanılır.⁸²⁵

⁸¹⁸ Bakara 91.

⁸¹⁹ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerim, II, 1017.

⁸²⁰ İnşirâh 5.

⁸²¹ Tahrim 10.

⁸²² Muddessir 45.

⁸²³ Zâriyât 51.

⁸²⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 200.

Şart edâtı olarak Kur'an'da aşağıdaki şekillerde gelmiştir⁸²⁶.

a) Şart fiili mazi, cevap da mazi.

فمن شاء ذكره “Dileyen onu tezekkür eder!”⁸²⁷

b) Şartı fiili muzari, cevâbı da muzari:

ومن يكسب إثما فإنما يكسبه على نفسه “Mâmafiḥ kim bir vebâl

kazanırsa, onu sırf kendi aleyhine kazanır”⁸²⁸.

c) Şartı fiili mâzi, cevâbı emir:

فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم “O halde kim size

tecavüz ettiyse (saldırdıysa), sizde ona ettiği tecavüzi misliyle tecavüz edin”⁸²⁹.

d) Şartı fiili mazi, cevabı muzâri:

ومن جاهد فإنما يجاهد لنفسه “Mücâhede eden, sırf kendi hesabına

mücâhede eder”⁸³⁰.

e) Şartı fiili muzari, cevâbı mâzi:

ومن يخرج من بيته مهاجرا إلى الله ورسوله ثم يدركه الموت فقد وقع أجره على الله

“Ve her kim Allah'a ve Peygamber'e hicret kasdıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, muhakkak ki onun ecri (mükâfatı) Allah'a düşer”⁸³¹.

f) Şartı kan ile mansup isim cümlesi, cevâbı basit isim cümlesi:

من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والآخرة “Kim diünya sevabı

istiyorsa, bilsin ki diünya sevabı da, ahiret sevabı da Allah'ın yanındadır”⁸³².

⁸²⁵ Arapça Dilbilgisi, s. 251.

⁸²⁶ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 1015.

⁸²⁷ Muddessir 55.

⁸²⁸ Nisâ 111.

⁸²⁹ Bakara 194.

⁸³⁰ Ankebût 6.

⁸³¹ Nisâ 100.

Bazen de cevabı **إِنْ** mensuh isim cümlesidir.

“Her kim Allah’a ve Allah’ın meleklerine, resullerine ve Cibril’e ve Mikale düşman olursa, bilsin ki Allah kafirlerin düşmanıdır”⁸³³.

g. Şartı fiil cümlesi, cevabı isim cümlesi:

“Her kim bunun arkasından yine tecaviiz ederse, artık ona elim (gayet acı) bir azap vardır!”⁸³⁴

h. Şartı isim cümlesi, cevabı ise ya mazi fiilden müteşekkil fiil cümlesi, veya muzariden oluşan fiil cümlesi:

“Her kim peşin istiyorsa, ona dünyada peşin veririz, dilediğimiz kadar istediğimize”⁸³⁵.

“Her kim dünya (alçak) hayatı ve zinetini murad ederse, biz onlara amellerini dünyada tamamen öderiz”⁸³⁶.

B) مَنْ الاستفهامية

Kendisiyle insanlardan “kim” diye sorulur. Bu soru bazen hakiki (gerçek) soru olur.⁸³⁷

“(İsa) onlara: Kimdir benim Allah yolunda arkadaşlarım? dedi”⁸³⁸.

⁸³² Nisâ 134.

⁸³³ Bakara 98.

⁸³⁴ Bakara 178.

⁸³⁵ İsrâ 18.

⁸³⁶ Hûd 15.

⁸³⁷ el-Minhâc, s. 332.

⁸³⁸ Âli ‘İmrân 52.

Bazen mecazi soru olur. Bu soru da hakiki gibidir. Ancak ondan bahsedilen soru olmayıp aşağıda misalleriyle vereceğimiz manalardır. İşte bunlar mecazi olur.

a. Takriri (karar, rapor):

قل من ربّ السماوات والأرض قل الله “De ki: ‘Göklerin ve yerin Rabbi kim?’ De ki: ‘Allah!’”⁸³⁹

b. İnkâr, tevbih (kınama), nefiy (olumsuzluk):

ومن اظلم ممن منع مساجد الله أن نذكر فيها اسمه “Allah’ın mescitlerinde, Allah’ın isminin anılmasını engelleyen kimselerden daha zalim kim olabilir?”⁸⁴⁰

مَنْ علم ‘den türeyen kelimelerden sonra gelen hem soru, hem de ism-i mevsul konumunda gelir (her iki manayı da kapsar).

فسوف تعلمون من تكون له عاقبة الدار “Artık yakında dünya evinin sonunun kimin olacağını bileceksiniz”⁸⁴¹

Eğer مَنْ ‘den sonra ذا gelirse iki ihtimal olur:

a. Basit oluşu (yani bir kelime olup akıllardan soru yöneltilen edat oluşu)

من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه “O’nun izni olmadan huzurunda şefaât etmek kimin haddine!”⁸⁴²

b. Soru ismi مَنْ ile işaret ismi ذا ‘nın birleşmesi

من ذا الرجل؟ “Su adam kim?” veya soru ismi مَنْ ile ism-i mevsul ذا

‘nın birleşmesi, “Gülen kim?” من ذا ضحك؟ gibi.

C) مَنْ الموصولة (İsm-i mevsul men’i)⁸⁴³

⁸³⁹ Ra’d 16.

⁸⁴⁰ Bakara 114.

⁸⁴¹ En’âm 135.

⁸⁴² Bakara 255.

İsm-i mevsul konumunda olup الذي manası içerir. İsm-i mevsuller kendi arasında ikiye ayrılır:

a. Hass ism-i mevsül: müfred, tesniye ve cem'ileri için ayrı ayrı şekli bulunanlardır.

b. Müşterek ism-i mevsüller: Müzekker ve müennesi, müfred, tesniye ve cem'i için ayrı ayrı şekilleri bulunmayanlardır. مَنْ müşterek ism-i mevsüller grubuna girip akıl taşıyan varlıkların müzekker ve müennesi, müfred, tesniye ve cem'i için aynı şekilde kalıp lafzına göre müfred, kullanıldığı yerin durumuna göre mana itibarıyla müzekker, müennes vs. olur.

Mutlaka sıra cümlesine ihtiyaç vardır. Kur'an-ı Kerim'de مَنْ akıl taşımayan varlıklar için de kullanılmıştır:

والله خلق كل دابة من ماء فمنهم من يمشي على بطنه ومنهم من يمشي على رجليه

وهم من يمشي على أربع “Allah her hayvanı bir sudan yarattı. Öyle iken kimi karnı üzerinde yürür, kimi iki ayak üstünde yürür, kimi de dört ayak üstünde yürür”⁸⁴⁴.

İbn Ya'îş yukarıdakinin akıl taşımayanlar için kullanıldığını kabul etmeyip oradaki hadisenin kinaye olduğunu akılsızların akıllılara kinaye olduğunu savunur.

ليدخل الله في رحمته من يشاء “Allah dilediğini rahmetine koyacağı

için”⁸⁴⁵.

يحبون من هاجر إليهم “Kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler”⁸⁴⁶.

D) مَنْ النكرة الموصوفة (Nekre sıfat men'i)

⁸⁴³ el-Mu'cemu'l-vasıl, s. 887.

⁸⁴⁴ Nûr 45.

⁸⁴⁵ Feth 25.

⁸⁴⁶ Haşr 9.

Aşağıdaki durumlarda nekre sıfat men'i gelir⁸⁴⁷:

- Müfred bir kelime ile vasıflanırsa (sıfatlanırsa),
- رُبَّ kelimesi kendinden önce gelirse (Kur'an'da kullanılmamıştır),
- نَعَمْ 'den sonra gelirse (Kur'an'da kullanılmamıştır),
- كُلَّ 'den sonra gelirse,

كُلَّ مِنْ عَلَيْهَا فَاَن “Yeryüzünde bulunan her şey fanidir”⁸⁴⁸.

إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنُ عَبْدًا “Göklerde ve yerde

Rahman'a kıl olarak gelmeyecek hiçbir kimse yoktur”⁸⁴⁹.

Bütün bunlara rağmen genellikle nekre sıfat men manası ile ism-i mevsul men manası beraberce kullanılır:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا “Bir yalanı Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir?”⁸⁵⁰

فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ “İçlerinden kimine Allah hidayet nasip etti”⁸⁵¹.

89. مِنْ

...den/dan, ...de/da, ...den biri/bir kısmı, yüzünden, ...den dolayı, ...le (ile), karşı (karşılık) yanında gibi manalara gelir.⁸⁵²

İsimleri ve zamirleri cerr eden harfi cerr'dir.

Kullanıldığı manalar:

A. ابتداء الغاية (Başlangıç)

⁸⁴⁷ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm. II, 1021.

⁸⁴⁸ Ralunân 26.

⁸⁴⁹ Meryem 93.

⁸⁵⁰ Hûd 18.

⁸⁵¹ Nahl 36.

⁸⁵² Bkz. Arapça Dilbilgisi. s. 251; Arapça Edatlar Sözlüğü. s. 202.

Bu, harfi cerrin asıl kullanıldığı manadır⁸⁵³.

Eğer mekan başlangıcında kullanılmışsa mecazi başlangıç olur.

“Onları sakın azaptan kurtulur sanma!”⁸⁵⁴ فلا تحسبنهم بمغفرة من العذاب

Diğer türlü gerçek başlangıç bildirir.

“Sudan bir insan yaratan O’dur”⁸⁵⁵ وهو الذي خلق من الماء بشرا

B. التبعض (Teb’iz bir kısım ifade eder):

Bir şeyde bir cüz kısım göstermek içindir:

“Onların mallarından bir sadaka al”⁸⁵⁶ خذ من أموالهم صدقة

C. التبيين (Tebyin: Açıklama):

“Ben) hem size, Tevrat’tan önümde ومصداقا لما بين يدي من التوراة

bulmanı tasdik edici”⁸⁵⁷.

D. البدلية (Bedel):

“Yoksa Allah’tan başka şefaathiler mi أم اتخذوا من دون الله شفعاء

edindiler?”⁸⁵⁸

D. التفضيل (Tafdil)⁸⁵⁹:

Bu da hayır ve şerde üstünlük göstermek için⁸⁶⁰:

“Allah’dan daha doğru sözlü kim olabilir?”⁸⁶¹ ومن أصدق من الله حديثا

⁸⁵³ el-Ḥurûfu’l-‘âmile fi’l-Ḳur’âni’l-Kerîm, s. 295.

⁸⁵⁴ Âli ‘İmrân 188.

⁸⁵⁵ Furkân 54.

⁸⁵⁶ Tevbe 103.

⁸⁵⁷ Âli ‘İmrân 50.

⁸⁵⁸ Zümer 43.

⁸⁵⁹ Mu‘cemu ḥurûfi’l-Ḳur’âni’l-Kerîm. III. 1041.

⁸⁶⁰ el-Mu‘cemu’l-vasîl, s. 888.

⁸⁶¹ Nisâ 87.

E. السببية والتعليل (Sebeb, ta'lil):

وابيضَّت عيناه من الحزن وهو كظيم “Ve üzüntüden gözlerine ak düştü,
artık yutkumuyor, yutkumuyordu”⁸⁶².

F. بمعنى الحال (Hal)⁸⁶³:

خلق الإنسان من عجل “İnsan aceleci olarak yaratılmıştır”⁸⁶⁴.

G. الظرفية (Fi manasına zarf olarak):

إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا إلى ذكر الله “Cuma günü namaz için
çağrı yapıldığında hemen Allah'ın zikrine (anılmasına) koşun”⁸⁶⁵.

H. الاستعلائية (على manasına):

ونصرنا من القوم الذين كذبوا بآياتنا “Ayetlerimize yalan diyen kavimden
öcünü aldı”⁸⁶⁶.

I. المجاوزة (عن manasında cüz, kısım):

ذلك ما كنت منه تحيد “İşte o senin kaçıp durduğun! diye”⁸⁶⁷.

İ. عند manasına:

إن الذين كفروا لن تغني عنهم أموالهم ولا أولادهم من الله شيئا “O inkar
edenlere muhakkak ki ne malları, ne çocukları Allah'a karşı zerre kadar fayda
vermeyecektir”⁸⁶⁸.

⁸⁶² Yûsuf 84.

⁸⁶³ Mu'cemu ħurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, III, 10+1.

⁸⁶⁴ Enbiyâ 37.

⁸⁶⁵ Cum'a 9.

⁸⁶⁶ Enbiyâ 77.

⁸⁶⁷ Kâf 19.

⁸⁶⁸ Âli 'İmrân 10.

J. التوكيدية (Te'kid):

ما لكم من إله غيره “O’ndan (Allah’ian) başka ilahımız yoktur”⁸⁶⁹.

90. مَهْمَا

her ne ...-se, her ne ki gibi manalara gelir.

a. Şart ismidir. İki fiili cezmler eder. Biri şartı diğeri cevabı olur. *Her ne ki* manasına gelir.

b. Şart fiili zaman zarfı olur. Her ne zaman manasına gelir.

Bu edatın terkibi konusunda nahivciler arasında iki görüş vardır. Bazısı basit olduğunu savunurken, bazıları ise şart ismi ما ile zaid bir ما’nın birleşmesi ve araya هـ’nin gelmesiyle oluştuğunu savunurlar.

Bazıları harf der, bazıları ise isim derler.

Kur’an-ı Kerim’de sadece bir yerde kullanılmıştır.

وقالوا مهما تأتنا به من آية لتسحرنا بها فما نحن لك بمؤمنين “Ve: Sen bizi büyülemek için her ne mucize getirirsen getir, asla sana inanacak değiliz, derlerdi”⁸⁷⁰.

91. تَوْنُ الْوَقَايَةِ

Harekeyi koruduğu için bu ismi alır.

Mütekellim ya’sından önce gelip amel etmeyen bir harfdir. Üç şekilde kullanılır⁸⁷¹.

a. Mütekellim ya’sı mazi, muzari ve emir fiillerle beraber kullanılıp mef’ulün bih olup nasb mahallinde kullanıldığındaki durumu⁸⁷²:

⁸⁶⁹ Mu’minûn 32.

⁸⁷⁰ A’râf 132.

⁸⁷¹ el-Minhâc, s. 335.

⁸⁷² Mu’cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerîm, III. 1106.

فَإِنْ لَمْ تَأْتِنِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي “Eğer onu bana getirmezseniz, artık

benim yanımda size zahire yok!”⁸⁷³

أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مَبِينٍ “Veya bana muhakkak mazeretini gösteren açık,

kesin bir gerekçe getirir”⁸⁷⁴.

b. Mükellim ya’sı isim fiillerle beraber kullanılıp nasb mahallinde olduğundaki durumu⁸⁷⁵.

وَأَنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ “Ben onun adını Meryem koydum”⁸⁷⁶.

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ “Eyyub’u da; zira: ‘Bana bu hastalık

mübtela oldu’ diye rabbine dua etti”⁸⁷⁷.

c. Mutekellim ya’sı harfi cerr ile cerr mahallinde kullanıldığında:

لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ عَنِّي “Herhalde benden bütün kötülükler gitti,

der”⁸⁷⁸.

مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيهِ “Malum benden yana hiçbir şeye yaramadı”⁸⁷⁹.

92. (نُونُ الْمُشَدَّدَةِ) نُونُ التَّوَكُّيدِ الثَّقِيلَةِ⁸⁸⁰

Muzari fiillerin istikbali (geleceği) gösterenlerin ve emir fiillerin sonuna gelip manada kesinlik anlamı kazandırır. Şeddeli olduğu için ağır (şeddeli) te’kid nun’u denmiştir⁸⁸¹.

⁸⁷³ Yûsuf 60.

⁸⁷⁴ Neml 21.

⁸⁷⁵ Mu‘cemu ħurûfî’l-Ķur’ânî’l-Kerîm, III, 1106.

⁸⁷⁶ Âli ‘İmrân 36.

⁸⁷⁷ Enbiyâ 83.

⁸⁷⁸ Hûd 10.

⁸⁷⁹ Hâkka 28.

⁸⁸⁰ Geniş bigi için bkz. Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi. s. 343.

Mazi fiil ve muzarinin hale delalet edenine bitişmez.

Kur'an-ı Kerim'de emir fiiler bu nun ile te'kidli kullanılmamıştır.

Kullanıldığı muzari menfi olmaz. Sonuna eklendiği müfred muzarinin son harfini meftüh, cem'in sonunu (vav'ını düşürerek) mazmüm ve müfred muhatabının sonunu da (ya'sını ve nun'unu düşürerek) meksür kılar.

Muzarinin bütün sigalarında kullanılır. Tesniye ve cem'e mahsus nunlar müşeddet nun gelince düşmesine rağmen müennes cem'in nun'u kalır ve iki nun arasına elif getirilir.

Bu genellikle ل ، اَمَّا ، هَلْ ile beraber kullanılır.

وَلَا مَرْتَهُمْ فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ “Yine mutlaka onlara emredeceğim de.

Allah'ın yarattığını değiştirecekler”⁸⁸².

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ “Sakin ilahlarınızı bırakmayın! dediler”⁸⁸³.

93. (نُونُ الْمُخَفَّفَةِ) نُونُ التَّوَكُّيدِ الْخَفِيفَةِ

Şeddesiz te'kid nun'udur. Müşeddede ile bütün özellikleri itibariyle aynı olmasına rağmen şeddesiz te'kid nunu muzarinin tesniye ve müennes cemilerine eklenmez. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde kullanılmıştır: 'Alak, 15 (لَنَسْفَعْنَ), Yûsuf,

32 (لِيَكُونَنَّ).

94. نُونُ الْمُثْنَى⁸⁸⁴

Müfred kelimeler (isimler) sonuna bir elif ile bir meksur nun ile veyahut üstün ya ile bir nun ilave etmekle tesnine (ikil) yapılır ki.⁸⁸⁵ işte o kelimenin sonundaki nün-i müsenna nunudur⁸⁸⁶.

⁸⁸¹ el-Minhâc, s. 335.

⁸⁸² Nisâ 119.

⁸⁸³ Nûh 23.

⁸⁸⁴ Geniş bilgi için bkz. el-Mu'cemu'l-vasît, s. 895.

كلتا الجنتين آتت أكلها “İki bağıın ikisi de yemişlerini vermiş”⁸⁸⁷.

كأن في أذنيه وقرا “Sanki kulaklarında bir ağırlık varmış gibi”⁸⁸⁸.

95. نُون جَمْعِ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ

Salim müzekker cemi, müfred ismin sonuna ref halinde vav, nun (نون)

veyahut nasb ve cerr halinde ya, nun (ين) ilave etmek suretiyle meydana getirilir⁸⁸⁹.

İşte bu cemin sonundaki fetha üzere mebni nun’a cemi müzekkeri salim nun’u denir.⁸⁹⁰

أَنَا لِمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا “Gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?”⁸⁹¹

أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ “Veya uyuntu (şehvetten yoksun) erkek hizmetçilerden”⁸⁹².

96. نُون جَمْعِ التَّكْسِيرِ

Müfred kelimenin şekli değiştirilerek (kıvrılarak) meydana getirilen cem’e “cem’i teksir” denir⁸⁹³. Bu şekilde yapılarak oluşturulan ve فُعْلَان ، فُعْلَان kalıbında gelen cem’ilerin sonunda olan cem-i teksir nun’u denir⁸⁹⁴.

⁸⁸⁵ Arapça Dilbilgisi. s. 37.

⁸⁸⁶ el-Minhâc, s. 337.

⁸⁸⁷ Kehf 33.

⁸⁸⁸ Lokmân 7.

⁸⁸⁹ en-Nahvu’l-vâdih. I. 80.

⁸⁹⁰ İzhâr ve Tercümesi, s. 80.

⁸⁹¹ İsrâ 49.

⁸⁹² Nûr 31.

وإن تخالطوهم فإخوانكم “Kendilerine (yetimlere) karışsanız

kardeşinizdirler”⁸⁹⁵.

ولآمرئهم فليستكن آذان الأنام “Mutlaka onlara emredeceğim de

hayvanların kulaklarını yaratacaklar”⁸⁹⁶.

97. نُون الْأَفْعَالِ الْخَمْسَةِ ⁸⁹⁷

Beş fiil denilen ve تفعّلون ، يفعلون ، يفعلون ، يفعلون ، يفعلون kalıplarında gelen fiiller ref halinde bu nunların verdiği nasb ve cezm halinde ise bu nunun hazfi şeklinde irablanırlar. ⁸⁹⁸

ومنهم الذين يؤذون النبي “Yine içlerinden peygamberi incitenler var”⁸⁹⁹.

وإذا كالوهم أو وزنوهم يخسرون “Kendileri başkalarına birşey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçek ve tartarlar”⁹⁰⁰.

98. نُون الْمُضَارَعَةِ

Şimdiki veya gelecek zamanı bildiren fiillere muzari denir⁹⁰¹. Fiil-i muzari (ن ، ا ، ت ، ي) şeklindeki dört harften biri ile başlar. İşte sülasi fiiller meftuh, rubailerde mazmum olan ن ‘a muzari nun’u denir.

⁸⁹³ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, III, 1124.

⁸⁹⁴ Arapça Dilbilgisi, s. 43.

⁸⁹⁵ Bakara 220.

⁸⁹⁶ Nisâ 119.

⁸⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, III, 1124.

⁸⁹⁸ en-Nahvu’l-vâdiḥ, I, 70.

⁸⁹⁹ Tevbe 61.

⁹⁰⁰ Mutaffifin 3.

⁹⁰¹ Arapça Dilbilgisi. s. 55

Bu ن 'nun kullanıldığı siga nefis-i mütekellim maal gayr'dır. Mana olarak, a.İster müzekker olsun, isten müennes iki kişiye işaret eder, b.Cem'i mütekellime işaret eder, c.Bazen de ta'zimden dolayı öyle yazılır, ancak bir olan Allah (c.c.) işaret eder.

إِنَّا نَعْلَمُ مَا يَسْرُونَ وَمَا يَعْلَنُونَ “Biz onların içlerini de biliriz, dışlarını da”⁹⁰².

نَحْبُ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعُ الرَّسُولَ “Davetine uyalım ve peygamberlerin izince gidelim!”⁹⁰³

99. نَعَمْ

Evet, elbette, tabi, peki manalarına gelir⁹⁰⁴.

Cevap harfi olup, amel etmez.⁹⁰⁵ Dört şekilde kullanılır⁹⁰⁶:

- Muhbiri tasdik. Haber verenin doğruluğunu tasdik,
- Talepten sonra vaad,
- Kendisinden soru sorulunca karşıdakini bilgilendirme,
- Sözün başında i'lam,

Kur'an-ı Kerim'de dört yerde geçmiştir.

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ

المقربين “Bütün sihirbazlar Firavun'a geldiler: 'Galip gelirsek elbette bize

mükafat var değil mi?' dediler. 'Evet, o zaman siz elbette gözdelelerden olacaksınız' dedi”⁹⁰⁷.

⁹⁰² Yâsîn 76.

⁹⁰³ İbrâhîm 44.

⁹⁰⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 212.

⁹⁰⁵ el-Minhâc, s. 332.

⁹⁰⁶ Mu'cemu hırûfî'l-Kur'ânî'l-Kerîm, III, 1138.

⁹⁰⁷ A'râf 113-114.

“De ki: Evet! Hem de çok aşağılanmış olarak!”⁹⁰⁸ قل نعم وأنتم داخرون

100. هَا

A. التنبيه (Tenbih) olarak⁹⁰⁹:

Amel etmeyen bir harftir. Muhatabı kendisine anlatılana dikkat çekmesi, o şeyin mana ve ehemmiyetini vurgulamak için tenbih niteliği taşır.

“İşte siz öylesiniz, diyelim ki, biraz
ها أنتم هؤلاء حاجتكم فيما لكم به علم
bilginiz olan konuda tartıştınız”⁹¹⁰.

“Ve kardeşlerine: ‘Bize gelin diyenleri’
والقاتلين لإخوانهم هلم إلينا
(Allah biliyor)”⁹¹¹.

B. الأمرية (Emir) olarak⁹¹²

Emir isim fiil olup emir manası içerir.

“(Kitabı sağından verilen) der: Alın okuyun
فيقول هاؤم اقرءوا كتابيه
kitabımı!”⁹¹³

C. للتنبيه (Tenbih) olarak⁹¹⁴

Geçmiş konunun unutulmaması gerektiğini tenbih eder. Üç yerde geçmiş olup (Kur’an’da), ha’dan sonraki elif hafzedilmiştir.

“Ey mü’minler, hepiniz
وتوبوا إلى الله جميعا أيها المؤمنون لعلكم تفلحون
Allah’a tevbe edin ki, mutluluğu bulabilesiniz”⁹¹⁵.

⁹⁰⁸ Sâffât 18.

⁹⁰⁹ Mu‘cemu ħurûfi’l-Kur’âni’l-Kerim. III. 1139.

⁹¹⁰ Âli ‘İmrân 66.

⁹¹¹ Ahzâb 18.

⁹¹² el-Mu‘cemu’l-vasit, s. 968.

⁹¹³ Hâkka 19.

⁹¹⁴ el-Minhâc, s. 338.

سنفرغ لكم أيها الثقلين “Yarın size kalacağız (yakında hesabımızı ele

alacağız) ey insan ve cin!”⁹¹⁶

101. هَلْ

...mi, mi? soru manalarını içerir⁹¹⁷.

Soru harfidir.⁹¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de şu şekillerde kullanılmıştır⁹¹⁹.

A. İstifham-ı Takriri:

Bir şeyi isbat ve kararlılığını bildirmek için kullanılır. Yani قَدْ veya إِنَّ

manası içerir. Bu da şu şekillerde kullanılır.

a. Ta'zimde takrir:

هل في ذلك قسم لذي حجر “Nasıl, bunlarda bir akıl sahibi için bir
yemin (edilir şey) var değil mi?”⁹²⁰

b. Teşvikte takrir:

هل أتاك حديث الغاشية “Geldi mi sana o Gâşiye (herşeyi kuşatacak
salgın, istilacı kıyametin) haberi?”⁹²¹

c. Tevbihte takrir:

قل هل ننبؤكم بالأخسرين أعمالا “De ki: Size amelleri en çok hüsrana
gidenleri haber vereyim mi?”⁹²²

B. İstifhâm-i İnkârî:

⁹¹⁵ Nûr 31.

⁹¹⁶ Rahmân 31.

⁹¹⁷ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 220.

⁹¹⁸ Arapça Dilbilgisi, s. 254.

⁹¹⁹ Mu'cemu hurûfi'l-Kur'âni'l-Kerîm, III, 1141.

⁹²⁰ Fecr 5.

⁹²¹ Gâşiye 1.

⁹²² Kehf 103.

قل هل يستوي الأعمى والبصير “De ki: K r ile gören bir olur mu?”⁹²³

فهل ترى لهم من باقية “Bak Şimdi görebilir misin onlardan bir kalıntı?”⁹²⁴

C. İstifham-i Talebi:

فهل لنا من شفعاء فيشفعوا لنا “Bak Şimdi bizim Őefaath lardan hiçbiri var mı ki, bize Őefaath etsinler?”⁹²⁵

ولقد تركناها آية فهل من مدكر “Andolsun ki, o gemiyi bir ibret olarak bıraktık. Fakat d Ő inen mi var ki!”⁹²⁶

D. İstifham-i Arzi:

هل أَنبؤكم على من تنزل الشياطين “Şeytanların kimin üzerine indiŐ ini size haber vereyim mi?”⁹²⁷

فقل هل لك إلى أَن تزكّى “De ki: İster misin temizlenesin?”⁹²⁸

102. (الوَائِ الْمَفْرَدَة) وَ

Ve, ile (beraber), hem....hem, halbuki, ki, boyunca, birlikte, ant olsun (yemin olsun), nice gibi manaları i erir⁹²⁹.

Kur’an-ı Kerim’de kullanıldıŐ ı yerler⁹³⁰:

A. Kasem Vav’ı:

⁹²³ En’ m 50.

⁹²⁴ Hâkka 8.

⁹²⁵ A’râf 53.

⁹²⁶ Kamer 15.

⁹²⁷ Őu’arâ 221.

⁹²⁸ Nâzi’ t 18.

⁹²⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 228.

⁹³⁰ Mu’cemu ĥur fi’l-Kur’âni’l-Kerim, III, 1146.

İsmi cerr eder, zamirleri cer etmez. Yeminde kullanılır. Yeminin cevabı haberiyle cümlesi olur.

قالوا بلى وربنا “(Onlar da): Evet Rabbimiz hakkı için gerçek!

diyecekler”⁹³¹.

والسما ذات الرجع “Andolsun o dönüşlü göğ”⁹³².

B. Atıf Vav’ı:

Mana olarak cem’i ve ortaklığa işaret eder, bu da müfredi müfrede atfetmekle veya cümleyi cümleye atfetmekle olur⁹³³. Eğer müfred-müfrede atfedilirse mana ve lafızda ortaklığı gösterir. İsim veya fiil oluşunda, nasb-cer, cezm, ref halinde beraberliğe sebep olur. Yani ikinci sıraladığımız şeylerde birinciye tabi olur. Manada ise olumlu ve olumsuzlukta tabi olur.

ومن يعص الله ورسوله “Her kim de Allah’a ve Peygamberine isyan ederse”⁹³⁴.

وجعل لكم السمع والأبصار “Öyle iken size işitme ve gözler verdi ki”⁹³⁵.

C. İbtidaiyye (başlangıç) vav’ı:

Söylemin başlangıcında bulunur⁹³⁶.

ومنكم من يتوفى “İçinizden kiminizin canı yanıyor”⁹³⁷.

والله بما تعملون عليم “Allah bütün yaptıklarınızı bilir”⁹³⁸.

D. Hal vav’ı⁹³⁹:

⁹³¹ En‘âm 30.

⁹³² Târik 11.

⁹³³ Arapça Dilbilgisi, s. 227.

⁹³⁴ Nisâ 14.

⁹³⁵ Nahl 78.

⁹³⁶ Mu‘cemu hurûfi’l-Şur’âni’l-Kerim, III, 1146.

⁹³⁷ Hacc 5.

⁹³⁸ Nûr 28.

⁹³⁹ Geniş bilgi için bkz. el-Mu‘cemu’l-vasit, s. 1005.

وماتوا وهم كافرون “Kafîr olarak öliip gitmişlerdir”⁹⁴⁰.

فانتقمنا منهم وإتھما لبيامام مبین “Onlardan da intikam aldık. İkisi de apaçık önde bulunuyorlar”⁹⁴¹.

E. Maiyyet (Beraberlik) vav’ı:

جَنّات عدن يدخلونها ومن صلح “Adn cennetleri, onlara salih olanlarla beraber gireceklerdir”⁹⁴².

وما يعبدون من دون الله “Allah’tan başka taptıkları şeyleri”⁹⁴³.

F. İ’tiraz vav’ı:

ومن النخل من طلعها قنوان دانية “Hurma ağacının tomurcuğundan sarkan salkımlar”⁹⁴⁴.

وما أكثر الناس ولو حرصت بمؤمنين “Sen ne kadar arzu etsen de (insanların birçoğu) mümin değildir!”⁹⁴⁵

G. Te’kid vav’ı:⁹⁴⁶

فلما أسلمنا وتلّه للحجين “Ne zaman ki ikisi de bu şekilde (Allah’a) teslim oldular, (İbrahim) omu tuttu şakağına yıktı (şakağı üzerine yatırdı)”⁹⁴⁷.

سيقولون ثلاثة رابعهم كلبهم ويقولون خمسة سادسهم كلبهم رجما بالغيب ويقولون

سبعة وثامنهم كلبهم “(Kimileri) ‘Üçtür. Dördüncüleri köpekleridir’ diyecekler;

(kimileri de), ‘Beştir, altıncıları köpekleridir’” Her ikisi de gaybi taşlama

⁹⁴⁰ Tevbe 125.

⁹⁴¹ Hicr 79.

⁹⁴² Ra’d 23.

⁹⁴³ Furkân 17.

⁹⁴⁴ En’âm 9.

⁹⁴⁵ Yûsuf 103.

⁹⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. el-Mu’cemu’l-vasîf, s. 1005.

⁹⁴⁷ Sâffât 103.

(bilinmeyen şey hakkında tahmin yürütmektedir) yapmaktadır. (Bir kısmı da) ‘Yedidir, sekizincileri köpekleridir’ diyecekler”⁹⁴⁸.

Ayrıca birkaç manayı bir arada taşıyan و‘ın kullanıldığı ayetler de mevcuttur:

والله لا يحبّ كلّ كفار أثيم “Allah, günahkar katı inkarcıların hiçbirini sevmez”⁹⁴⁹.

Bu ayette hem atfa, hem ibtidaıyye`ye, hem de hale ihtimal yapılabilir.

103. وَأَوْ جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ

Müzekker olan müfred ismin sonuna ref halinde vav, nun (ون) nasb ve cer halinde ya, nun (ين) getirilerek yapılan cem’ilere cem’i müzekker-i salim denir.⁹⁵⁰ Bu cem’ilere salim denilmesinin sebebi müfredinin şeklinin değişmemesidir, isimler ve sıfatlar bu cem’i ile çoğul yapılır⁹⁵¹.

İşte bu cem’i kelimelerin ref halinde oldukları vav’a cem-i müzekker-i salim vav’ı denir⁹⁵².

بل هم قوم خصمون “Doğrusu onlar çok kavgacı bir kavimdirler”⁹⁵³.

إن الكافرون إلا في غرور “Kafirler ancak bir aldaniş içindedirler”⁹⁵⁴.

⁹⁴⁸ Kehf 22.

⁹⁴⁹ Bakara 276

⁹⁵⁰ Arapça Dilbilgisi, s. 39.

⁹⁵¹ en-Nahvu’l-vâdiḥ, I, 84.

⁹⁵² el-Minhâc, s. 345.

⁹⁵³ Zuhurf 58.

⁹⁵⁴ Mulk 20.

104. وَאוْ جَمْعُ التَّكْسِيرِ

Müfred bir kelimenin şekli değişerek (kırlarak) meydana gelen cem'e cem'i teksir denir⁹⁵⁵. Bazı cem'i teksir kalıplarındaki vav'a cem'i teksir vav'ı denir⁹⁵⁶.

وإلى الله ترجع الأمور “Oysa bütün işler Allah’a götürülür”⁹⁵⁷.

ويغفر لكم ذنوبكم “Suçlarınızı bağışlasın”⁹⁵⁸.

105. وَيَكْأَنَّ

Vay demek ki! manasına gelir⁹⁵⁹. Şaşkınlık içeren وَيْ ‘e sonra hitab كْ ‘si eklenir, sonra أَنْ ilave edilir veya başka bir görüşe göre şaşkınlık içeren وَيْ ‘e كْ ilave edilir ve bu edat elde edilir.

Kur’an-ı Kerim’de bir ayet-i kerimede iki defa kullanılmıştır⁹⁶⁰.

واصبح الذين تمنّوا مكانه بالأمس يقولون ويكأنّ الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده

ويقدر لولا أن منّ الله علينا لحسف بنا ويكأنّ لا يفلح الكافرون “Dün onun yerinde

olmayı temenni edenler de bu sabah şöyle diyorlardı: Vay be, demek ki, Allah, nimetlerini kullarından dilediğine seriyor ve kısıyor. Eğer Allah bize lütufta bulunmasaydı, bizi de batırmıştı. Ay, demek ki, gerçekten kafirler felah bulmayacaktır”⁹⁶¹.

⁹⁵⁵ Arapça Dilbilgisi, s. 43.

⁹⁵⁶ en-Naḥvü'l-vâdiḥ, I, 77.

⁹⁵⁷ Bakara 210.

⁹⁵⁸ Âli ‘İmrân 31.

⁹⁵⁹ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 233.

⁹⁶⁰ Mu‘cemu ḥurûfi'l-Kur’âni'l-Kerim, III. 1345.

⁹⁶¹ Kasas 82.

106. يَاءُ النَّسَبَةِ

...li/li, ...lu/lü, gibi manaları içerir⁹⁶². Şeddeli olup, kendinden öncesi meksurdur. Mensup yası da denir. Bir şahıs veya şeyin o şeye veya kesime ait olduğunu gösterir.⁹⁶³ عربيّ demek Arab'a mensup demektir.

İsm-i mensub: Bir şeye veya bir yere ait oluşu ifade eder ve sonu şeddeli ya ile biten kelimelere denir. İşte bu kelimenin sonundaki ya'ya "nisbet yası" denir. Kelimenin nisbetten önceki harekesi de ya'ya verilir.

قال فما خطبك يا سامريّ “(Musa): Ya senin derdin ne ey Samiri?”

dedi”⁹⁶⁴.

وكذلك أوحينا إليك قرآنا عربيا “İşte böylece sana Arapça bir Kur'an

vahy etmekteyiz ki”⁹⁶⁵.

107. يَاءُ التَّصْغِيرِ

Küçüklük ve azlığa işaret eden isimlere denir. Üç kalıbı vardır: فُعَيْلٌ ،

فُعَيْلٌ ، فُعَيْلٌ Her kelimedен tasgir yapılmaz. Mesela, ay, gün ve zaman bildiren

bazı kelimeler vs.

Bu ismi tasgirle kastedilen manalar ise aşağıdaki şekildedir⁹⁶⁶:

- Küçüklük bildirmek için,
- Azlık için,
- Sevgi, şefkat bildirmek için,
- Bazen tam tersi, küçültme ile işin mana ve ehemmiyeti ve durumun büyüklüğünü göstermek için,

⁹⁶² Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 235.

⁹⁶³ Mu'cemu ħurûfî'l-Kur'âni'l-Kerîm, III, 1347.

⁹⁶⁴ Tâhâ 95.

⁹⁶⁵ Şûrâ 7.

⁹⁶⁶ Mu'cemu ħurûfî'l-Kur'âni'l-Kerîm, III, 1349.

e. Hakir görmeyi bildirme için.

يا بني اركب معنا ولا تكن مع الكافرين “(Nuh) Ay oğlum, gel bizimle

beraber bin, kafirlerle beraber olma.”⁹⁶⁷ (Sevgi, şefkat).

فمهّل الكافرين أمهلهم رويدا “Onun için o kafirlere mühlet ver, biraz

daha süre tanı onlara.”⁹⁶⁸ (Azlık).

108. يَاءُ التَّشْنِيَةِ

Müfred ismin sonuna nasb ve cerr halinde ya, nun (— ين) getirilerek

tesniye (ikil) yapılır⁹⁶⁹. İşte buradaki ya’ya tesniye ya’sı denir.

كَأَنَّ فِي أُذُنِهِ وَقْرًا “Sanki kulaklarında bir ağırlık varmış gibi”⁹⁷⁰.

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ “Allah da buyurmuştur ki: İki tanrı

edinmeyin”⁹⁷¹.

109. يَاءُ جَمْعِ الْمَذَكَّرِ السَّلَامِ

Müzekker olan müfred ismin sonuna nasb ve cerr halinde ya, nun (— ين)

getirilerek cemi yapılır⁹⁷². İşte buradaki yaya cemi müzekkeri salim ya’sı denir⁹⁷³.

وَلَا آمِنِ الْبَيْتَ الْحَرَامَ “Beyt-i Haram’a doğru gelenlere sakın saygısızlık

etmeyin”⁹⁷⁴.

⁹⁶⁷ Hûd 42.

⁹⁶⁸ Târik 17.

⁹⁶⁹ Arapça Dilbilgisi, s. 37.

⁹⁷⁰ Lokmân 7.

⁹⁷¹ Nahl 51.

⁹⁷² Arapça Dilbilgisi, s. 39.

⁹⁷³ Mu‘cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, III, 1354.

إذ قال لبيه ما تعبدون من بعدي “O (Yakup) oğullarına: Benden sonra

neye ibadet edeceksiniz? dediği vakit”⁹⁷⁵.

110. ياء جَمْعِ التَّكْسِيرِ

Müfred kelimenin şekli bozularak oluşturulan cem’e cem’i teksir (kırık cem’) adı verildiğini daha önce belirtmiştik⁹⁷⁶. İşte bazı cem’i teksir sigalarında gelen ya’ya cem’i teksir ya’sı denir⁹⁷⁷.

وَأَرْسَلْ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ “Üzerlerine sürü sürü kuşlar saldı”⁹⁷⁸.

إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ “Çünkü seslerin en beti (çirkini) elbette eşeklerin sesidir”⁹⁷⁹.

111. ياء الْمُضَارَعَةِ

Fiillerde şimdiki ve gelecek zamanı bildirmek için kullanılan zamana muzari denir⁹⁸⁰.

Fiiller muzari yapılırken başlarına bir takım harfler gelir, bunlara muzaraat harfleri denir.

Bu harfler ي ، ن ، ت ، ا olup, kısaca bunları أُتَيْنَ şeklinde kullanırız.

İşte bu harflerden ي gaib sigasında (müfred, tesniye, cem) ve gaibenin cem’inde gelir. Bu ya’ya muzaraat ya’sı denir⁹⁸¹.

⁹⁷⁴ Mâ’ide 2.

⁹⁷⁵ Bakara 133.

⁹⁷⁶ Arapça Dilbilgisi, s. 43.

⁹⁷⁷ Mu’cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, III, 1381.

⁹⁷⁸ Fil 3.

⁹⁷⁹ Lokmân 19.

⁹⁸⁰ Arapça Dilbilgisi, s. 55.

⁹⁸¹ Mu’cemu ħurûfi’l-Ķur’âni’l-Kerîm, III, 1382.

يؤتي الحكمة من يشاء “Dilediğine hikmet verir”⁹⁸².

إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ “Çünkü O (Allah), yoktan var ediyor, O sonra geri

döndürecektir”⁹⁸³.

يَا 112.

Ey!, ...! gibi manayı içerir⁹⁸⁴.

Nida edatıdır⁹⁸⁵.

Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak bütün Peygamberlere nida ederken onların ismi ile hitap eder. Sadece Peygamber Efendimiz'e hitap ederken O'nun vasıflarıyla seslenir. Marife ال nida harfine ancak أَيْهَا 'den sonra bitişir.

Kur'an-ı Kerim'de kullanıldığı manalar⁹⁸⁶.

A. Mücerred nida yası olarak:

قال فما خطبك يا سامريّ “(Musa): Ya senin derdin ne ey Samiri?

dedi”⁹⁸⁷.

يا قومنا أجيئوا داعي الله وآمنوا به “Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisine

uyun ve O'na iman edin ki”⁹⁸⁸.

⁹⁸² Bakara 269.

⁹⁸³ Yûnus 4.

⁹⁸⁴ Arapça Edatlar Sözlüğü, s. 237.

⁹⁸⁵ el-Mu'cemu'l-vasîf. s. 1062.

⁹⁸⁶ Mu'cemu hurûfî'l-Kur'ânî'l-Kerim, III, 1466.

⁹⁸⁷ Tâhâ 95.

⁹⁸⁸ Ahkâf 31.

B. Taaccüble beraber tembih yası olarak:

“Yazıklar
يا حسرة على العباد ما يأتيهم من رسول إلا كانوا به يستهزءون

olsun o kullara ki kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı”⁹⁸⁹.

“A, müjde, bu bir erkek çocuk, dedi”⁹⁹⁰.
قال يا بشرى هذا غلام

C. Tahsir veya nedbe (Yas) ile beraber tembih:

“Nihayet
حتى إذا جاءهم الساعة بغتة قالوا يا حسرتنا على ما فرطنا فيها

kıyamet günü gelip ansızın kendilerini bastırverince: Hayatta yaptığımız hatalardan dolayı vah bize! derler”⁹⁹¹.

“Ne olurdu o ölüm iş bitiren olsaydı!”⁹⁹²
يا ليتها كانت القاضية

D. Temenni ile beraber tembih:

“Ah! Keşke onlarla beraber
يا ليتني كنت معهم فأفوز فوزا عظيما

olsaydım da büyük bir murada ereydim!” diyecekti”⁹⁹³.

“Denildi ki: “Haydi, gir
قيل ادخل الجنة قال يا ليت قومي يعلمون

cennete!” O: “Ay ne olurdu, kavmim bilseydi!”⁹⁹⁴

⁹⁸⁹ Yâsîn 30.

⁹⁹⁰ Yûsuf 19.

⁹⁹¹ En‘âm 31.

⁹⁹² Hâkka 27.

⁹⁹³ Nisâ 73.

⁹⁹⁴ Yâsîn 26.

SONUÇ

Birçok dilde olduğu gibi Arap dilinde de edatlar hakkında birçok çalışma yapılmış, fakat araştırdığımız kadarıyla Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan edatlar hakkında sistematik çalışma yapılmamıştır.

Edatları Arapça'da kullanıldığı gibi kabul etmek Kur'ân ayetlerine yanlış manalar vermeye sebep olur. Çünkü her edat çok çeşitli manalar içerirken ilahi belagat nezdinde çok değişik manalar olabilmektedir.

Edatlar Türkçe'de de tek başlarına bir anlam ifade etmeyip kelimeleri birbirine bağlamakla bir mana kazanırlar. Ancak Arapça'da manaya te'sir ettikleri gibi "i'rab'a da" tesir ederler. Ya etkiler ya da etkilenirler. Arapça'da edatlar daha geniş ele alınmıştır.

Edatların manasını bilmeden; mesela و 'ın hangi şartlarda hangi manalara geldiğini bilmeden ayette geçen و 'a atıf mı? Kasem mi? Başlangıç vavı mı? demek çok zordur. Diğer edatlar için de durum aynıdır.

Maddesinin okunuş kurallarını bilmeden اٰ maddesinin nasıl okunacağı veya hangi durumlarda haberinnin müptedaya takaddüm edeceği bilinmediği gibi ayete mana vermek de imkansız olsa gerek. Ayrıca edatların basit veya mürekkep oluşlarını bilmek de hem doğru mana hem de doğru hareke vermeye sebep teşkil eder.

İşte bütün bu sıraladığımız sebeplerden dolayı edatların hem Arapça içinde hem de Kur'ân'da çok özel konumlarının olduğu düşüncesiyle bu çalışmaya ele aldık. Çalışma süresince Kur'ân'ı tercüme veya tefsir etmenin de hem ne kadar zor hem de ne kadar şümullü bir bilgiye sahip olmakla mümkün olacağını kavradık. Çalışmanın verimli olmasını temenni eder bundan sonraki çalışmalara da ışık tutmasını ümit ederiz.

ÖZET

Eski ve yeni kaynaklara müracaat edilerek sistematik olarak ve kuralları kullanım şekilleri ile “*Kur’ân-ı Kerim’de Edatlar*” konusu incelendi.

Arapça’da kullanılan bütün edatlar Kur’ân’da kullanılmamakta.

Edatlar alfabetik olarak ele alınıp, manaları, kullanıldığı şekiller Kur’ân ayetleriyle misallendirildi. Harf, fiil veya isim oldukları ve kullanımda gözönünde bulundurulması gereken şartlarda sıralandı.

Özellikle isimleri nasb ve ref edenler (*إِ* ve benzerleri, *كَانَ* ve benzerleri) ile harf-i cerler titizlikle ele alındı.

Ayetlerin mealleri ele alınırken titizlikle o manaya daha uygun gelen ayetler seçilip itina ile o manası vurgulandı.

Çalışmanın, konuya ilgi duyanlara faydalı olacağını ümit ederiz.

SUMMARY

This thesis consists of an introduction and two main chapters.

In the introduction, under the title of "*General View of the Preposition*" is searched. It tries to establish the place of Preposition in the field of Arabic Language and by studying all classical sources.

In this dissertation I studied systematically the rules and usage of "*Preposition in Qur'ân al-Karîm*" with reference to ancient and modern resources.

I believe that this study will help those who are interested in learning Qur'ânic texts with proper use of preposition in verse of the Qur'ân.

These main sources are evaluated within the context of such language and syntax.

It also treats *Preposition* from the perspective of arbitrary opinion interpretation and certain aspects of Qur'anic interpretations, language, syntax, established and allegorical meaning of verses are explained in detail.

ÖZGEÇMİŞ

Ocak 1969 yılında Şenkaya ilçesinin Göreşken köyünde doğdu. 1979'da ilköğrenimini; 1986 yılında Bünyan/Kayseri imam Hatip Lisesini bitirdi. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi. 1992 yılında yüksek öğrenimini tamamladı. Halen özel bir şirkette müdür olarak çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

HARUN ÇELİK

**T.C. YÜZMÜHÜRATIM KUTULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**